

FRANK WENZEL

ROVFUGLE I EUROPA

Forlag Frank Wenzel · 1978

Rovfugle i Europa
er sat med Century Schoolbook
og udgivet af Frank Wenzel
Papiret er 150 g krideret kunsttryk Ikonorex
Repro: DC/Interscan, Århus
Sats og tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri A-S, Tønder
Bogbind: J. P. Møller, Haderslev
© Frank Wenzel 1978
ISBN 87-980721-0-2

Dette værk er tilrettelagt med henblik på en international og speciel bredere europæisk udgivelse.

Jeg har ønsket at et begrænset oplag blev trykt og udgivet på dansk og stillet til disposition for offentligheden igennem bibliotekerne i Danmark.

ROVFUGLE I EUROPA omfatter ialt 57 helsideplancher i farver med ialt 64 forskellige farvefotografier.

Samtlige billeder er fotograferet og udvalgt fra forfatterens eget arkiv. Arkivet repræsenterer en af verdens største samlinger af rovfuglefotografier.

Et mindre antal særligt trykte eksemplarer, nummereret og signeret af forfatteren kan erhverves ved henvendelse til forlaget så længe oplag haves.

FORLAG: FRANK WENZEL

Post Box 31

DK - 9870 SINDAL

Indhold:

Forord	8	Sort glente <i>Milvus migrans</i>	107
<i>Udseende</i> : størrelse og bygning	12	Hvepsevåge <i>Pernis apivorus</i>	108
<i>Territorium</i> : biotop, bestand-	14	Blå kærhøg <i>Circus cyaneus</i>	115
Størrelser, ynglested, jagt- område, territoriekampe		Hedehøg <i>Circus pygargus</i>	118
<i>Yngleforhold</i> : yngledrift, ...	19	Rørhøg <i>Circus aeruginosus</i>	120
ynglemodenhed og parring		Låddenbenet musvåge <i>Buteo lagopus</i>	121
redebygning, ægkuld og rugning		Stor skrigeørn <i>Aquila clanga</i> og Lille skrigeørn <i>Aquila pomarina</i>	
byttebringning til reden		Slangeørn <i>Circaetus gallicus</i>	122
ungerne lærer selvstændighed		Dværgørn <i>Hieraeetus fasciatus</i>	123
<i>Fortegnelse over arterne</i> :	30	<i>Kort over yngletæthed</i> :	
Aftenfalk <i>Falco vespertinus</i>	32	Musvåge <i>Buteo buteo</i>	124
Tårnfalk <i>Falco tinnunculus</i>	35	Hvepsevåge <i>Pernis apivorus</i>	125
Lærkefalk <i>Falco subbuteo</i>	40	Duehøg <i>Accipiter gentilis</i>	126
Eleonorafalk <i>Falco eleonora</i>	42	Jagtfalk <i>Falco rusticolus</i>	127
Dværgfalk <i>Falco columbarius</i>	47	Vandrefalk <i>Falco peregrinus</i>	128
Lannerfalk <i>Falco biarmicus</i>	51	<i>Føde</i> :	
Slagfalk <i>Falco cherrug</i>	53	Byttespecialisering	129
Jagtfalk <i>Falco rusticolus</i>	58	Fjerdragten	131
Vandrefalk <i>Falco peregrinus</i>	65	Træk	132
Kongeørn <i>Aquila chrysaetos</i>	74	<i>Sanser</i> :	
Kejserørn <i>Aquila heliaca</i>	80	Syn, hørelse og stemme	133
Fiskeørn <i>Pandion haliaetus</i>	83	<i>Frafald i opvækstperioden</i> :	
Havørn <i>Haliaeetus albicilla</i>	85	Fjender, sygdomme og dødelighed .	135
Musvåge <i>Buteo buteo</i>	90	Fortegnelse over forfatterens	
Spurvehøg <i>Accipiter nisus</i>	93	Produktion	137
Duehøg <i>Accipiter gentilis</i>	96	Afslutning	140
Rød glente <i>Milvus milvus</i>	104		

Forord

Livsbetingelserne for arterne, deres tilpasning og afhængighed af hinanden er umådeligt rigt varierende. Dette gælder også rovfuglene. Her har bestemte arter på forbløffende vis kunnet tilpasse sig en menneskeskabt natur og lever ofte i nærheden af byer, og hvor der er megen trafik. Andre rovfugle lever fjernt fra civilisation og menneskelig nærværelse. Det kendetegner dem imidlertid alle, at de er i besiddelse af særlig skarpe sanser, årvågenhed og en fremragende flyvefærdighed. Men de er frem for alt en pryde for faunaen og et vigtigt led i opretholdelse af en sund og naturlig balance.

Landområdernes biotopsammensætning og forudsætningerne for arternes livsgrundlag

kan være meget forskellige. I Saharas bjerge har jeg mødt en lille, tætbygget vandrefalk (*Falco pelegrinoides*), også kaldet berberfalken. Den er lynhurtig og har sit tilholdssted på glohede klipper omgivet af ørken med ofte næsten livsudslættende sandstorme, en barsk og livsfattig natur, hvor kun antydningen af kamelspor i sandet vidner om, at der af og til færdes beduiner i området. Under lige så ugæstfrie omgivelser har jeg set den hvide falk (*Falco rusticolus candicans*) i den højarktiske natur, også i en tidløs og stor-slået verden, hvor kun en rullende torden fra de flydende og sammenstyrtende ismasser bryder stilheden. Berberfalken og den hvide falk lever under vidt forskellige himmelstrøg, men de hårde betingelser for at overleve er de samme.

Rovfugle i Europa

Allerede før min elevtid som fotograf havde jeg i ornitologisk henseende en absolut forkærlighed for at fordybe mig i rovfuglenes liv. Naturfotografering, som jeg senere specialiserede mig i, kom da også i første række til at dreje sig om arter, der havde næb og kløer. For at kunne tilvejebringe fotografier af rovfuglenes liv var jeg klar over, at jeg forinden måtte have en sikker førstehandsviden og en særlig indsigt i biologi og adfærdsforhold. Da pågældende arter er meget sky og vanskelige at komme på nært hold, var dette en afgørende og selvfølgelig forudsætning.

De første forbindelser

Omstændighederne ved at lære rovfuglene at kende var iøvrigt meget gunstige for mig. Jeg var i den heldige situation, at jeg boede i et område, hvor der var fine betingelser for at finde forskellige arter, og jeg havde den glæde personlig at kende skovrider Vagn Holstein, som boede i nærheden. Holsteins indgående kendskab og interesse for rovfuglene havde fra første færd inspireret mig meget. Hans ynglebiologiske studier af flere arter, især duehøgen og hvepsevågen, som forelå i bøger, vakte en intens interesse hos mig. Holstein var på daværende tidspunkt formand for Dansk Ornitologisk Forening, og på hans personlige opfordring var jeg i nogle år medlem af foreningen, hvor jeg blev bedt om at lede et pædagogisk arbejde og give sagkyndig bistand til studiegrupper i spørgsmål, der drejede sig om rovfugle. I samme periode ønskede professor H. Johansen, Zoologisk Museum, København, at jeg skulle foretage ringmærkning. Det blev til, at jeg i

nogle år ringmærkede adskillige eksemplarer af flere arter, især rovfugleunger fra skovene i Nordsjælland.

Med hensyn til mit arbejde som naturfotograf viste bl.a. prof. Spærk fra Københavns Universitet og Naturfredningsrådet en særlig opmærksomhed og positiv interesse. Det drejede sig specielt om den naturvidenskabelige værdi, som mine første fotografier, optaget af rovfuglenes liv, havde fået. Dette affødte, at prof. Spærk på Naturfredningsrådets vegne personlig opfordrede mig til at foretage en indgående fotografering af fuglelivet på det videnskabelige reservat: Tipperne. Jeg indvilligede i at foretage denne særlige videnskabelige ornitologiske fotografering, som man havde bedt mig om.

Ved afslutningen af min fotografiske uddannelse havde jeg således ikke blot en faglig, men også en videnskabelig anerkendt baggrund for at fortsætte forskningen og fotograferingen af rovfuglenes liv.

Det første møde med falkoneren og egne resultater med træning af rovfugle.

Under en rejse i Jugoslavien i 1960 traf jeg ved en tilfældighed en tysk falkoner, som inviterede mig til at se falkejagt i Tyskland. Den nære kontakt, som jeg senere så en falkoner kunne opnå til sine rovfugle, imponerede mig og skabte en uimodståelig og gløddende interesse hos mig. Synet af en kongeørn, der frit og majestætisk sejler rundt under skyerne, og som på det mindste vink kommer ned til falkoneren, virkede næsten med en magisk dragelse på mig.

Jeg var straks klar over, at falkoneren måtte besidde den dybeste indsigt og for-

ståelse for rovfuglenes liv og kende fuglens adfærdsforhold i mindste detaljer. Det stod herefter klart, at selv den bedste ornitologiske viden, særlig med hensyn til rovfuglene, ville være begrænset, hvis man ikke havde kendskab til Falkonérens viden.

Nu 18 år senere, mens jeg skriver disse linier, er mine forventninger til falkonerkunstens muligheder for at få en bedre viden om rovfuglenes liv mere end fuldt indfriet. Jeg har personlig haft den glæde, at jeg selv har haft og falkonertrænet samtlige falkearter, som findes i Europa, dertil kommer andre arter, som duehøgen, spurvehøgen, låddenbenet musvåge, hvepsevåge, rød glente, fiskeørn, slangeørn, kejserørn, havørn, kongeørn. Formentlig drejer det sig om det største antal rovfuglearter, som nogensinde er blevet trænet af den samme person. Når det har været muligt at nå igennem et så omfattende materiale, skyldes det, at det for mit vedkommende har været et professionelt og i alle henseender et fuldtidsbeskæftiget studium. Tilvejebringelse af de mange arter er bl.a. udvirket ved prof. Marscheditz og dr. Andreischevitz fra henholdsvis Zoologisk Institut i Novisad og Prestina i Jugoslavien. Senere har det også været muligt at løskøbe en del rovfugle fra bl.a. Tunis og Norge, hvor de ellers ville være blevet aflivet. Den tidligere indstilling til rovfuglene har i et ellers så oplyst land som Norge været meget negativ. Helt op til nyere tid har man betalt præmier for at nedlægge rovfugle.

Ikke mærkeligt at mange falkonere fandt det berettiget at få rovfugle fra Norge og derved redde disse fugles liv.

Mine indvundne erfaringer som falkoner er senere blevet benyttet af offentligheden, idet jeg fra bl.a. dyrlæger og fra politistationer fra mange egne af Danmark igennem årene har modtaget henimod 500 rovfugle i afkræftet eller beskadiget stand, som er blevet plejet efter bedste evne, og dem der kunne reddes er atter blevet genudsat i naturen.

De første bøger og publikationer jeg havde udgivet drejede sig alene om personlige na-

turoplevelser, som i begyndelsen optog mig. Selv om mange af de iagttagelser, jeg på dette tidspunkt havde indhøstet, var nye og havde forskningsmæssig værdi, fandt jeg ikke, at tidspunktet var inde til mere forskningsmæssig fordybelse. Jeg var endnu ret ung, omkring de 20 år, og mente, at jeg havde tiden for mig og altid senere kunne benytte mig af den viden jeg havde fået.

Når nærværende bog om ROVFUGLE I EUROPA har set dagens lys, må det ses som et første led i at give en nærmere information om den personlige og kontante viden, jeg igennem årene har indsamlet, og også i relation til forskningsmæssig interesse.

Min opmærksomhed har især drejet sig om at belyse rovfuglenes liv i økologisk sammenhæng, hvor ikke blot adfærd, men også arternes bygning og udseende, yngleforhold, jagtmetoder og byttespecialisering er set ud fra de særlige geografiske forhold og med de varierende biotopsammensætninger, som findes.

I dag ved vi en hel del om træk og yngleforhold, men i økologisk henseende er rovfuglene fortsat og på det nærmeste et ubeskrevet blad. Jeg har berørt de nævnte forhold, men en yderligere forskning og analyse kan sikkert give svar på flere uløste spørgsmål. Hvad angår beskrivelserne af de enkelte arter, har jeg især omtalt dem, jeg har størst kendskab til. Det afspejler det faktum, at jeg har tilstræbt at beskrive arten ud fra min personlige viden.

Det skal tilføjes, at bl.a. udseende, farve, størrelse og vægt er beskrevet efter levende eksemplarer fra naturen. Det har haft stor betydning, at jeg igennem årene har kunnet støtte mig til mit fotoarkiv, som indeholder adskillige tusind farvefotografier af omtrent alle rovfuglearter i Europa. Hidtil er lignende videnskabelige oplysninger om udseendet i vid udstrækning baseret på udstoppede og skindlagte fugle, hvilket giver et mere usikkert grundlag for bestemmelse.

Tidligere har rovfuglene i jagt- og fredningsmæssig henseende været et omstridt

emne. I nyere tid har den aktuelle diskussion omkring naturforureningen og pesticiderne gjort, at rovfuglene atter er draget frem i rampelyset.

Vor tids berettigede årvågenhed og skærpede interesse for naturbeskyttelse har af og til givet anledning til en følelsesladet debat, hvor uholdbare argumenter har set dagens lys. Her tænker jeg bl.a. på pesticiderne og rovfuglenes formodede tilbagegang og udryddelse, som ved enhver given lejlighed er blevet slået stort op, uden at man havde relevante undersøgelser og sikker viden at støtte sig til. De fremførte og ofte uholdbare oplysninger har efterladt det indtryk, at det især gælder en strid mellem forskellige interesser, hvorunder man forsøger at påvirke offentligheden ved bl.a. at fremhæve eksempler på plyndring af reder og fredede rovfugle, der er fundet skudt. Set i en større sammenhæng drejer det sig om helt isolerede tilfælde, men er kommet frem i forbindelse med angreb på jægere og falkonerer.

Rovfuglenes formodede tilbagegang er også mere eller mindre bevidst brugt som argument og pressionsmiddel for at henlede

opmærksomheden på naturforureningen.

Den kendsgerning, at der mere end nogensinde færdes et meget stort publikum i naturen, som uundgåelig forvolder skade, er i virkeligheden en alvorlig belastning for faunaen. Det viser bl.a., at mange skove i nærheden af større byer og ved ferie- og sommerhusområder mister deres rovfugle, bl.a. duehøgen og musvågen.

Om foråret bliver mange rovfugle opsøgt på deres ynglepladser og gentagne forstyrrelser på redestedet finder sted, hvorunder æg og spæde unger omkommer. En særlig opsøgende fritidsinteresse udvist af et fugle- og ornitologiinteresseret publikum er også med til at skade faunaen. Alene en gentagende betragtning med kikkert indebærer, at fugle udsættes for stress og nervøsitet. Men det skal tilføjes, at der også på områder, hvor der drives rationelt skovbrug, bliver ødelagt mange beboede rovfuglereder på grund af skovarbejde om foråret.

Ved en saglig og oprigtig diskussion om beskyttelse af faunaen, herunder rovfuglene, må man, som det fremgår, have sin opmærksomhed rettet mod flere årsager.

Udseende, størrelse og bygning

Rovfuglenes udseende og bygning kan i store træk karakteriseres på følgende måde. Falkene fremtræder med et forholdsvis rundt hoved, de har mørke øjne og et kort næb. Falketanden er typisk og består af et skarpt fremspring på undersiden af overnæbbet. Falketanden og det korte næb betyder, at de er i stand til at bide meget hårdt, og de benytter i de fleste tilfælde næbbet til at dræbe med.

Falkenes vinger er forholdsvis lange. I siddestilling, når vingerne er samlet ind til kroppen, når de ofte helt ud til halespidsen.

Vågerne, med undtagelse af hvepsevågen, har ligesom falkene et omtrent rundt formet hoved og oftest mørke øjne. Næbbet er også kort, men ikke så stærkt bøjet som hos falkene. Vingerne er lange og når omtrent ud til halespidsen, men er bredere og mere afrundede end hos falkene. Ørnene har et mere smalt hoved, øjnene ligger mere dybt end hos vågerne og falkene og deres farve er gennemgående brunlige. Ørnene har ligesom vågerne lange og afrundede vinger.

Duehøgen og spurvehøgen har korte vinger og en meget lang hale. Når vingerne er samlet, når de ud til midt på halen. Kærhøgene og glenten samt fiskeørnene har særligt lange og smalle vinger. Glenten har en tydelig kløftet hale.

De fleste rovfugles fjerdragt fremtræder mest i grå og brunlige farvetoner, varierende fra lys til mørk. Hannernes udseende er mere kontrastrigt. Hannerne hos arterne: tårnfalk, kærhøg, dværgfalk og spurvehøg har særlig fremtrædende farver i stærk rødbrun og lys-blålig farve.

Fødderne eller fangerne har som regel en varierende stærk eller bleggul farve. Fødderne er hos de store falkeunger i de første to-tre

år blålige eller grå og går derefter over i en gradvis gul farve.

Rovfuglene varierer meget i størrelse. De mindste arter, dværgfalk, aftenfalk og spurvehøg, vejer ikke meget over 100 g (Hannen). De største arter havørn og kongeørn har en vægt på mere end 4-5000 g. De mellemstore arter vejer i reglen fra 500-1500 g.

Arter der specielt lever af insekter og mindre gnavere har mindre fangere. Spændvidden mellem kløerne er mindre end hos de arter, der jager fuglevildt.

Musvågen, aftenfalk og tårnfalken er eksempler på arter, hvor fangerne er små med mindre spændvidde. Eksempler på det modsatte drejer sig om duehøg, spurvehøg, vandrefalk og dværgfalk. Pågældende arters fangere er større og har bredere spændvidde. Kløerne er mere tynde, længere og spidse og egner sig bedre til at trænge igennem fjerdragten på fuglevildt.

Ved nærmere eftersyn vil man se, at kongeørnens og havørnens kløer er noget forskellige fra hinanden. Kongeørnens kløer er længere, tyndere og mere spidse. Bagkloen er særlig stor og krum, velegnet til at gribe og dræbe selv et stort bytte bl.a. hare. Havørnens fangere er omtrent lige så store som kongeørnens, men kløerne er betydeligt kortere. Skællene som havørnens ben og fangere er beklædt med er mere åbne og grove. Havørnens næb er meget stort, også i forhold til fuglens størrelse.

Flere af de mindre ørnearter og låddenbet musvåge samt kongeørn er fjerbeklædt på benene (løbet).

Kærhøgene og fiskeørnen samt glenten adskiller sig særligt fra de øvrige arter ved at have specielt lange og smalle vinger. Fanger-

ne er små, specielt hos kærhøgen og glenten. Det hænger sammen med, at pågældende arter ligesom vågerne, tårnfalk og aftenfalk ernærer sig af små byttedyr bl. insekter og mus. Fiskeørnens fangere og kløer er formet specielt og egner sig til at gribe fat om fisk.

Fangernes form og størrelse er hos de forskellige arter tilpasset, så de fungerer bedst til jagt og til at gribe netop de byttedyr, som er den væsentligste fødekilde.

Vågerne og kærhøgene har en blødere fjerdragt, svingfjerene er ikke så stive og hårde som hos duehøgen, spurvehøgen og falkene. Arter med en blødere fjerdragt har oftest større vinger og udnytter i videre udstrækning vindforhold under deres flyvning og jagtudfoldelse. Dette forhold kommer også frem hos de største arter bl.a. kongeørn og havørn. Havørnen har bredere vinger end kongeørnen, og det er meget typisk for havørnen, at netop den på samme måde som kærhøgene, glenterne og vågerne beflyver store områder ved at svæve uden næsten at røre vingerne. Kongeørnen, de store falke, duehøgen og spurvehøgen benytter ofte en direkte og koncentreret jagtflugt på et i forvejen udset bytte.

Arter med en løsere og blødere fjerdragt ser ofte større ud end arter med en tæt og samlet fjerbeklædning. Arter, der har en tæt og fast fjerdragt, har relativt større kropsvægt. Disse arter jager større byttedyr, og her spiller kraftudfoldelse og hurtighed en mere afgørende rolle, idet arter med en større kropsvægt og muskulatur er mindre afhængige af gunstige vejrforhold.

Dværgfalken vejer ofte det samme som tårnfalken, selv om sidstnævnte er størst. Vandrefalken har større kropsvægt end musvågen, selvom sidstnævnte ser størst ud. Lignende forhold gælder også andre arter, bl.a. vejer kongeørnen ofte mere end havørnen, selvom sidstnævnte ser større ud.

For ikke-kendere kan det ofte være meget svært at bestemme rovfugle, når de flyver. Vanskeligheden bliver ikke mindre, idet de fleste arter er i stand til at variere vingestillingen på mange måder efter vind- og vejrforholdenes indflydelse.

Gamle fugle har generelt et tættere udseende og i flugten er vingeslagene mere kraftfyldte og faste.

Territorium

Biotop og tilpasning til det menneskeskabte landskab

Som de fleste dyr og fugle kan rovfuglene også forholdsvis let tilpasse sig de forandringer i landskabet, som bl.a. skyldes aktiviteter og den udvikling, der er skabt af mennesket. I store dele af Europa er mange skovområder i de sidste hundrede år blevet omdannet til kulturlandskab som følge af rationel skov- og landdrift. I nogle tilfælde har denne udvikling været gunstig for rovfuglene. Således har udtynding af tætte træbevoksninger og oprettelse af åbne skovpladser gavnet flere arter bl.a. musvågen og duehøge, som foretrækker områder med store træer, hvor der er plads til at flyve mellem stammerne.

Afvanding og udtørring af moser og søer har ofte haft en negativ virkning på natur- og dyrelivet. Blandt rovfuglene har kærhøgen og sikkert også lærkefalken mistet de biotoper, der har haft afgørende betydning for deres levevis. Hedehøgen og lærkefalken er de fleste steder i Nordeuropa gået meget stærkt tilbage. Men selv om arten har mistet vigtige jagtområder, kan man dog ikke se bort fra, at også klimaforhold kan være medårsag til denne tilbagegang.

Vildttætheden og dermed en tilstrækkelig fødemængde er i alle henseender en afgørende faktor. Biotopændringer er i nogle tilfælde årsag til, at bestemte arter må vige for mennesket. Andre steder fjernt fra civilisationen, hvor naturområderne næsten får lov til at ligge urørte hen, som bl.a. på Grønland, er der også arter, som er truet med udryddelse. Det gælder vandrefalken (anatum). I et bestemt område på Vestgrønland

67° bredde, fandt jeg i 1967 tre par ynglende vandrefalke. I 1976 var der et enkelt par på området, og året efter var det sidste par forsvundet. Tre andre lokaliteter på Grønlands vestkyst, hvor vandrefalken tidligere har været fast ynglefugl, var arten ligeledes helt forsvundet i 1977.

Tilbagegangen for vandrefalken på Grønland falder nøje sammen med, at arten i hele Nordamerika er gået stærkt tilbage. Lignende forhold gælder den europæiske vandrefalk, hvor arten i hele Centraleuropa og Skandinavien er gået stærkt tilbage. Det er påfaldende, at denne art først og fremmest er reduceret væsentligt i antal i Nordeuropa og Nordamerika i helt adskilte geografiske områder i verden. Tilbagegangen for vandrefalken er således nøje afgrænset til områder i verden, hvor der er en fremskreden og høj industrialisering. På den anden side er det interessant at konstatere, at vandrefalken fortsat er en almindelig ynglefugl både i Skotland og Sydeuropa, områder med en betydelig mindre industrialisering. Vandrefalken er her en standfugl, den trækker altså ikke bort om vinteren. På Grønland trækker vandrefalken bort og overvintrer i Mellemamerika og er åbenbart udsat for skadelig påvirkning.

Havørnen hører også til de rovfugle i Europa, som er gået stærkt tilbage og er forsvundet mange steder. I områder, hvor den endnu findes, er der så få tilbage, at deres chancer for at overleve er meget små, selv med en drastisk indført beskyttelse. For at denne art skal være levedygtig og være i stand til at producere afkom, må bestanden have en vis størrelse. Da ørnene er 4-6 år om at blive

ungledygtige og blot får 1-2 unger om året, er det nærmest en begivenhed, hvis ungen når at blive ynglemoden og finde en mage. I Nordnorge findes endnu en fuld levedygtig bestand af havørne. Da fredningen af ørnene kom i Norge, var bestanden af havørne endnu ikke kommet ned på et kritisk minimum, og bestanden kunne hurtigt øges i antal.

Rovfuglenes formodede tilbagegang

De fleste steder i Europa, hvor rovfuglene er gået stærkt tilbage i antal, har man givet milieugiftene skylden. Hvad angår Danmark, som jeg har det bedste kendskab til, er jeg lidt skeptisk m.h.t. rigtigheden, om forureningen skulle have haft en så alvorlig betydning for rovfuglebestandene, som det så ofte er blevet hævdet. I Danmark kan så at sige alle naturområder betegnes som kulturlandskab, og af oprindelig vild natur er der faktisk kun nogle få heder og klitområder tilbage. Skovene og de åbne marker, hvor der drives moderne og rationel drift, bliver hvert år sprøjtet med umådeligt store mængder af gift med det formål at begrænse insekter og ukrudt, som kan mindske høsten. Dvs. at ikke en eneste rovfugl i Danmark kan undgå at komme i berøring med de mange sprøjtemidler som skov og mark bliver overdænget med.

På denne baggrund må man undre sig over, at der faktisk findes en pæn bestand af næsten alle oprindelige rovfuglearter. Musvågen og tårnfalken, som mere end andre arter lever af mus og insekter, som fanges på de dyrkede marker, er taget til i antal, det samme gælder duehøgen og spurvehøgen, dog ikke i nærheden af større byer, hvor forstyrrelser ved redestedet ofte medfører, at bestandene stagnerer eller går tilbage i antal. Når de fleste arter har klaret sig nogenlunde godt i Danmark, mener jeg, at det først og fremmest kan tilskrives totalfredningen, men også vildtplejen og den dermed forøgede vildtbestand har haft en positiv be-

tydning. Man må erindre, at tilstrækkelig føde er den første og vigtigste forudsætning for, at en større bestand kan klare sig.

Danmark er tætbeholdt og meget trafikeret, dog behøver man ikke at færdes længe i det fri, før man vil se både musvåge, tårnfalk og spurvehøg. I en vild og oprindelig natur, som i Nordskandinavien, kan man ofte færdes mil efter mil uden at få en eneste af de mest almindelige arter at se.

Når de fleste rovfugle har klaret sig godt i et land som Danmark, skyldes det bl.a., at fredningen er sket på et tidligt tidspunkt. Samtidig er der sket en anden gunstig udvikling, da fødemængden som rovfuglene lever af, generelt er øget. Dette skyldes de sidste års bevågenhed og interesse for at skabe nye beplantninger med skov og den store interesse for vildtpleje. Det er kommet duehøgen, spurvehøgen, musvågen og tårnfalken til gode. Når enkelte arter, som lærkefalken og hede høgen, er gået tilbage i antal, skyldes det flere sammentræf af forhold som f.eks.:

biotopødelæggelse, reduktion af fødemængde (færre insekter), klimaændringer udbredelsesforhold. (Sydskandinavien og herunder Danmark er nordgrænse for pågældende arters udbredelse).

Arter, der lever på kanten af udbredelsesområdet, er mere ømtålelige over for ugunstige påvirkninger, dvs. med undtagelse af enkelte nævnte arter, der er gået tilbage, har derfor de fleste rovfugle i Danmark opvist flere positive faktorer end negative.

Situationen omkring vandrefalken viser, at denne art er betydelig mere ømtålelig over for naturforureningen. Det skal tilføjes, at der er fundet rovfugle med kviksølvforgiftning, men der er her tale om helt ekstreme forhold. Jeg har igennem årene modtaget adskillige musvåger og tårnfalke, som har været delvis lammede p.gr. af forgiftninger og de har sjældent overlevet.

Rovfugle, der er blevet forgiftede, har ædt

syge eller døde dyr. Forrådelse og gæring af et dyr, som rovfuglene æder, kan give lamelse og krampe, som ofte ender med døden. Når det er blevet hævdet, at man har set bl.a. duehøge æde døde dyr, er jeg overbevist om, at pågældende duehøg må være svækket eller syg. Sunde og stærke rovfugle undgår at æde døde dyr. Sult og underernæring kan ofte få unge ørne til at æde ådsler, men de kan tåle det i modsætning til andre arter.

160

Ynglested og jagtområde

Ved territorium skelnes henholdsvis mellem ynglestedet og de nærmeste redeomgivelser, og dertil kommer et langt mere udstrakt område, hvor rovfuglen jager. Jagtområdet og dets størrelse afhænger af dets fødemængde.

Et tydeligt eksempel på et stort jagtområde gælder for tundrafalken (vandrefalken). Der hvor den lever er der ikke den samme tæthed på fuglevildt, og det betyder, at der er stor afstand mellem parrene (se angivelse og markering af territorier på tegningerne s. 124-128).

Anderledes stiller det sig med den Sydeuropæiske vandrefalk, som bl.a. findes på de større øer i Middelhavet, hvor de yngler tæt ved hinanden, i nogle tilfælde med blot 200 meters afstand mellem parrene. Når vandrefalken kan yngle så tæt ved hinanden, skyldes det, at der er rigelig føde på det pågældende sted.

Arter som kongeørnen og jagtfalken har næsten altid meget store jagtområder, og der er meget langt mellem yngleparrene. Det skyldes, at jagtfalken og kongeørnen hovedsagelig ernærer sig af byttedyr, som ikke optræder i så koncentreret antal.

På egnede områder kan musvågen yngle meget tæt ved hinanden, det samme gælder tårnfalken, der i nogle tilfælde yngler i mindre kolonier. På en lokalitet, som bestod af mindre bevoksninger af fyrreskov på 1-2 ha, har jeg fundet 4 par tårnfalke, som yng-

lede tæt ved hinanden. Mellem to beboede reder målttes en afstand på 50 meter. Området var øjensynlig rig på fødeemner. Landskabet var kuperet, afvekslende med eng, mose og åløb imellem dyrkede arealer. I gamle kirker og ruiner eller lignende bygninger, som er placeret frit i landskabet, kan tårnfalken yngle endnu tættere sammen.

Tårnfalken er et eksempel på en art, som optræder enkeltvis som par, men også findes som koloniynglende. Der kan være særlige fordele forbundet med at yngle i større antal. Således kan overvågningen af et yngleområde ske af et enkelt individ, som måske ruger eller har små unger, og derfor ikke kan forlade området. Andre individer, som har større unger, kan i dette tilfælde forlade området og flyve på jagt, da de som regel vil blive tilkaldt af den, som opholder sig på ynglestedet, da den vil flyve uroligt omkring i brede cirkler over ynglestedet, imens den skrigger højlydt.

For arter, der er søgt sammen i kolonier, yngler og jager på samme lokalitet, gælder det, at der er tilstrækkelig føde på jagtområdet. Selve yngleterritoriet er i dette tilfælde indskrænket til blot at omfatte selve reden eller dens umiddelbare nærhed.

Eleonorafalken lever også i kolonier, men under helt andre forhold, idet yngletiden er tilpasset og falder sammen med trækfuglernes passage af området om efteråret, hvilket er en forudsætning for, at eleonorafalken kan leve sammen i større antal på et begrænset område.

Mængden af de byttedyr, som rovfuglene lever af, er en forudsætning for, hvor tæt de kan yngle ved hinanden. Forskellige arter, som ikke lever af samme kategori af byttedyr, kan i reglen yngle tæt ved hinanden. Jeg har bl.a. set beboede musvågereder kun 300 m fra en duehøgerede, og det er meget almindeligt, at jagtfalke og dværgfalke yngler tæt ved hinanden og har samme jagtområde. Mellem nævnte arter hersker der altså ingen fødekongurrence.

De rovfugle, der specielt jager og efterstræber byttedyr, hvis antal og mængde er mindre koncentreret, har generelt et stort jagtområde, hvor der også er stor indbyrdes afstand mellem ynglepar af samme art. Det gælder flere store arter, bl.a. kongeørn, jagtfalk og duehøg.

Valg af territorium

Er det hunnen eller hannen, der bestemmer, hvor ynglestedet og reden skal være? Det er nok vanskeligt at få en sikker bekræftelse på dette spørgsmål. Efter egne erfaringer er jeg tilbøjelig til at mene, at det i de fleste tilfælde er hunnen, der vælger og besætter et yngleterritorium. Hunnen er hos de fleste rovfugle afhængig af hannen, som tilvejebringer næsten al føden i yngletiden, mens hunnen udfører rugningen og den væsentlige pleje af ungerne, fodring m.m.

Min formodning om, at det er hunnen, der bestemmer, hvor yngleområdet skal være, skyldes, at jeg i flere tilfælde har bemærket, at bl.a. duehøgehunnen skrider meget vedvarende og højlydt efter føde på samme måde, som ungerne tigger efter føde i perioden efter, at de har forladt reden. Jeg mener, at hunnen i dette tilfælde har besat et yngleområde og endnu ikke fundet en han. Ved at skride efter føde, forsøger hunnen at tiltrække en forbigående hans opmærksomhed. Lignende adfærd har jeg konstateret hos andre arter, bl.a. hos musvågerne og falkene, der på denne måde forsøger at animere en forbigående han.

Men også p.gr. af yngleforholdene og arbejdsfordelingen hos kønnene er der god grund til at antage, at det er hunnen, der vælger yngleterritoret. Det understreges yderligere ved, at hunnen næsten altid er meget aggressiv indstillet over for andre af samme køn. Man må dog være opmærksom på, at forholdet til det modsatte køn sikkert også har en vis betydning.

Territoriekampe

Når et rovfuglepar danner par i flere år, vil de begge i fællesskab jage en fremmed bort. Egentlige territoriekampe er meget sjældne.

Musvågepar, der yngler tæt ved hinanden, kan undertiden foretage heftige kampe i luften, hvorunder de prøver at overgå hinanden i flyvefærdighed. Det hænder, at de konkurrerende musvåger griber fat i hinandens kløer, mens de flyver. Selv om det kan se dramatisk ud, er det en situation, der også udføres i leg. Hos de fleste arter, hvor et ynglepar har besat et territorium, er det sjældent, at en fremmed af samme art indfinder sig. Hvis det sker, er det næsten altid unge, ikke yngledygtige individer, som strejfer omkring, og de indlader sig ikke på nogen konfrontation med yngleparret og indehavere af territoriet.

Markering af yngleområde

Om foråret i klart vejr og med en let brise, foretager rovfuglene ofte flere varierende og specielle flyveformer hen over deres yngleområde. Sådanne særlige flugtformer bliver ofte benævnt som parringsflugt. Det er min opfattelse, at denne art af flyvning, som oftest udføres af hannen, snarest skal ses som en flyveleg og eventuel markering af territoriet. Det er en kendsgerning, at de nævnte og specielle flyvepræstationer udføres fra det tidlige forår til langt hen på efteråret, og det er derfor forkert at benævne dem som parringsflugt. Man må være opmærksom på, at der lige fra efteråret og helt hen til det tidlige forår ofte vil være en høj luftfugtighed som følge af tåge, sne og regn. Sådanne vejrforhold er ikke særlige stimulerende at flyve i.

Når foråret sætter ind med mere tør luft og høj himmel, er det derfor indlysende, at rovfuglene efter en længere periode med ugunstige flyvebetingelser føler trang til at udfolde sig i luften.

De særlige flyvelege, som oftest er benævnt som parringsflugt, består i, at rovfuglene flyver med særlig hævede og opstrakte vinger. Vingeslagene bevæges i langsomt tempo. En anden flugtsituation kommer til udtryk ved, at rovfuglen flyver i vandret linie, mens den bevæger sig op og ned i en bølgelignende flugt.

Den mest typiske flyveleg består i, at rovfuglen foretager et brat dyk på ca. 25-50 meter, som afsluttes med en opadgående kurve. Denne manøvre gentages gerne 2-3 gang i træk. Når dykket er udført, kan det i nogle tilfælde varieres med forskellige skruringer i op- og nedadgående cirkler.

Yngleforhold

Yngledrift, ynglemodenhed og parring

Mindre rovfugle som spurvehøg, dværgfalk og tårnfalk er i reglen yngledygtige, når de er eet år gamle. Det samme gælder for musvågen. De største arter som bl.a. ørnene bliver først yngledygtige i en alder af 4-6 år. Duehøgen og de større falke bliver det, når de er 2 år gamle. Enkelte individer kan dog i mere sjældne tilfælde allerede yngle, når de er 1 år gamle. I sådanne tilfælde er hannen altid ældre end hunnen. Rovfugle, der formerer sig hos mennesker, er ofte betydeligt ældre, før de begynder at yngle, end dem, der lever i naturen. Her gælder samme regel: hannen er altid ældre end hunnen med flere års forskel.

Når der ofte er tale om udpræget aldersforskelle mellem kønnene, hvilket gælder de fleste arter, skyldes det, at hunnen blandt rovfuglene altid er den største og stærkeste. Denne fysiske overlegenhed bevirker, at en jævnaldrende han vil være usikker og betænkelig ved at nærme sig hunnen. En tilnærmelse kan eventuelt få ubehagelige følger, hvis hunnen ikke er parat til at indlede nærmere kontakt. Derimod vil ældre hanners overlegenhed i flyvefærdighed og større erfaring modsvare hunnens fysiske overlegenhed, hvilket resulterer i større jævnbyrdighed og dermed mere gunstige forhold for pardannelse mellem kønnene.

Ikke blot fysiske og psykiske forhold, men også lys, temperatur og ydre påvirkninger stimulerer yngledriften. Før parringen sker der en advisering mellem kønnene. Hannen flyver måske forbi, og hunnen svarer med tillokkende skrig, som er et givet signal til, at der sker en parring. Jeg har set musvåger,

der parrede sig, selv om det regnede og var tåget hele dagen. Duehøge har jeg set parre sig ved solnedgang med lave temperaturer nær frysepunktet. Ved begge tilfælde for musvågens og duehøgens vedkommende udelukkede de vejræssige forhold og tidspunktet, at der kunne foretages indledende flyvemanøvre inden parringen.

Er der så etableret kontakt mellem kønnene, vil hunnen ofte med ivrige skrig og med en særlig foroverbøjet stilling indbyde til parring. Selve parringsakten sker ved, at hannen lander på hunnens ryg, og de lange ben holdes bøjede og hviler på indersiden af hunnens vinger. Hunnen holder halen til siden, og begge køns gat presses imod hinanden, hvorunder sperma overføres. Under parringen indtager hunnen fortsat en foroverbøjet stilling, og hannen bevæger vingerne i hurtigt tempo for at holde balancen på hunnens ryg. Parringen ledsages ofte af begge køns skrig. Varigheden af en parring strækker sig over 5-10 sekunder.

Hos de fleste arter er der en særlig stor parringsaktivitet i de sidste 8 dage, før æglægningen starter. De fleste parringer finder sted om morgenen og om eftermiddagen. I løbet af en dag kan der ske op til 8-12 parringer. Duehøgen indleder parringsaktiviteten 4-6 uger, før det første æg lægges. Hos falke og de fleste andre rovfugle sker parringen 2-3 uger før æglægningen.

Når der af og til forekommer specielle flyvevariationer, før rovfuglene parrer sig, er det formentlig en tilfældighed, der ikke er nogen direkte anledning til, at der udføres en parring. Man må være opmærksom på, at der særligt i de sidste to uger, før hunnen lægger sit første æg, sker flere parringer i løbet af en

dag, hvilket har afgørende betydning for at sikre bedst mulig befrugtning af æggene. Da vejret ofte er meget skiftende og ugunstigt at flyve i i det helt tidlige forår, kan man forestille sig katastrofale følger for arten, hvis såkaldte parringsflyvninger og flyvelege var en særlig anledning til, at rovfuglene parrede sig.

Redebygning

Næsten alle rovfuglearter med undtagelse af falkene bygger rede. Rederne bliver bygget i træer og på klippeafsætter. Nogle arter, specielt kærhøgene, har deres rede på jorden. Reden fungerer som opfostringsplads. På en yngleplads har det samme par ofte flere reder at vælge imellem, som er blevet opført igennem årene. Foruden at reden fungerer som det sted, hvor ungerne vokser op, er andre nærliggende reder, som ikke bruges som ynglested, ofte anvendt som hvileplads og som depot for hjembragt bytte, der ikke straks er blevet ædt.

Falkene nøjes med at skrabe en fordybning på en udvalgt redeplads. I andre tilfælde benytter falkene forladte reder. I nogle tilfælde jager de store falke både ørne og ravne bort fra deres helt nye reder. De mindre falkearter benytter i vid udstrækning forladte kragereder. Kongeørnens, havørnens og fiskeørnens reder kan opnå en anseelig størrelse. Ørnene anvender ofte deres reder i en længere årrække, og da der hvert år bliver tilført nyt redemateriale, bliver reden større og større. Hvis reden er placeret i et træ med en solid bæreflade, hvor grenene kan støtte og holde på reden og derved forhindre den i at falde ned, kan en sådan gunstigt placeret rede opnå enorm dimension på mere end 2-3 meters tværmål og tilsvarende størrelse på redens højde fra bund til top.

I forhold til størrelse er duehøgen nok den af alle arter, der bygger den største rede. Jeg har set reder, der har målt henved 2 meter i bredde og højde.

De store ørne bygger reden af grene, der måler fra $\frac{1}{2}$ -1 meters længde. Duehøgen og musvågen bygger deres rede af grene, der ofte måler 40-60 cm. De fleste reder bliver indvendig belagt med et lag af friske gran- og fyrrekviste, som tjener til stabilt og egnet underlag for æggene.

Friske grene af fyr og gran bliver bidt af i små stykker for at få et helt jævnt lag i redens midte.

I langt de fleste tilfælde er det hannen, der vælger det sted, hvor reden skal bygges og også står for bygningen af reden. Mindre grene og kviste bliver bidt af med næbbet og bliver under transporten til reden båret med næbbet. Større og løse grene, som bliver fundet på skovbunden, bliver også båret med fangerne. Hunnens andel i redbygningen består ofte i, at den lægger nogle af de grene tilrette, hannen kommer med. Arbejdsfordelingen mellem kønnene ved bygningen af reden er dog noget varierende. Når reden er blevet færdig og har nået en passende størrelse, formes i redens midte en fordybning til æggene. Også dette sidste og specielle led i redbygningen er hannen i de fleste tilfælde meget ivrig til at udføre. Jeg har set en kongeørnehan, der med stor ihærdighed i perioder over flere dage pressede sin krop ned i reden og drejede rundt for på denne måde at forme en passende fordybning til æggene.

Inden for samme art varierer redens størrelse og udformning meget. Nybyggede reder er betydeligt mindre end gamle og ofte kun halvt så store. Musvågens rede har gerne en størrelse i tværmål på 80-110 cm. Ældre reder, der har været brugt i mange år, kan blive meget høje, over 100 cm. Musvågens rede bliver dog aldrig så bred som duehøgens, selv om de er brugt i mange år.

Reden hos lille skrigeørn og dværgørn minder meget om musvågens. Hvepsevågens rede er forholdsvis lille og meget skrøbelig, hvilket skyldes, at reden først bliver bygget, når løvtræerne er udsprunget. Spurvehøgens

rede er meget flad i konstruktionen og har et tværmål på 50-60 cm.

Spurvehøgen bygger en ny rede hvert år i samme område.

Ægkuld og rugning

Hos de mindre rovfugle, de små falke og musvågerne bliver æggene normalt lagt med 1½-2 døgn interval. Hos duehøgen og de større falke samt ørnene bliver æggene lagt med 2-3 døgn mellemrum. Mere præcise angivelser er vanskelige at anføre, da der forekommer en vis variation fra individ til individ med hensyn til tidsrum mellem hvert ægs lægning.

Et fuldtalligt kuld, eksempelvis 5 æg er tårnfalken 8-10 dage om at præstere. Et fuldtalligt kuld på 4 æg hos bl.a. duehøgen og vandrefalken vil tage 9-11 dage.

De fleste arter begynder den egentlige rugning, når andet eller tredje æg er lagt. Det indebærer, at en fast og stabil rugetemperatur først indtræffer, når kuldet er helt fuldtalligt, og dermed påbegyndelse af egentlig fosterudvikling, idet rugetemperaturen først giver tilstrækkelig effekt, når hele kuldet er lagt. Klækningen vil som følge heraf indtræffe på nogenlunde samme tid, dog højst med eet til to døgn mellemrum. Unger, der er længere tid om at komme ud af æggene, er i reglen svage og ikke levedygtige. Blot eet døgn forskel på det tidspunkt, hvor den første og den sidste unge klækkes, er tilstrækkelig til, at man kan se en tydelig størrelsesforskell mellem ungerne, en forskel, der ofte kan ses, indtil ungerne næsten er flyvefærdige.

Kuld størrelsen varierer meget hos de forskellige arter. Ørnene, uanset om der er tale om de største eller mindste arter, har små kuld. Et fuldtalligt kuld består hos kongeørnen og havørnen næsten altid af 2 æg og kun i sjældne tilfælde af 3. Det samme gælder

kejserørnen og de mindre ørne bl.a. dværgørn og lille skrigeørn. Det er ikke usædvanligt, at ørnene blot nøjes med eet æg. Hos falkearterne er der generelt et større antal æg i et kuld med undtagelse af lærkefalken, som kun har 2 eller 3 æg i et kuld. Tårnfalken får meget store kuld. Jeg har selv set kuld på 7 æg, men antal på 8 i et kuld findes, omend meget sjældent. De fleste arters kuld består af 3 og 4 æg, undtagelsesvis 5 eller 6. Det samme gælder duehøgen, spurvehøgen og musvågen. Hvepsevågen har 2 æg i et fuldtalligt kuld, 3 forekommer yderst sjældent. Det kendetegner ofte bestemte par, at deres årlige kuld enten består af et lille eller stort antal æg. Forskel på kuld størrelse hos de bestemte individer inden for samme artsgruppe er formentlig udslag af individuel og fysisk karakter.

Variation i kuld størrelse forekommer inden for samme område og har derfor ikke som antaget altid noget at gøre med fødemængden.

Udvikling og pleje af ungerne

I de nærmeste dage efter klækningen fortsætter hunnen med at ruge. Så længe ungerne er meget små, har de behov for en vedvarende varme, og hunnen forlader kun meget nødtigt reden. Når det sker, er det kun af streng nødvendighed, og hannen afløser i kortere perioder. I mere sjældne tilfælde kan hannens interesse for både æg og unger være særlig stor. Dette var tilfældet med et dværgfalkepar, som yngede hos mig igen flere år. I længere perioder, op til flere gange dagligt, ville hannen ruge. Når hunnen forlod reden for at æde, overtog hannen hendes plads. Hannen var meget uvillig til at forlade reden igen, når hunnen kom tilbage. Der udspillede sig en venskabelig, men bestemt kamp for at presse hinanden bort fra æggene. Det samme gentog sig, da ungerne var kommet frem, og det var ikke ualmindeligt at se begge køn ruge ved siden af hin-

anden med hver sin unge under sig.

En sådan interesse fra hannens side er dog en undtagelse. Der er dog stor forskel hos kønnene med hensyn til at pleje ungerne. Reglen er, at hannen efter at ungerne er klækkede fortsætter med at bringe al føden til reden og opholder sig kun i kortere perioder ved reden. I nogle tilfælde undgår hannen helt at komme til reden, idet hunnen flyver hannen i møde for at overtage byttet. Byttet afleveres næsten altid i plukket og hovedløs stand.

Alle rovfugleunger er i den første periode ikklædt en hvid eller grålig dundragt. Udviklingen af ungerne sker hurtigst hos de mindste arter. Fjerene kommer frem og ses tydeligt, når ungerne er 10-12 dage gamle, hos de mellemstore arter, når de er 18-20 dage gamle, og hos de største ørne 24-28 dage. Udviklingen hos de mindste, dværgfalk og spurvehøg, tager fra det tidspunkt ungen kommer ud af æggene til de kan flyve 24-28 dage. Hos de mellemstore arter tager den 36-44 dage, og hos de største ørne går der 52-60 dage.

Hannen, der også har hørt ungerne spæde lyde i indtil flere dage, før de er kommet ud af æggene, er da blevet animeret til at bringe mere føde til reden. I den første tid efter at ungerne er klækkede hænder det, at der bliver bragt så rigelig føde til reden, at den ligefrem hober sig op. Dette forhold ændrer sig imidlertid hurtigt.

For alle arter gælder det, at fødebehovet hos ungerne er størst i den periode, hvor fjerene bryder frem. I den tid, før ungerne kan flyve, er fødebehovet mindre og går endda ned med 20-30 %. Fødeomsætningen er relativt højere hos mindre arter. Som det fremgår, er det hunnen, der først og fremmest plejer og fodrer ungerne i den første tid, efter at de er kommet ud af æggene. Hannen må herefter jage mere intensivt for at dække hunnens og ungerne fødebehov.

Fodring af unger

I ungerne første levedage bliver byttet omhyggeligt parteret, og kun små og fine dele af kødet bliver givet til ungerne. Der er forskel på den måde, høge og falke fodrer deres unger på. Dette specielle forhold har jeg haft lejlighed til at undersøge på nærmeste hold hos arter, der har ynglet hos mig. Jeg har konstateret, at duehøgeungerne i deres første levedage er betydeligt mere aktive i forbindelse med at modtage føde end falkeungerne. Når duehøgen parterede byttet, strakte ungerne sig frem og greb med deres eget næb efter hunnens næb og forsøgte på denne måde at få fat i kødtrævlerne, som var blevet revet løs under parteringen. Et kuld nyfødte jagtfalkeunger blev samtidig sat til en anden duehøg, som yngede hos mig, hvis egne æg var ubefrugtede. Her viste det sig, at duehøgen trods ihærdige og yderst tålmodige forsøg ikke var i stand til at fodre de små falkeunger, fodringen kunne ikke gennemføres, da falkeungerne ikke selv hjalp til med at modtage føden, sådan som det var tilfældet hos høgeungerne. Falkeungerne forekom at være betydeligt mere hjælpeløse. Først da falkeungerne var blevet 7 dage gamle, gentog jeg forsøget. Nu var de blevet mere aktive og var i stand til at modtage føden fra duehøgehunnen. Forskellen på falkeungerne og høgeungerne måde at modtage føden på i deres første levedage kan konkluderes på følgende måde. For at en fodring kan forløbe succesfuldt, gælder det hos duehøgen, at ungen selv griber efter hunnens næb, når en kødtrævl er blevet revet løs. Derimod hos falkene venter hunnen på, at ungen åbner næbbet, og er da parat til at stikke føden ind i ungen næb. Falken er ikke så hurtig som høgen til at partere byttet og holder ofte kødstykket længere tid frem, indtil ungen finder på at åbne næbbet.

Høgeungerne er mere aktive og medvirker selv til at modtage føden ved ikke blot at krybe frem til hunnen, imens den parterer byttet, men de griber også efter hunnens

nøb. Falkeunger er i sammenligning med høgeungerne meget passive i de første dage og nøjes blot med at åbne næbbet og vente på, at hunnen vil stikke føden ind i svælget.

Byttebringning til reden

Jeg har set spurvehøge, dværgfalke og tårnfalke bringe bytte til reden indtil 2 gange i timen. Aktiviteten er størst om morgenen og om aftenen. Hos større arter som duehøgen og jagtfalken bringes der normalt bytte til reden indtil to gange om formiddagen og om eftermiddagen. Hyppigheden, hvormed der bringes føde til reden, kan være bestemt af vejrforholdene. I eet tilfælde har jeg set en jagtfalk, der kom til reden med bytte 3 gange i tidsrummet fra kl. 19-22, hver gang med en rype. Falkeungerne var på dette tidspunkt 18 dage gamle. Den meget hurtige rækkefølge af byttebringning kunne skyldes, at hannen havde haft held på sine jagter. Men det kan tilføjes, at vejrforholdene forinden havde været meget ugunstige at jage i, og da det klarede op sidst på dagen, blev de mere gunstige vejrforhold udnyttet. Vedvarende ugunstige vejrforhold i perioder, hvor ungerne er små, kan være kritiske, specielt hos mindre arter, hvor ungerne ikke kan undvære føde i længere tid, maksimalt 2 dage.

Svage unger bliver hurtigt udstødt. Forældrene ofrer mest opmærksomhed og omsorg for de stærkeste i et kuld. Kan der ikke tilvejebringes tilstrækkelig føde, går de mindre og svageste unger til grunde. Sådanne forhold kan nok forekomme barske. Men naturlovene er jo logiske, for rovfuglene, hvor overlevelsesvilkårene er særlig vanskelige, drejer det sig om, at kun de absolut stærkeste udvikler sig. En sortering af ungerne på et så tidligt tidspunkt som muligt er derfor hensigtsmæssigt som overlevelsesfaktor for de enkelte arter.

Når fjerene ses stikke frem mellem dundragten, kan ungerne begynde at rejse sig. De

første skridt er usikre og vaklende, og forsøget på at stå op varer kun få minutter. Der vil imidlertid ikke gå lang tid, før ungerne er i stand til at gå og løbe rundt i reden og selv kan begynde at partere byttet. Når ungerne er nået så langt i udviklingen, opholder hunnen sig ikke så meget i reden længere, men har valgt en siddeplads i nærheden, hvor der er udsyn til reden. Hunnen fortsætter dog endnu med at partere byttet. I mange tilfælde, når ungerne er sultne, river de byttet fra hunnen straks, når hun kommer. Ungen der har fået fat i byttet, forsøger at skjule det ved at brede vinger og hale ud og vil på denne måde forhindre de andre unger i kuldet i at få fat i byttet.

I den sidste tid, hvor ungerne opholder sig i reden, sker det ofte, at hunnen tager på kortere jagtudflugter. Hunnen vil til stadighed følge begivenhedernes gang ved reden og eventuelt være parat, hvis en fare skulle nærme sig ungerne.

Hannerne udvikler sig hurtigere end hunnerne, det gælder hos alle rovfuglearter, store og små. Dette forhold betyder, at hannerne er i stand til at flyve tidligere fra reden, og de er hurtigere i stand til at klare sig selv. Hannerens større behændighed og flyvefærdighed bevirker, at de er lettere i stand til at fange deres bytte end de unge hunner. At hanner bliver hurtigere selvstændige og drager før bort fra ynglestedet er en naturlig konsekvens af dette.

Overgangen til at ungerne klarer sig selv

I hvilket omfang forældrene medvirker til at lære ungerne at fange et bytte lader sig næppe besvare på helt fyldestgørende måde. Det er dog en hovedregel, at medfødte egenskaber er en afgørende faktor med hensyn til ungerens evne til at fange og dræbe et bytte. Falkeunger vil således straks bide halsen over på et bytte, hvorimod høge- og ørneunger altid dræber deres bytte med klørerne.

En vigtig indøvelse bliver ubevidst overført fra de gamle til de unge fugle. Det sker bl.a. ved, at ungerne følger de gamle på deres jagtudflugter og derved lærer de områder at kende, hvor betingelser for at jage er bedst, endvidere vil de byttedyr, som forældrene har bragt ungerne, præge dem så meget, at

de foretrækker at jage samme byttedyr, når de selv skal klare sig. Hos ørne og falke, der fortrinsvis lever i det åbne land, vil ungerne automatisk få lejlighed til at følge de gamle fugles jagtmetoder, hvilket direkte påvirker og udvikler ungerne egne jagtevner.

Kongeørn ♂ Aquila chrysaetos

*Kongeørn ♀ Aquila chrysaetos
ruger i en af forfatterens volierer.*

Kongeørn ♀ Aquila chrysaetos
ifærd med at vende sine 2 æg

Duehøg ♀ Accipiter gentilis
forfatterens tamme duehøg »Bitten« parterer en due til 2 jagtfalkeunger (fra første kuld). Et nyt omkuld beholder falkene selv og sikrer dermed en effektiv forøgelse af opdræt.

*Duehøg ♀ Accipiter gentilis
fodring af jagtfalkeunge.*

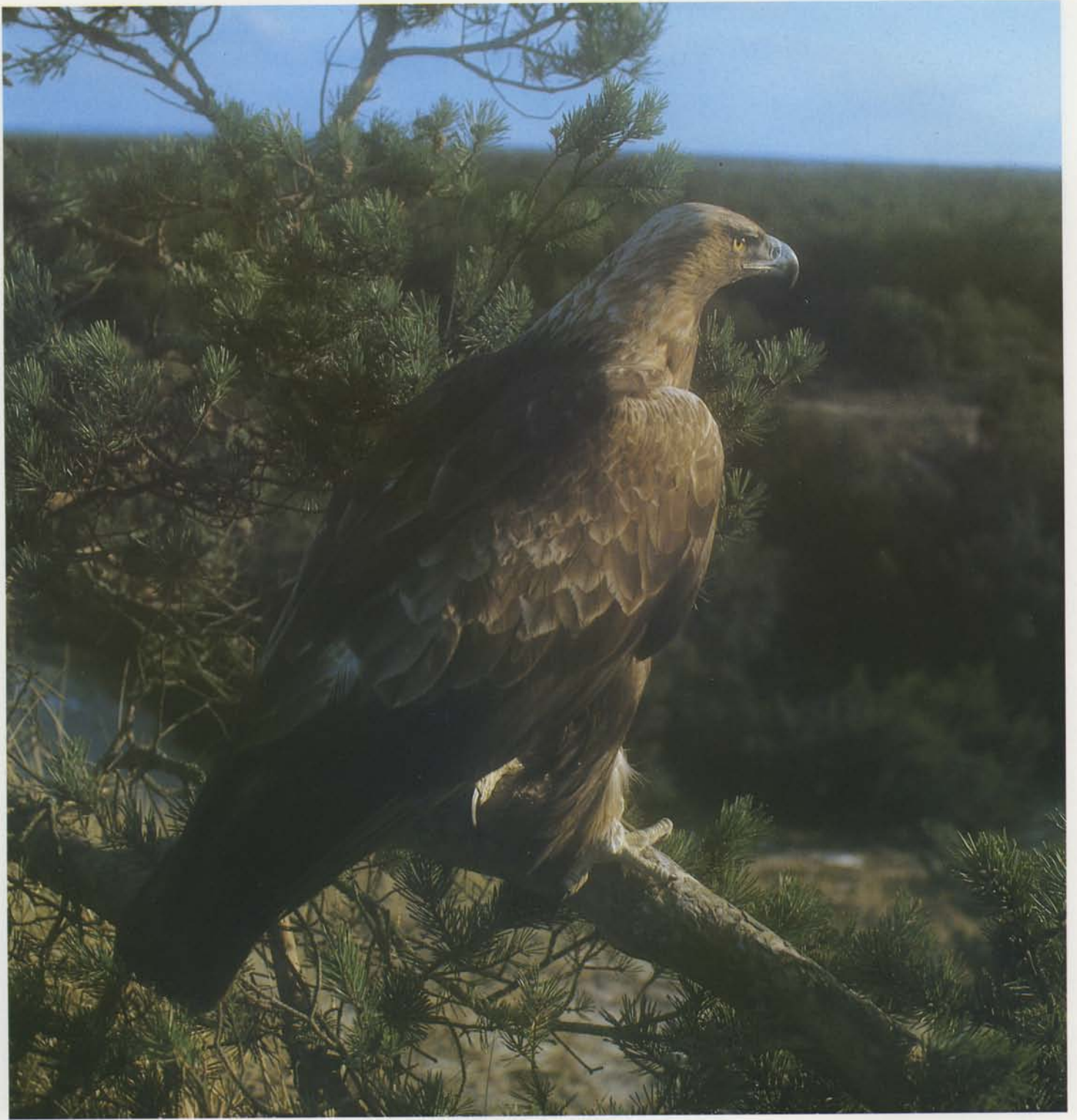

Duehøg ♀ Accipiter gentilis
forfatterens tamme duehøg »Bitten« parterer en due til 2 jagtfalkeunger (fra første kuld). Et nyt omkuld beholder falkene selv og sikrer dermed en effektiv forøgelse af opdræt.

*Duehøg ♀ Accipiter gentilis
fodring af jagtfalkeunge.*

Kongeørn ♂

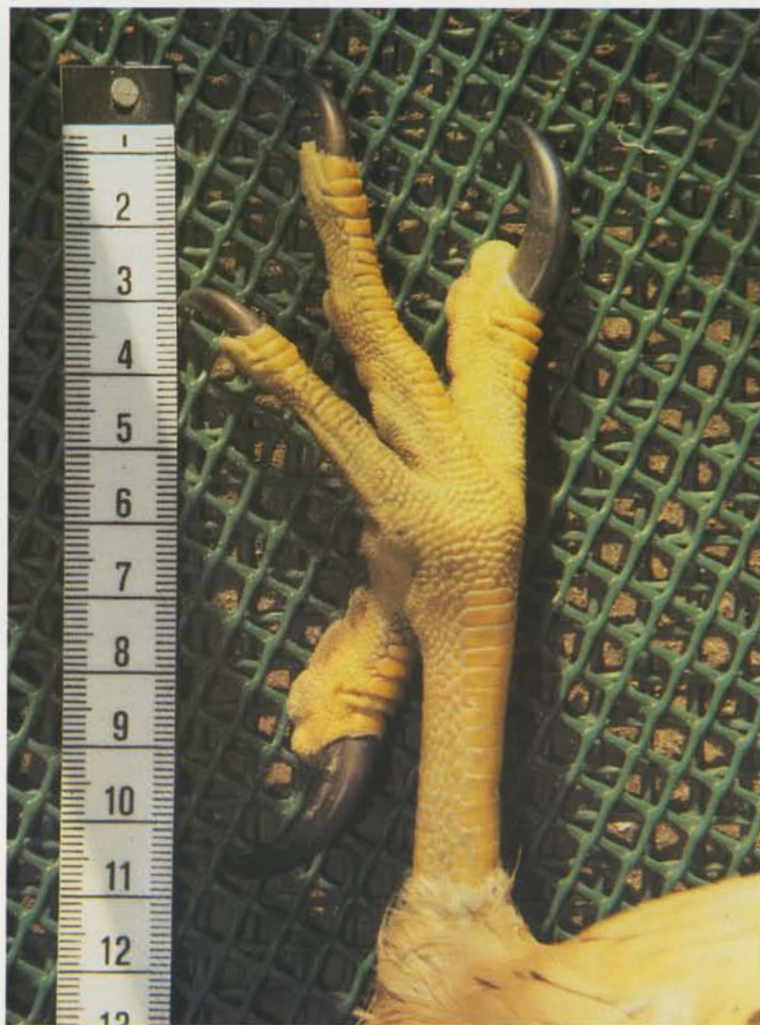
Artsbeskrivelse

Beskrivelse af rovfuglearter, som jeg har set og fotograferet på deres udbredelsesområder (biotop).

Den meget kortfattede fremstilling må opfattes som en orientering, der blot giver en oversigt over de fleste arter, der findes i Europa. Teksten fremhæver især de mest typiske karakteregenskaber over de enkelte arter og deres udseende.

En mere dybtgående præcisering af de enkelte arters levevis er under forberedelse og vil udkomme på et senere tidspunkt, hvor arterne er beskrevet enkeltvis i hver sit værk.

Duehøg ♀ Accipiter gentilis
størrelse og spændvidde vist
på den udbredte fod (fangerne).
Bemærk den kraftige
bag- og inderklo, som byttet
dræbes med.

AFTENFALK · *Falco vespertinus*

Aftenfalken er udbredt i det østlige Asien til det centrale Østeuropa. Den er lejlighedsvis truffet i det sydlige Skandinavien, hvorfra der foreligger enkelte ynglefund.

Aftenfalken er en udpræget trækfugl. Jeg har set træk i Tunis midt i april gående i nordlig retning over Cap Bon. Trækket, der bestod af 8-10 individer, fandt sted sent på dagen, helt hen i skumringen.

Aftenfalken er meget spinkel og lille. Begge køn er yderst forskellige i udseendet. Ungfuglene og hunnen minder om hinanden, de har et lysebrunt og gyldent udseende. Hannen er meget mørk, nærmest grå-sort. Fangerne og klørerne hos falken er meget spinkle, også i forhold til andre mindre falkearters. Denne lille falk lever næsten udelukkende af insekter.

Aftenfalken yngler forholdsvis sent på året. Den lægger gerne sine æg i en forladt krage- eller skaderede. Der findes ofte 3-4 æg i et kuld. Æggene er noget mindre end tårnfalkens, som de iøvrigt ligner.

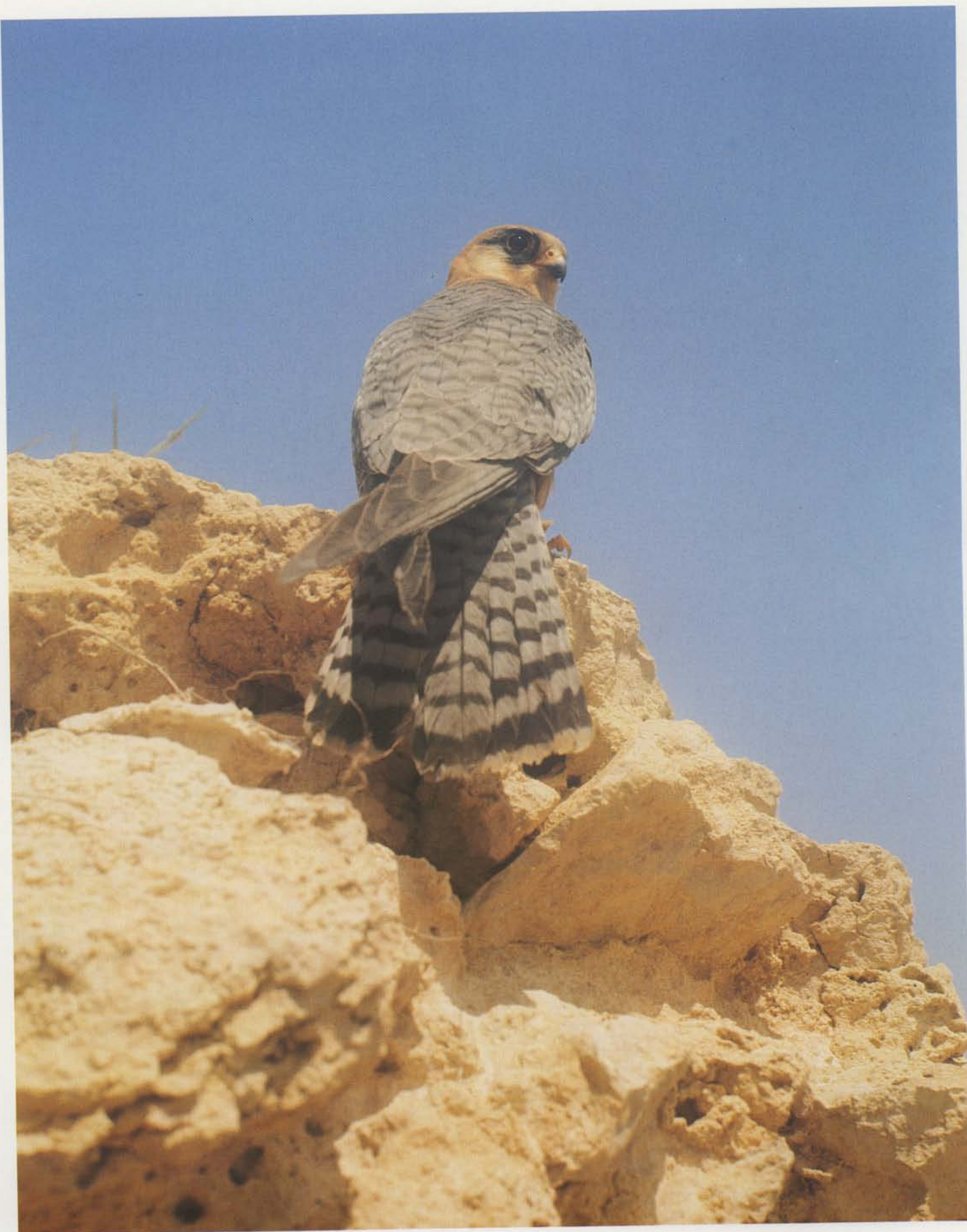
Aftenfalken ynder at opholde sig i åbent landskab, på dyrkede områder, men også på hede og steppe med mindre lunde eller enkelte, fritstående træer. Under sin søgen efter føde er aftenfalken selskabelig anlagt. På højsletten i det nordlige Makedonien har jeg set 5-6 individer om foråret, der i små grupper holdt sammen, mens de jagede insekter. De holdt sig gerne svævende over samme punkt med svirrende vinger, som når tårnfalken »muser«.

Aftenfalk ♂ *Falco vespertinus*

Aftenfalk ♀ *Falco tinnunculus*

Tårnfalken er i de fleste lande i Europa den almindeligste falkeart og findes udbredt langt mod nord i Skandinavien. Den lever og yngler i vidt forskellige landskabsformer, dog ikke i tæt sammenhængende skovområder. Tårnfalke, der lever i det nordlige Skandinavien, trækker mod syd om vinteren. Bestandene, der lever længere mod syd, strejfer noget omkring. Klimaforhold er medvirkende til, i hvilket omfang tårnfalken trækker bort eller bliver i området.

Hos tårnfalkene er hunnen og ungfuglene nogenlunde ens med rødbrunt udseende og tætte mørke striber. Den gamle hans udseende adskiller sig derved, at dens hoved og hale er markeret af et sort tværbånd. Med alderen aftager de pågældende pletter, og den rødbrune overside kan næsten fremtræde uden mønster. Bugen bliver efterhånden lysere med mindre pletter.

Tårnfalkens vinger er meget lange ligesom lærkefalkens, men med mere afrundede og bredere bæreflade. Tårnfalkens flugt er iøvrigt meget karakteristisk, specielt når den »muser«, og det sker ofte, dvs. når falken holder sig stille i luften med vibrerende vinger hen over et bestemt punkt. Under denne flugtform er det gerne mus eller insekter, der tiltrækker tårnfalkens opmærksomhed.

Tårnfalken lever gerne i nærheden af mennesker, og selv i storbyerne findes den, hvor den yngler i høje bygninger og tårne. Foruden mus har den i byerne også nem adgang til at jage spurve. Man kan blive meget overrasket, når man ser tårnfalken jage småfugle. Dens normale noget ujævne og ikke særlig hurtige flugt ændrer da helt karakter, og falken kan i en kort spurt skyde lynhurtigt og målbevidst frem for at overraske en flok spurve.

Føden er meget varierende: mus, insekter og småfugle. Ældre hanner, som er særlig hurtige, kan ofte specialisere sig til kun at jage spurve.

Tårnfalken findes ynglende ved kysten i bjergegne og i steppe- og moseområder samt i åbne skovområder, gerne i nærheden af dyrkede landområder. Som tidligere omtalt yngler tårnfalken gerne i nærheden af mennesker. Tårnfalken har allerede fra gammel tid dyrket tæt naboskab med mennesker, og det har holdt sig til vore

TÅRNFALK · *Falco tinnunculus*

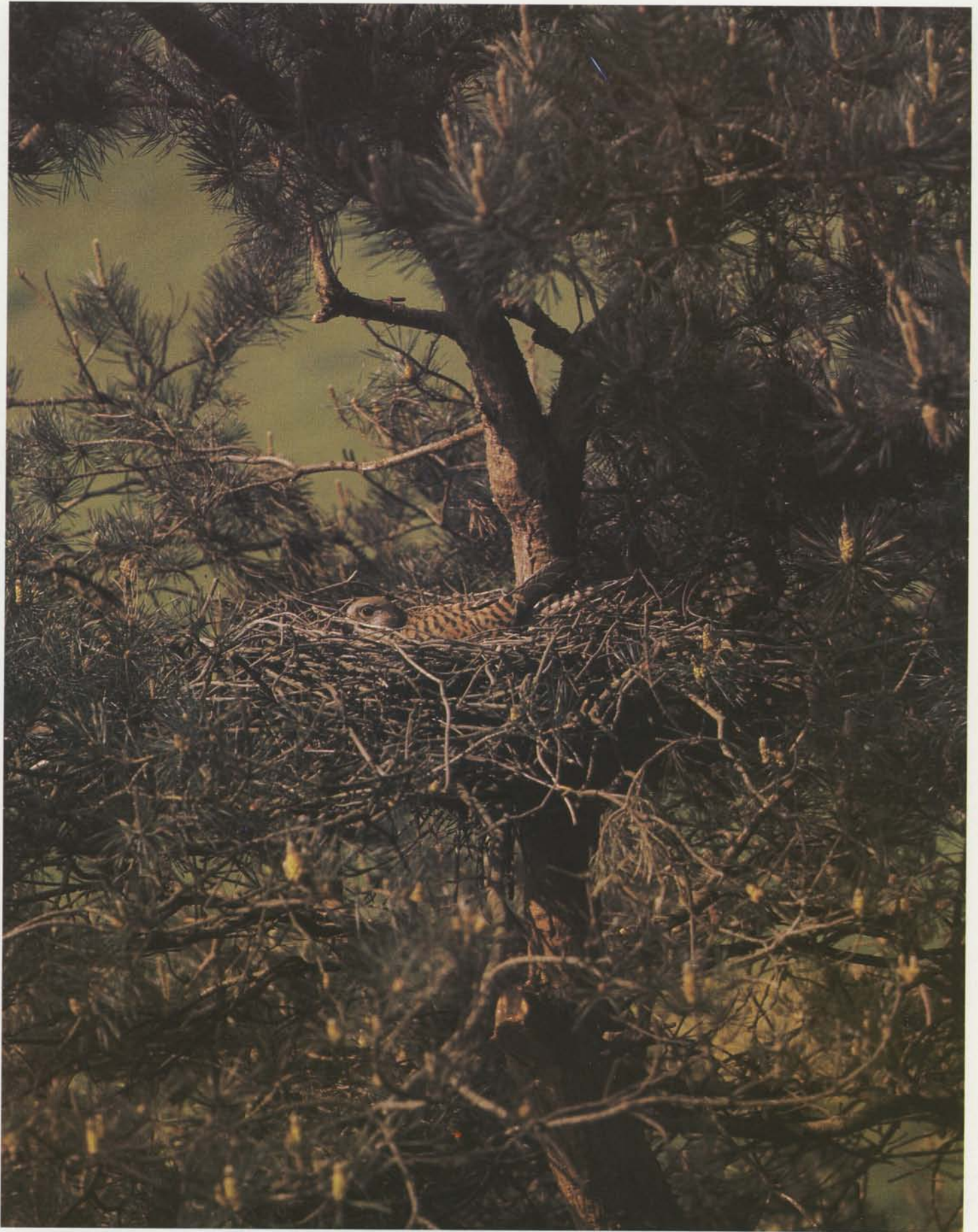
dage. Dens selskabelighed omfatter også dens egne artsfæller, og den yngler ofte i små kolonier. I en lille gran- og fyrretræsbevoksning på nogle få hundrede meters omkreds har jeg således fundet 3 forskellige par med kun få meters afstand mellem deres reder. Jeg har set store dununger midt i april, men på samme lokalitet har andre par først fået unger i juni.

Tårnfalken bosætter sig med stor forkærlighed i forladte krage-reder. I åbne omgivelser yngler den gerne på skrænter eller på fjeldsider.

Tårnfalken får gerne store kuld. Jeg har fundet kuld med 7 unger. Man har fundet reder med endnu flere æg, men det kan formentlig skyldes, at to forskellige hunner har lagt æg i den samme rede. Når tårnfalken som art kan opnå at opfostre så store kuld, må den være i stand til at indordne sig under de forskellige muligheder for at skaffe sig den nødvendige føde. Der, hvor jeg har fulgt tårnfalke, der har fået store kuld, op til 7 unger, har hannen specialiseret sig i jagt på spurve og kom til reden med bytte med kun 15-20 min. mellemrum. Tårnfalken er en smuk og charmerende lille falk, selv i vild tilstand kan den være ret tillidsfuld overfor mennesker.

I Sydeuropa lever en nær beslægtet form. LILLE TÅRNFALK. *Falco naumanni*. Den er noget lysere med mere grå aftegning og mørke pletter. Den lille tårnfalk er endnu mere selskabelig anlagt og lever ofte sammen i store kolonier, bl.a. ved ruiner og på gamle, større bygninger.

Tårnfalk σ *Falco tinnunculus* ruger i en kragerede.

Øverst: Tårnfalk ♀ *Falco tinnunculus*

Nederst: et typisk kuld tårnfalkeæg i en forladt kragerede

Øverst: Türlfalk ♀ *Falco tinnunculus* kommer med bytte.
Nederst: Türlfalkehennen midt i blandt sit store kuld unger

LÆRKEFALK · *Falco suboteco*

Lærkefalken er udbredt som ynglefugl i det meste af Europa. Nordgrænsen for dens udbredelse er Sydsandinavien, hvor den de fleste steder er yderst fåtallig. Som yngleområde foretrækker lærkefalken spredte skovbevoksninger med åbne heder og moser samt åløb. En forladt kragerede tjener ofte som yngleplads. Lærkefalken er en udpræget trækfugl med vinteropholdssted i tropisk Afrika.

I litteraturen anføres ofte, at lærkefalken minder om vandrefalken. En sådan sammenligning må jeg tage afstand fra. Nok har lærkefalken tydelige, mørke skæglignende striber under kinderne ligesom vandrefalken, men de er mere smalle og længere hos lærkefalken. Iøvrigt mener jeg, at flugten og udseendet overhovedet ikke minder om vandrefalkens. Vingerne er længere hos lærkefalken og ikke så brede som hos vandrefalken. Uden at være så tætbygget virker lærkefalken meget elegant i luften. Den har et udpræget mørkt udseende i kontrast til kinder og hals, som er næsten helt hvide hos de gamle individer. Bugen er lys med mørke pletter og striber. Hannen har tydelige, rødbrune aftegninger på halens underside og på fjerbeklædningen omkring lårene. Ældre hanner kan blive helt gråblå på oversiden. Hunnen og ungerne har et mere brunligt udseende.

Størrelsen: 30-35 cm. Kønnene er omtrent ens i størrelse.

Lærkefalkens føde består af insekter, bl.a. guldsmede, som den ofte fortærer i flugten. Også småfugle som lærker og svaler er et vigtigt fødeemne. I jagt- og ernæringsmæssig henseende er lærkefalken mere afhængig af gode vejrforhold end nogen anden rovfugleart. Kulde og blæst i længere perioder kan være kritisk i lærkefalkens yngleperiode. Ofte må ungerne i sådanne tilfælde omkomme på grund af mangel på føde. Lave temperaturer holder insekterne tilbage, og det tåler lærkefalken ikke. Under ugunstige forhold holder denne fremragende flyver sig ikke tilbage for at stjæle mus fra jagende tårnfalke. Når lærkefalken yngler så sent på året, hænger det nøje sammen med, at denne art ernærer sig af insekter, som er talrigest sidst på sommeren.

Vejrforholdene og de dertil ømtålelige fødebetingelser er formentlig årsag til, at lærkefalken i de fleste tilfælde kun opfostrer små kuld på 1 til 2 unger, men 3 unger i et kuld forekommer, omend det er en sjældenhed.

Lærkefalk ♀ *Falco subbuteo*

ELEONORAFALK · *Falco eleonorae*

Eleonorafalken findes som spredt og fåtallig ynglefugl på øgrupper og kyst i Middelhavet og på enkelte øer ud for Marokkos Atlanterhavskyst. De overvintrer bl.a. på Madagaskar og på det afrikanske fastland i området ud til det Indiske Ocean.

Eleonorafalken minder meget om lærkefalken, men er lidt større, ca. 34-38 cm og har længere vinger. Når vingerne er samlet til kroppen, går de længere ud end halen med indtil 2-3 cm. Oversiden er gråbrun og bugen lys med lange mørke striber. Arten findes også i en varierende oftest meget mørk udgave, og enkelte individer er omtrent helt sorte. Ungerne er gennemgående lysere.

Yngletidspunktet er for denne art nøje afpasset til at falde tidsmæssigt sammen med de mindre fugles sydgående træk, idet trækfuglene passerer de områder, hvor eleonorafalken har sine faste ynglepladser. Eleonorafalken lægger sine æg meget sent på året, hvilket vil sige fra 15. aug. til 15. sept. Når ungerne kommer ud af æggene ca. 30 dage senere, begynder trækfuglene at indfinde sig, og det betyder, at falkene får forholdsvis let ved at skaffe føde til ungerne. Eleonorafalken findes ynglende i større eller mindre kolonier. De største kolonier findes på områder, hvor der er et stort efterårstræk. Det gælder specielt på mindre øer, hvor mange udmattede trækfugle slår sig ned. Jeg har fundet arten i kolonier, der talte 12-15 par, på Balearerne. Den største koloni har jeg set fandtes ud for Marokkos Atlanterhavskyst på en forreven vulkanø med henimod 60 par.

Det er et usædvanligt og sjældent syn at se så mange falke på samme sted, næsten som en mågekoloni, hvor fuglene sværmer tæt sammen i stort antal. Her drejede det sig om nogle yderst behændige og elegante falke, der med deres spidse og lange vinger udøvede luftakrobatik i bedste stil. Eleonorafalken kan holde sig meget længe i luften, formentlig længere end nogen anden falkeart. Det kan bl.a. skyldes, at kroppen er lille i forhold til vingernes størrelse,

Øverst:

Eleonorafalk ♀ Falco eleonorae ruger på en klippehylde.

Nederst:

Eleonorafalk - over brændingen i nærheden af reden.

Eleonorafalk ♀ Falco eleonorae
bemærk den nøgne rand omkring øjet som er typisk for arten.

Eleonorafalk ♀ Falco eleonora
ankommet til sine æg på klippehylden.

ELEONORAFALK · *Falco eleonorae*

og ligesom mågerne er falcken i stand til i lange perioder at lade sig bære rundt af luftstrømmene, som er meget fremherskende ved de klippeøer, hvor den lever.

Eleonorafalken får normalt 3 æg. I mere sjældne tilfælde kan et kuld bestå af 2 eller 4 æg. Æggene er lysere og i reglen mere fintplettede end andre falkeæg.

Eleonorafalkens bytte består væsentligt af mindre fuglearter, herunder også vadefugle. Det største bytte jeg har set eleonorafalken bringe til reden var en ellekrage, men jeg har også set falcken komme med mus og større insekter.

Der foregår ofte en livlig trafik af falke, enkelte eller flere individer sammen, som flyver til og fra de øer, hvor de yngler. Ofte er afstanden til fastlandet adskillige kilometer over havet for at komme til passende jagtområder. I perioder, hvor der ikke er tilstrækkelig føde på øerne, og hvor trækfuglene udebliver, er det en byden- de nødvendighed for falkene at flyve til andre jagtområder.

DVÆRGFALK · *Falco columbarius*

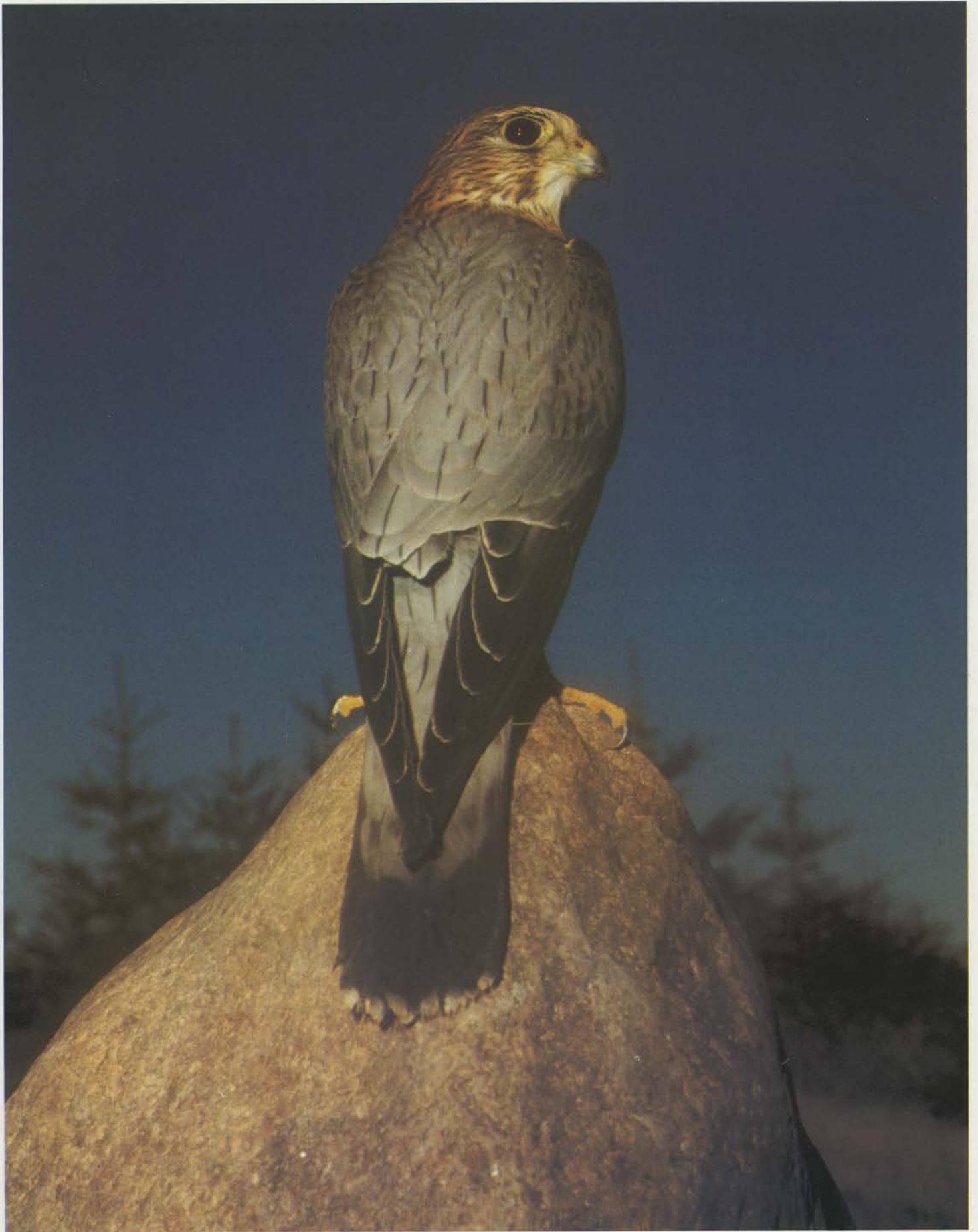
Med undtagelse af Danmark og det sydlige Sverige er Dværgfalken udbredt som ynglefugl i det meste af Skandinavien. Den yngler gerne i nærheden af høje fjeldplateauer ved trægrænsen med bevoksninger af høje birke- og spredte fyrretræer. Dværgfalken yngler ofte i forladte kragereder, og dens redeplads kan også være på en klippeafsats og i sjældne tilfælde på jorden. Dværgfalken overvintret ofte i det sydlige Skandinavien, også i Danmark. Nogle trækker væsentlig længere mod syd, helt til Nordafrika. I marts-april vender dværgfalken tilbage til ynglepladserne i Skandinavien.

Dværgfalken er en meget lille falk. Ungfuglene er mørkebrune, bugen er noget lysere og markeret af aflange, mørke pletter og striber. Hos hannen er fjerdragten efter 2 års forløb blevet lys gråblå på ryggen. Bugen er blevet mere lys med færre og mindre pletter. Hunnens fjerdragt ændrer sig ikke så meget. Ældre hunner på ca. 4 år har et tydeligt gråblåt udseende på oversiden. Bugen er blevet mere lys med mørke aftegninger, dog ikke så lys som hannen.

Dværgfalken vejer ca. 150 g og er den mindste rovfugl i Europa. Trods den ringe størrelse er kroppen tætbygget og kraftig. I flugten holder dværgfalken sine vinger i uafbrudt og hurtig bevægelse, mere end andre falkearter. Den er meget udholdende og er i stand til at manøvrere lynhurtigt.

Med hensyn til jagt og især mod overgår dværgfalken sine større artsfæller. Småfugle og særlig drosselfugle er dværgfalkens vigtigste bytteobjekter. Dog kan ingen fugl fra sanglærken og til selv små ænder føle sig sikker for dværgfalken. Det er en oplevelse at følge dværgfalkens jagt, og helt fantastisk ser det ud, når den jager lærker og er i stand til med en imponerende fart at skrue sig næsten lodret til vejrs i tætte cirkler for at indhente sit bytte. Også små, hurtige krikænder har jeg set blive forfulgt af dværgfalken. De er betydelig større end falken, og hvad udholdenhed angår, er de små krikænder næsten utrættelige, og måske betragter dværgfalken jagen efter krikænder som en leg blot for at holde sig i jagtform.

Den lille falk angriber flere gange, hvad løsrevne dun og fjer, der hvirvler omkring, bærer vidnesbyrd om. Dværgfalken kan trods ihærdige forsøg ikke holde fast på det store bytte, og jagen må opgives. Under jagt på forskellige fugle efterligner dværgfalken ofte

Dværgfalk ♂ *Falco columbarius*

Dværgfalk ♀ Falco columbarius med bytte. (agerhøne).

DVÆRGFALK · *Falco columbarius*

andre fuglearters flugt, bl.a. spættens. Måske vil falken på denne måde narre andre fugle, for at overraske og komme tæt ind på livet af et udset bytte.

Yngletidens begyndelse og æglægning kan variere meget, men sker normalt i månederne maj-juni. Almindelig kuld størrelse kan være 2-3 og 4 unger. Ungerne udvikler sig hurtigt og er flyvefærdige, når de er 25-26 dage gamle. Jeg har truffet dværgfalken ynglende tæt ved både ravn, jagtfalk og havørn. Når disse arter kan leve så tæt sammen, hænger det sammen med, at der ikke forekommer nogen fødekongurrence, og at dværgfalken er alene om at drive jagt på småfugle.

Som tidligere beskrevet er dværgfalken en lille modig falk. Det gælder også, hvor den yngler. Her betænker den sig ikke et øjeblik på at forfølge og genere sine store naboer, det være sig jagtfalken, havørnen eller raven. Det ser utroligt, ja nærmest komisk ud, når denne lille dværg begynder at forfølge og genere selve kæmpen blandt alle rovfugle, havørnen. Ørnen er dog ikke i stand til at værge for sig, den er simpelthen for stor og ikke hurtig nok. Den lille behændige falk kan bogstavelig talt gøre, hvad den har lyst til. I nogle tilfælde kan det se ud, som om falken sætter sig på ørnens hoved, mens ørnen flyver af sted.

Raven og jagtfalken er mere behændig end ørnen, men det afskrækker ikke dværgfalken.

LANNERFALKEN · *Falco biarmicus*

(Europæisk race feldeggi)

Lannerfalken findes udbredt som ynglefugl i det sydøstlige Europa. Om vinteren trækker den til Nordafrika.

Lannerfalken har sin endelige dragt efter 2-3 år. Bugen er lys med mørke pletter. Hannen er særlig lys og bliver med alderen helt hvid på bugen. På halen er der tætliggende tværbånd, baghoved og nakke er markeret med en rødbrun afgrænset farve. Ungerne er mere mørkebrune.

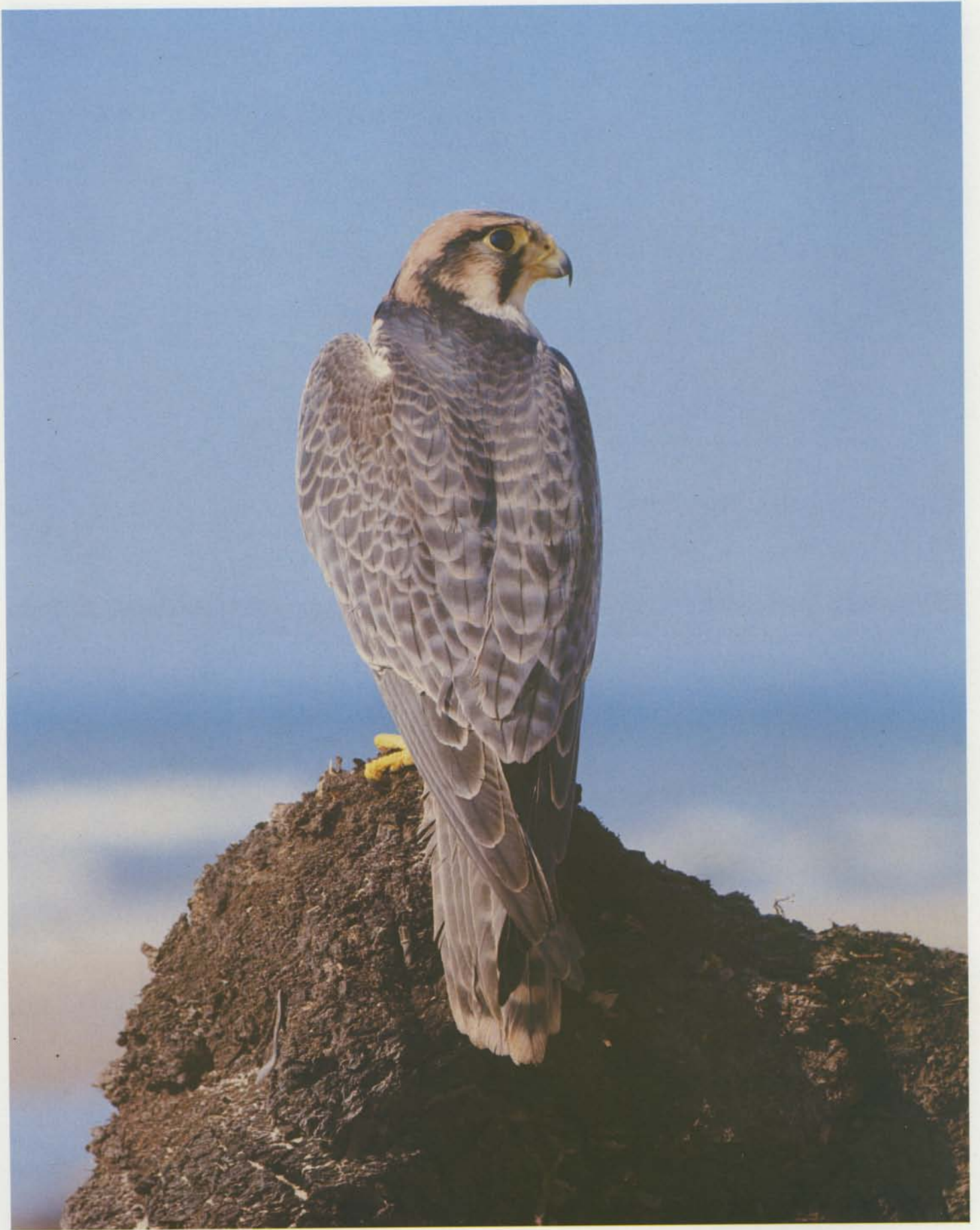
Størrelse 38-44 cm. Lannerfalken fremtræder som helhed ikke så tæt og kraftig som vandrefalken. Lannerfalken er knyttet til steppe- og ørkenområder. Jeg har også truffet den ynglende ved kysten.

Reden er gerne beliggende på klippeafsatser. Enkeltstående klippeplateauer med åbent landskab til alle sider foretrækkes. Føden består hovedsagelig af mindre byttedyr, småfugle og særlig smågnavere. Lannerfalken og vandrefalken har jeg i flere tilfælde set ynglende i nærheden af hinanden, og der er derfor næppe større fødekongurrence mellem de 2 arter. I Tunis har jeg set 4 lannerfalkke, der jagede sammen over en mark, sidst i april, hvor et halvt hundrede mennesker var beskæftiget med markarbejde. I begyndelsen troede jeg, at falkene var tamme, da de bestandig fløj hen over hovederne på de arbejdende folk. Ofte holdt falkene sig helt stille i luften over samme punkt. Af og til dykkede de ned mellem vegetationen, hvor små fugle og mus, der blev skræmt bort af bøndernes arbejde, blev et let bytte for falkene.

Falkene tog ikke meget notits af bøndernes beskæftigelse og fløj ofte ganske tæt hen over deres hoveder. Da markarbejdet sluttede, og folkene drog hjem, forsvandt falkene også.

Kort før lannerfalkene forsvandt, kom der en berberfalkehan tæt forbi mig, åbenbart også på jagt. Jeg formoder, at lannerfalkene, der jagede sammen, måtte være eet-årige unger, der endnu ikke var blevet yngledygtige og derfor holdt sammen.

Lannerfalken har ofte store kuld, 4-5 unger er ikke usædvanligt.

Lannerfalk ♀ *Falco biarmicus*

Slagfalken findes udbredt og ynglende i Sydøsteuropa i lavlandsområderne til Ungarn og Østrig. Findes iøvrigt i store dele af Asien, lever bl.a. i steppe- og skovområder, men ynder i særdeleshed at holde til ved delta- og sumpområder, hvor der ofte er et rigt fugleliv.

Slagfalken trækker bort om efteråret og overvintrer bl.a. i Nordafrika.

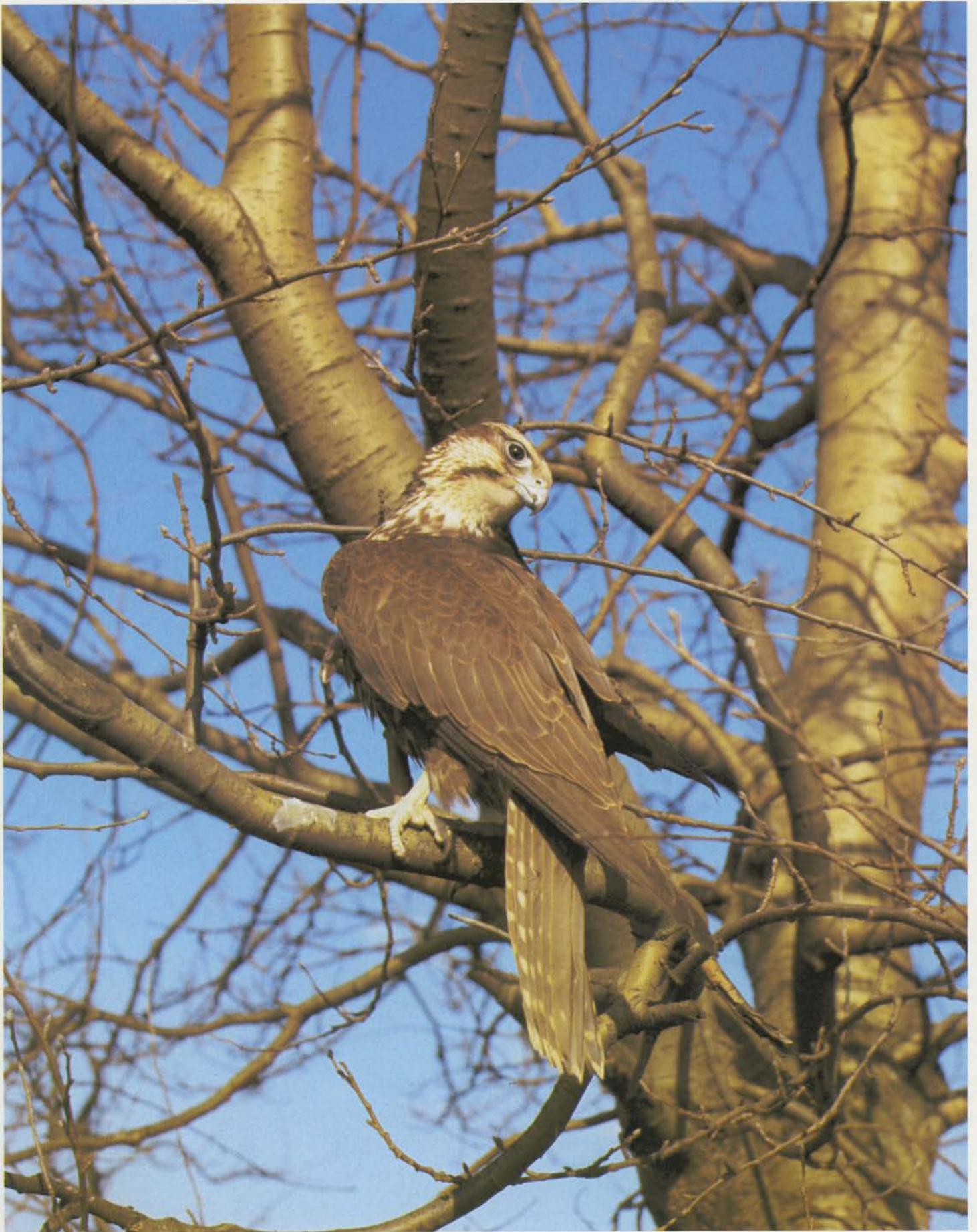
Slagfalken har mørkebrunt udseende med svag antydning af mørke striber under kinderne ligesom vandrefalken, bugen er mere lysebrun eller gullig med mørke striber eller pletter. Ældre falke er lysere på baghoved og nakke. Størrelsen 48-50 cm. Slagfalken og jagtfalken minder meget om hinanden, og der er formentlig blot tale om en geografisk form.

Slagfalken yngler helst i store forladte reder, bl.a. storke- og ørnereder, som er bygget i fritstående træer. I nogle tilfælde har slagfalke jaget havørnepar væk fra deres nybyggede rede og taget den i besiddelse.

Slagfalken er en modig og meget jagtlysten falk. Den jager ofte bytte, som er langt større end den selv, bl.a. gæs, store ænder, trapper og hejrer. Duer og fugle i duestørrelse er det langt foretrukne bytteobjekt.

Et slagfalkepar, som jeg besøgte i et sumpområde i nærheden af Novi Sad i Jugoslavien havde specialiseret sig i jagt på brevduer. Da jeg undersøgte redens bund, en havørnerede, fandt jeg mindst en snes duefodder, og i redematerialet lå der dynger af brevdueringe. I luftlinie var der ca. 10 km til byen, og det var formentlig hannen, der havde specialiseret sig i jagt på duer. Reden indeholdt også rester fra forskellige smånavere. I Jugoslavien har jeg set slagfalken ruge i marts. Kuld på 2-3 unger er det mest almindelige og 4-5 forekommer mere sjældent.

Slagfalken ♀ Falco cherrug

Slagfalk · Falco cherrug

Slagfalk · Falco cherrug næsten flyvefærdig unge.

Havørnerede beslaglagt af slagfalk.

JAGTFALK · *Falco rusticolus*

Jagtfalken findes som ynglefugl i det nordlige Skandinavien, Island og Grønland, samt i arktiske egne i Nordamerika og Sibirien. Jagtfalkene lever med stor indbyrdes afstand, hvilket skyldes de stedlige ernæringsmuligheder. Ved kysten er det ofte kolonirugende fugle, som er et vigtigt fødeobjekt. Inde i landet er det ryper, jagtfalkene jager, samt i nogen udstrækning lemminger og fjeldharer.

Jagtfalken lever i åbent landskab med frie fjeldplateauer, hvor den uhindret kan udfolde sig. Ved kysten har jagtfalken næppe behov for et så stort jagtområde som inde i landet, da den først og fremmest henter sin føde fra kolonirugende arter, som findes i stort antal på et begrænset område.

De gamle falke er knyttet til ynglestedet det meste af året. Jagtfalke, der lever i det højarktiske område, trækker derimod mod syd.

Af samtlige falkearter er jagtfalken den største. Hunnens vingefang måler ofte over 120 cm. Kroppens størrelse varierer fra 50-65 cm. Hannen er den mindste. Størrelsesforholdet mellem kønnene er ikke så markant som for vandrefalkens vedkommende. Der kan imidlertid være stor individuel størrelsesforskel. En stor han kan opnå samme størrelse som en lille hun. Et typisk eksempel: Hannen kan veje 1100-1500 g og en hun 1600-1900 g.

Der er tale om en overordentlig stor variation i udseendet hos jagtfalken. Der findes individer, som er helt mørkebrune, ja, næsten sorte og helt hvide eksemplarer. Hvide falke optræder oftest længst mod nord (højarktisk område). Foruden ekstremt lyse eksemplarer uden mørke pletter findes alle former mellem sort og hvid. Den almindeligste type er grå og gråblå med tavlet og sribet mønster på ryggen og oversiden af vingerne. Bugen er gerne lys med mørke pletter. Ungfuglene er ofte mere mørke; gamle individer har et mere rent og kontrastrigt udseende. Højarktiske individer, *Candicans*, er næsten altid helt hvide. Overnæbbet samt fangere fremtræder klart blålig hos ungfuglene. Efter 2 eller 3 år skifter denne farve gradvis til at blive stærkt gul, både på vokshuden og fødderne. På dette tidspunkt er jagtfalken gerne blevet yngledygtig. Dens krop er blevet mere kompakt. Som helhed er den gamle fugl nu mere bred og tætbygget.

Vinger og hale er længere hos jagtfalken end hos vandrefalken.

Vingeslaget er ikke så hurtigt og konstant som hos vandrefalken. Jagtfalken har en forbavsende evne til at udnytte forskellige luftstrømninger, og den kan opnå en utrolig hastighed i glideflugt, en fart der er fuldt på højde med vandrefalkens. Jagtfalken kan have antydning af skægstriber, som er karakteristisk for vandrefalken.

Jagtfalken vælger gerne sit yngleområde på højdedrag med dale og elvslugter.

Ofte benytter jagtfalken forladte ravnere, eller raven bliver ligefrem jaget bort fra sin nybyggede rede. Iøvrigt lever og yngler jagtfalken og raven gerne ved siden af hinanden. I adskillige tilfælde har jeg konstateret beboede reder af ravn og falk med kun få hundrede meters afstand. Ved et så tæt naboskab er det en ufravigelig regel, at raven og falken har hver sine til- og fraflyvningsruter, der går længst muligt udenom hinandens reder.

Æglægning finder sted medio april, dog noget varierende alt efter individuelle anlæg. På samme område kan to forskellige jagtfalkepar påbegynde yngletid og æglægning med indtil 2-3 ugers mellemrum. Hovedreglen er, at samme par hvert år starter æglægningen på næsten samme dato.

I gode yngleår har jeg set 3 forskellige jagtfalkepar, hvor afstanden til hvert nabopar i luftlinie androg ca. 10 km. Selv på et så begrænset område påbegynder hvert par æglægningen på forskelligt tidspunkt, som kunne variere fra 1-3 uger.

Som det er sædvane for rovfugle, er der hos jagtfalken en strengt overholdt arbejdsdeling mellem kønnene, således at hannen alene sørger for føden til hunnen og ungerne. Først når ungerne ikke længere behøver at blive varmet af hunnen, begynder denne at deltage i jagten, dog kun i den nærmeste omegn for ikke at komme for langt væk fra reden. Ungernes kraftige skrig kan høres på lang afstand, og de skal nok slå alarm, hvis raven eller en nysgerrig polarræv kommer for tæt på. Fredsforstyrrenen gør klogt i at vende om straks, da hunnen hidkaldt af ungerne vil være tilstede på få sekunder og jage den ubudne gæst bort.

Når ungerne er 2 uger gamle, har de fået en tæt dundragt og er selv i stand til at holde varmen i kortere tid. I perioden fra ungerne 12.-22. dag er fødetilgangen størst.

JAGTFALK · *Falco rusticolus*

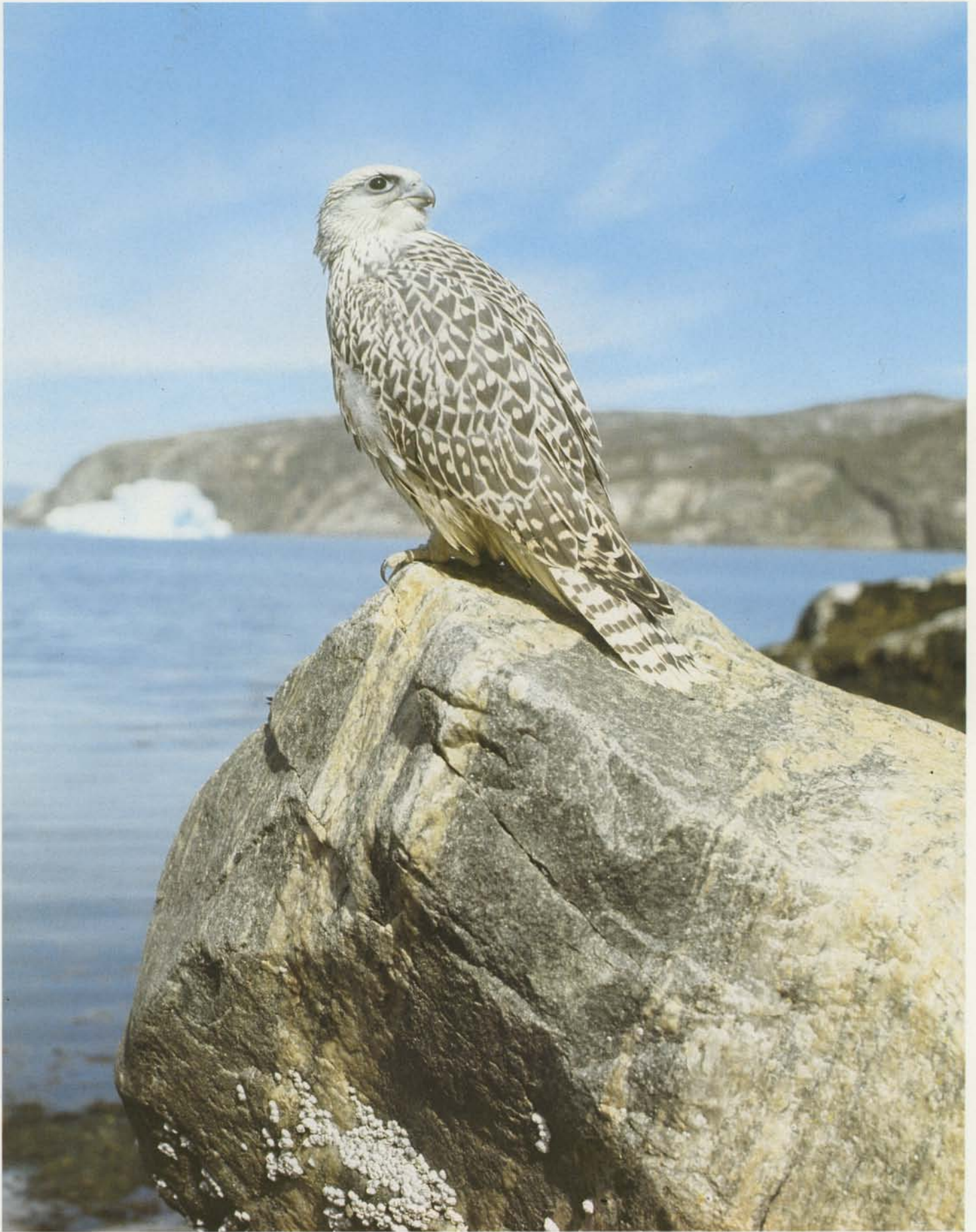
Under en aftenobservation ved en jagtfalkerede kom hannen 3 gange med en rype. Hunnen fløj hver gang hannen i møde og modtog byttet. Ungerne, 3 ialt, var på det tidspunkt 16 dage gamle og havde bortset fra den sidste rype, som hunnen åd noget af, ikke besvær med at sætte de 3 ryper til livs. Reden blev holdt fuldstændig ren. Hunnen fjernede alle bytterester med sit næb og lod resterne falde ned i slugtens bund, når hun fløj bort fra reden.

Selve fodringen, som hunnen foretog, strakte sig fra 10-15 min. Foruden at hannen havde fanget de pågældende 3 ryper i løbet af aftenen, blev de også afleveret i plukket og hovedløs stand, klar til at hunnen kunne fordele føden til ungerne.

Ved andre observationer, jeg har foretaget, viste det sig, at jagtfalken generelt er særlig aktiv hen på aftenen, hvilket måske skyldes, at ungerne har behov for at få mest muligt at æde inden natten.

Når ungerne har en alder af 33-36 dage, er de flyvefærdige. De fleste jagtfalkereder jeg har set har haft 2-3 unger. Enkelte kuld på 4 unger har jeg også set.

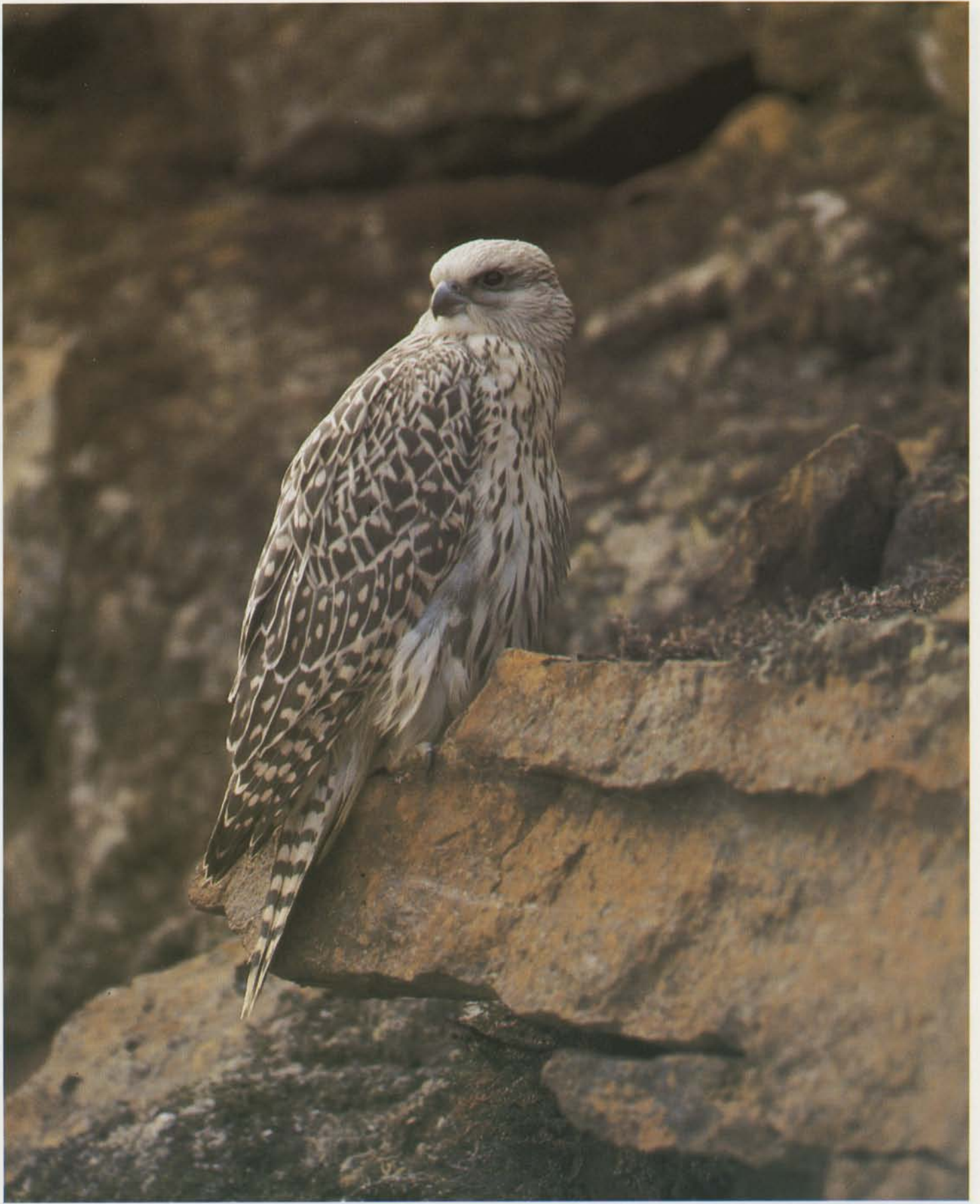
Jagtfalk · Falco rusticolus

Jagtfalk · Falco rusticolus fodrer unger i en forladt ravnerede.

Jagtfalk · *Falco rusticolus*

Jagtfalk · Falco rusticolus

VANDREFALK · *Falco peregrinus*

Vandrefalken findes i store dele af verden og er opdelt i forskellige geografiske racer. I Nordeuropa er der tale om *Falco peregrinus*. Den har samme størrelse som den grønlandske- og nordamerikanske, *anatum*. I Sydeuropa forekommer den noget mindre og mere brunlige form, *brokei*. I Nordafrika findes foruden *brokei* den særlig afrikanske vandrefalk: *peligrinoides*, også kaldet berberfalken.

Den nordeuropæiske form er i nogen udstrækning også udbredt i Sydeuropa og Nordafrika, specielt ved kysten og på Middelhavsøerne. Der er således tale om en vis overlapning af geografiske racer.

Vandrefalken er blevet betegnet som en af vore truede arter. Dette forhold er dog alene begrænset til at gælde nordeuropæiske og nordamerikanske bestande, hvorimod arten er almindelig udbredt i Sydeuropa og Nordafrika. I England er vandrefalken i de seneste år blevet meldt som værende i fremgang.

Vandrefalken strejfer antagelig noget omkring uden for yngletiden, i hvert fald trækker ungfalkene noget mod syd, hvilket gælder nordeuropæiske og skandinaviske individer. Sydeuropæiske og nordafrikanske vandrefalkepar holder oftest til på ynglelokaliteterne hele året rundt. Jeg har kunnet konstatere adskillige vandrefalkepar, som havde fast tilholdssted på deres ynglelokalitet så sent som i oktober-november måned. Den nordamerikanske og grønlandske vandrefalk, *anatum*, er derimod en udpræget trækfugl, såvel unge som gamle fugle.

Vandrefalken er en tætbygget falk. Vingerne er brede ved kroppen, og yderst er de spidse og smalle. Når falken svæver og under glideflugt, virker vingerne mere afrundede og ikke så spidse. De udbredte vinger måler hos hunnen ca. 100 cm. Hannen er noget mindre. Vægten for hunnen andrager fra 900-1200 g. En lille han kan blot veje mellem 600-700 g.

Ungfalkene er ret ensfarvet mørkebrune med aflange striber og pletter. De gamle falke er lyse og gråblå på oversiden. Hunnen er oftest mørkere og har ligesom hannen tavlet og plettet mønster på ryggen, hvilket unger mangler. Bugen er hos de gamle fugle næsten helt hvid, dog med sorte tvræbånd og pletter. Selvom der ikke

VANDREFALK · *Falco peregrinus*

forekommer så stor variation fra individ til individ, findes der dog vandrefalke, som er meget mørke på ryggen, ja de kan næsten virke sorte på afstand. Variationer kan forekomme inden for samme geografiske område.

Vandrefalkens byttedyr omfatter et stort antal forskellige fuglearter, duer er dog det foretrukne fødeobjekt.

Vandrefalken holder gerne til ved kysterne. Her foretrækker den ofte stejle klipper og høje skrænter. Inde i landet findes vandrefalken også, men her kræver den fremfor alt frit og åbent terræn, helst med enkelte højedrag og klipper, hvor den kan have sin redeplads og have udsyn til omgivelserne. Herfra kan den på meget stor afstand følge et eventuelt bytteobjekts bevægelser, og fra sin udkigspost kan falken straks opnå stor hastighed, som vil lette den til hurtigt at kunne indhente sit udsete offer.

Vandrefalkens jagt- og flyvepræstationer er fascinerende. Falkestødet, som vandrefalken kan udføre med stor nøjagtighed og svimlende fart, har gjort denne arts flyveegenskaber mere berømt end nogen anden arts. Det er imponerende at se vandrefalken i stor højde bane sig frem i lige retning med en fart, der ikke kan tilskrives noget andet levende væsen. Under jagten sker det, at vandrefalkens bytte foretager undvigelsesmanøvrer for i sidste øjeblik at blive sin forfølger kvit. Denne situation benytter falken gerne til at stige yderligere til vejrs i en brat kurve for i næste sekund at være parat til at udføre sit berømte falkestød, hvor den med tæt sammenfoldede vinger som et projektil styrer mod sit mål. Falkens bytte har måske held til at klare sig ved at kaste sig til side endnu en gang. Falken er nu imidlertid i sin bedste jagtposition, nedslagsfart og kraft benytter falken til at komme tilvejs i en brat kurve, et øjeblik senere vil et bundt hvirvlende dun og fjer, som daler mod jorden, vise, at falken har ramt sit bytte.

Det har været meget diskuteret, hvordan vandrefalken dræber sit bytte, og hvad der egentlig sker, når falken støder sit bytte. Bliver byttet dræbt på stedet, og sker det med falkens stærkt fremadbøjede brystben eller med klørerne?

Vandrefalk ♀ *Falco peregrinus anatum* ungfugl i sin første-års dragt med bytte.

VANDREFALK · *Falco peregrinus*

Efter talrige iagttagelser jeg har haft på tæt hold og fra mange forskellige synsvinkler og ved studium af filmoptagelser, har jeg konstateret at vandrefalken i det øjeblik, den støder sit bytte, har sine fangere rettet frem og derved kommer til at såre byttet.

At vandrefalken foruden at bruge sine fangere og klør også anvender sit skarpe, fremadvendte brystben som våben, er der ingen tvivl om. Mange byttedyr, som jeg har undersøgt, har ikke haft synlige spor af falkens klør. I de fleste tilfælde vil falken instinktivt og lynhurtigt bide byttedyrets nakkehvirvler over, og det er dermed dræbt på stedet.

Vandrefalken yngler på forskellige tidspunkter af året, i de forskellige geografiske områder, hvor den lever. Den grønlandske vandrefalk (*anatum*) yngler sent på året. Æglægningen finder først sted hen i juni. I Skandinavien findes der kuld i marts-april, og i Syd-europa i slutningen af februar. Det er normalt med kuld på 2-3 unger. 1-4 unger kan også forekomme. Ungerne opholder sig i reden, til de har en alder fra 28-31 dage. På Vestgrønland har jeg tidligere haft kendskab til 3 forskellige par inden for et begrænset område. Her var afstanden til nabopar i nogle tilfælde 10 km. Afstanden imellem vandrefalkepar på ynglelokaliteterne er imidlertid betinget af fødemulighederne.

På øer i Middelhavet har jeg set vandrefalkepar, der har haft redeplads meget tæt på hinanden med kun få hundrede meters afstand, dog således placeret, at rederne var anbragt på hver sin side af samme klippedrag, så falkene havde mulighed for at flyve ud til hver sin side i terrænet, uden at møde hinanden. Så tæt et naboskab er ikke almindeligt og skyldes udelukkende et meget rigt udvalgt af byttefugle på denne lokalitet.

Vandrefalk ♀ *Falco perigrinus anatum* gammel falk med endelig dragt.

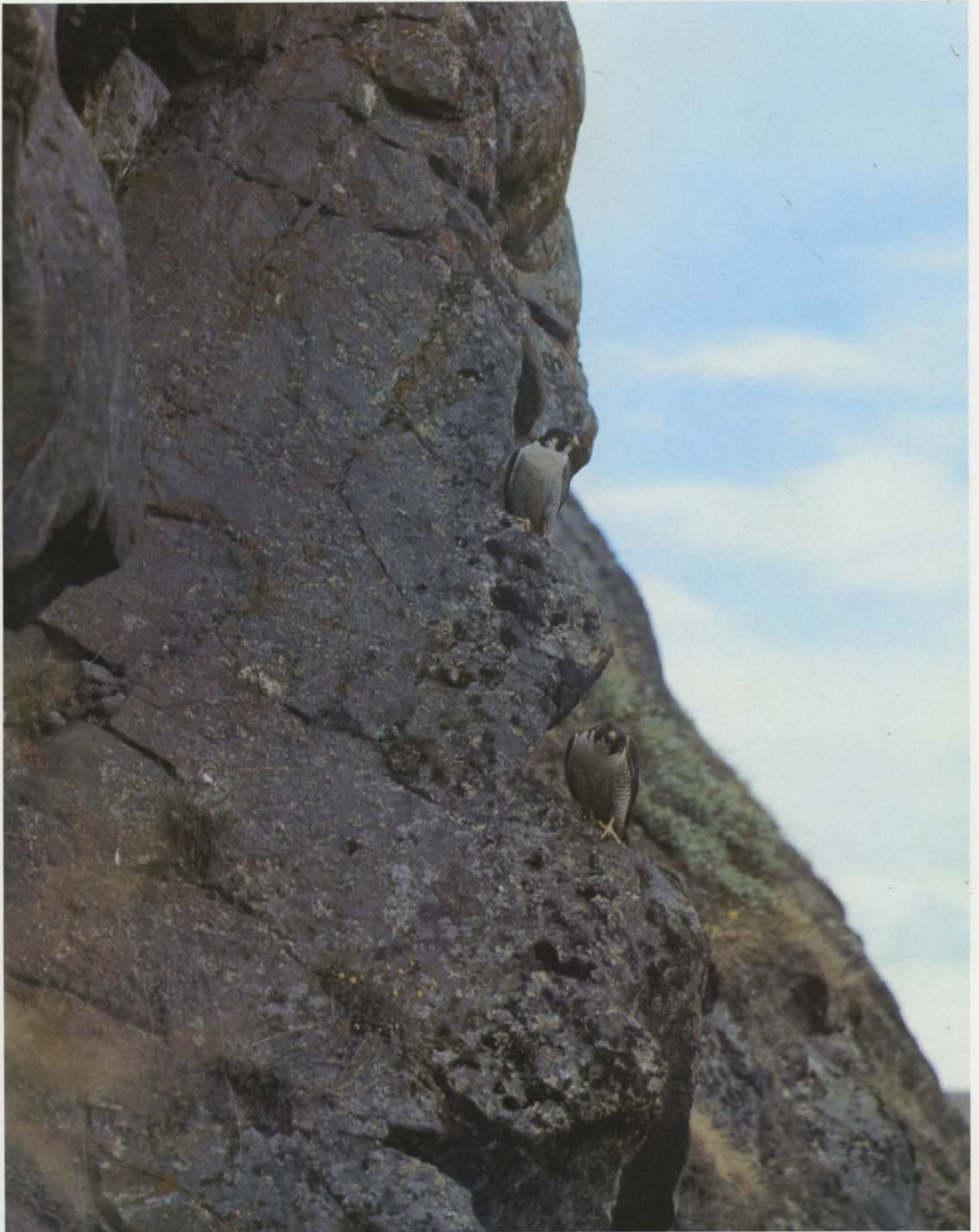
*Vandrefalk ♂ Falco perigrinus anatum
gammel falk i jagtflugt.*

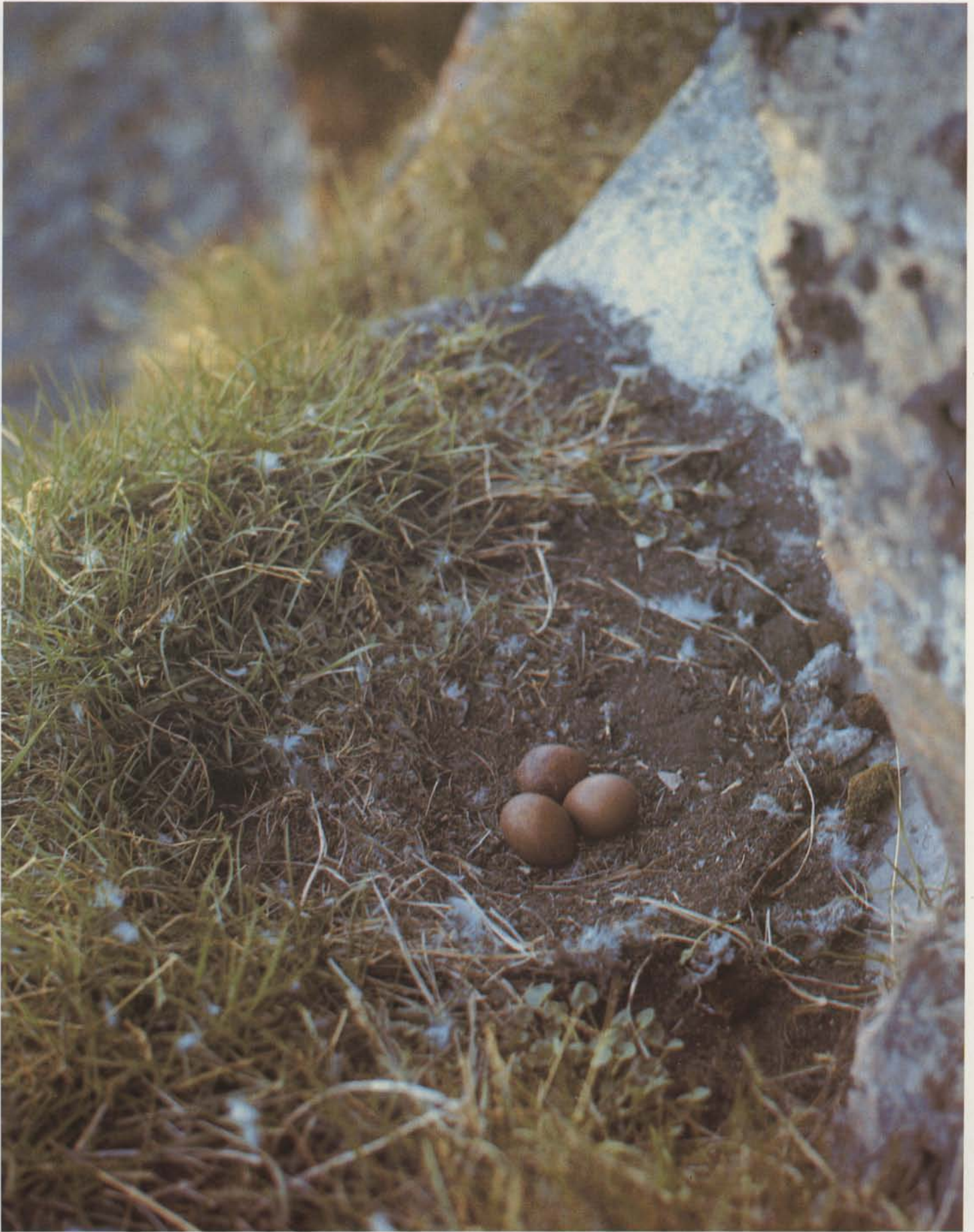
Vandrefalk ♂ *Falco perigrinus anatum*
gammel falk med bytte.

Vandrefalk · *Falco peregrinus anatum* par ved ynglepladsen - hannen øverst.

Vandrefalk · *Falco peregrinus anatum* rede på klippehylde.

KONGEØRN · *Aquila chrysaetos*

Kongeørne er udbredt som ynglestandfugl over det meste af Europa, mest typisk i bjergområder.

Kongeørnen får først sin endelige dragt, når den er mindst 10 år gammel. Generelt er udseendet brunligt, men kan variere meget i mørk og lys retning. Gamle kongeørne kendes bl.a. på den tydelige grå hale med de mørke tværbånd. Ungerne kan være næsten sorte. Det bedste kendetegn, som kan ses på lang afstand, er, at den inderste del af halen altid er hvid hos de unge ørne. Både hos unge og gamle kongeørne er hoved og nakke lysebrune, nærmest gyldne. Størrelse 75-90 cm.

Fangere og kløer er meget kraftige og veludviklede, og det er tydeligt at se, at kongeørnen ikke blot jager småvildt. Hvad angår jagt, er kongeørnen med rette rovfuglenes konge. Den er den fødte storvildtjæger. Dens bytte er ofte langt større end den selv og indbefatter rovdyr som ræve og unge ulve. Kongeørnens krop er forholdsvis slank, dens bryst- og lårmuskler er meget kraftigt udviklet. Kongeørnens vinger er ikke så brede som havørnens, halen er derimod længere. Kongeørne er særdeles sky overfor mennesker. I et område, hvor den holder til, kan man i reglen være sikker på at være opdaget, længe før man selv bliver klar over dens tilstedeværelse. Ofte vil kongeørnen i god tid forsvinde fra menneskets synsvidde. Denne reaktion er typisk for kongeørnen, også ved ynglestedet, når den har æg eller unger. Kongeørnen undgår helst at blive konfronteret med mennesket. Mange rovfuglearter udsætter sig ofte for fare og røber redens beliggenhed, hvis de flyver urolige op ved forstyrrelser.

Kongeørnen bygger sin rede i træer og på klippesider. Inden for yngleområdet har den flere redepladser, som den skifter imellem. På samme område kan det dreje sig om reder, der er bygget i træer og på klippeafsatser. En bestemt rede kan også blive benyttet i en længere årrække og kan da opnå en anselig størrelse på over 2 meter i dybde og bredde.

Kongeørnens årlige kuld består af 1 eller 2 unger. De opholder sig mere end 2 måneder i reden, før de kan flyve. I den sidste tid ungerne er i reden, indskrænker forældrene fodringen, og der kan gå flere dage, hvor forældrene slet ikke kommer til reden med føde.

Måske tvinger de gamle ørne ungerne til at forlade reden ved at sulte dem. Det sker, at de gamle ørne flyver tæt forbi reden og kaster et bytte fra sig i farten, som de snart flyvefærdige unger forsøger at gribe i luften. I dagene før ungerne kan flyve, skriger de ofte højlydt af sult. Ungerne vil dog snart svinge sig ud i luften og indtage deres rette element.

Jeg har været heldig at se kongeørnenes jagt på fuglevildt. Det overraskede mig at se, at kongeørnen forsøgte at jage en så behændig fugl som hvidkliren. Ørnen fik ikke fat i sit bytte ved denne lejlighed, men det var dog kun et tilfælde, at kliren undslap. Måske havde landskabets struktur og bevoksning været på klirens side.

Jeg har flere gange set kongeørnen jage harer. Specielt gamle, erfarne ørne kan her lægge stor præcision for dagen, uanset om haren foretager nok så mange undvigelsesmanøvrer, forstår kongeørnen at beregne sin afstand og ved faktisk på forhånd, hvad haren vil finde på. Unge kongeørne, der er på harejagt, har store vanskeligheder, idet haren i sidste øjeblik, før ørnen griber fat, slår et brat hop ud til siden, og ørnen lander på den bare jord. Foruden fuglevildt og harer jager kongeørnen også betydeligt større vildt, bl.a. ræve og endog unge ulve, det sidste nok kun i falkonertrænet stand. Lemminger, egerne og andre mindre gnavere hører også med til kongeørnenes føde. Det gælder også syge eller døde dyr, f.eks. får og rensdyr.

I en kongeørnerede konstaterede jeg en hel rygrad fra et ungt rensdyr. Reden var placeret på en næsten utilgængelig fjeldside i 900 meters højde, ørnen havde kun chance for at transportere rygraden fra den anden side af dalen, hvor en højslette strakte sig i 1200 meters højde. Rygraden uden kødrester anslår jeg til at veje 15-20 kilo. Det er utvivlsomt hunørnen, som er langt den stærkeste af kønnene, der er fløjet til reden med rensdyrets skrog, dog under alle omstændigheder et imponerende forehavende, idet der fra højsletten til reden var en afstand på mindst 2-3 km, som ørnen måtte flyve i eet stræk for at nå reden. Gunstige vinde og den svagt nedadgående flugtbane fra højsletten til redehylden har muliggjort denne transportpræstation. I samme rede fandt jeg foruden rygraden af rensdyret levninger fra en hel del fjeldharer og ryper og rester

KONGEØRN · *Aquila chrysaetos*

af mindst to unge ræve. Denne rede gav et tydeligt vidnesbyrd om, hvor alsidig kongeørnens føde kan være.

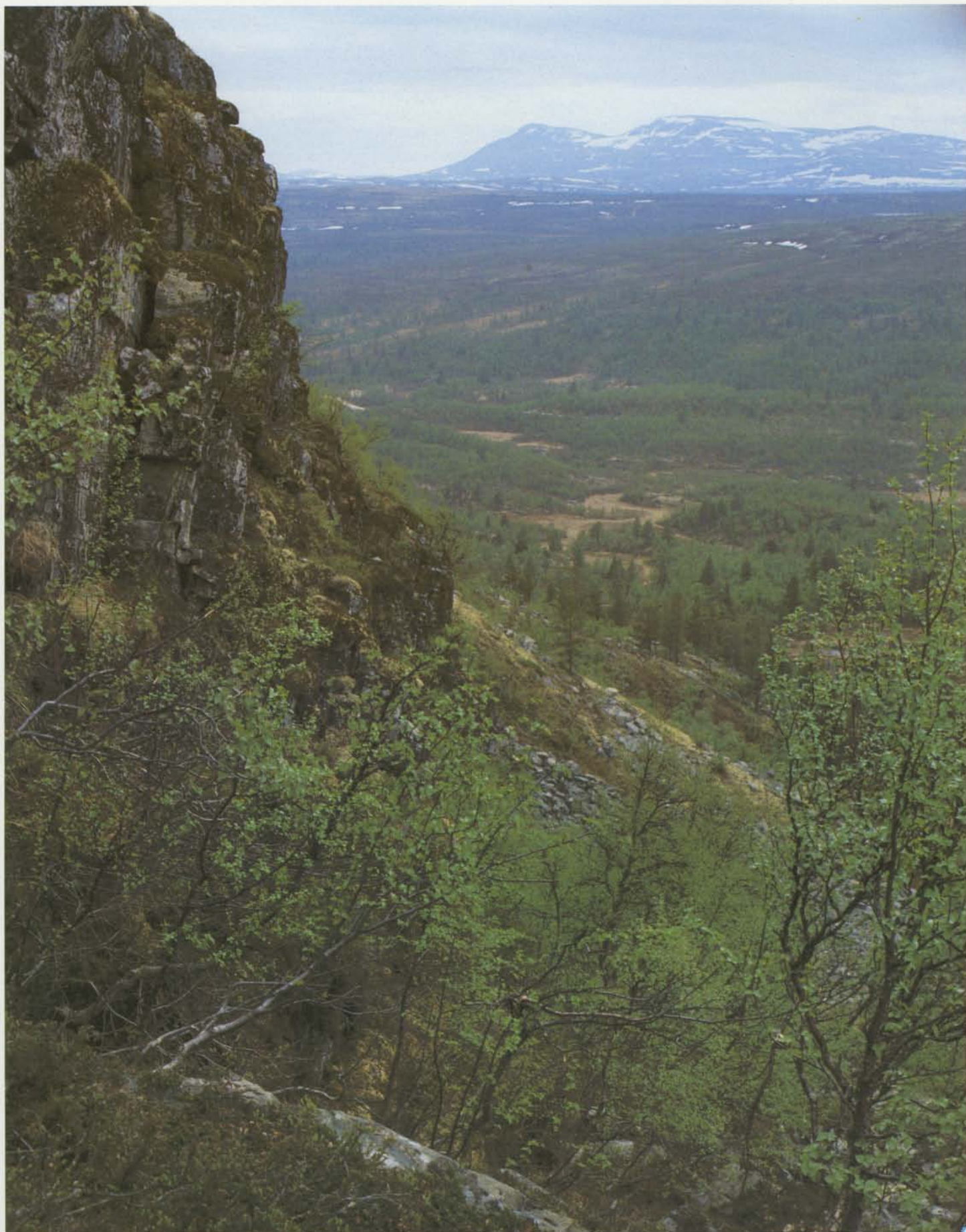
Det gamle kongeørnepar holder til ved redepladsen året rundt. Unge strejfer noget omkring og flyver gerne syd på om vinteren. Unge kongeørne ses ofte overvintrende i det sydlige Skandinavien bl.a. i Danmark.

Kongeørn ♂ Aquila chrysaetos jagtflugt.

Yngle- og jagtlokalitet for kongeørn.

Kongeørn ♂ Aquila chrysaetos
jagt - før byttet gribes trykker det sig i vegetationen i et sidste forsøg på at skjule sig.

KEJSERØRN · *Aquila heliaca*

Kejserørnen er opdelt i 2 geografiske racer, en østlig *Aquila heliaca*, der lever i det sydøstlige Europa, og den spanske race *Aquila adalberti*, som findes i det sydlige Spanien. Kejserørnen er i overvejende grad ynglestandfugl. Enkelte fugle trækker til Nordafrika om vinteren. Unge fugle strejfer omkring og er blandt andet set i Skandinavien.

Kejserørnen er lidt mindre end kongeørnen. Den varierer endnu mere i udseende end de fleste andre ørnearter. Ungfuglene er forholdsvis lyse, oversiden er lys brun, og undersiden har en mere gylden farve med tætte, mørke striber. Kejserørnen er 7-10 år om at få sin endelige dragt, som er meget mørk, næsten sort med tydelige lyse striber på ryggen. Det gælder den østlige race (*heliaca*) med det tydelige hvide v-tegn på oversiden.

Den vestligt udbredte kejserørn (*adalberti*) kendes på, at de lyse felter på ryggen strækker sig over skuldrene til forsiden af vingerne. Igennem den længere årrække, inden kejserørnen får sit endelige mørke udseende med de hvide felter og striber, ændrer den bogstaveligt udseende fra år til år, da fjerskiftet i forbindelse med den årlige fældning varierer således, at lyse og mørke fjer samtidig er fremme og derfor giver et ret spraglet udseende. Kejserørnens fangere og kløer er mindre og ikke nær så kraftigt udviklet som hos kongeørnen. Benene er tæt befjedret som hos kongeørnen.

Kejserørnen lever især af mindre pattedyr, gnavere samt kaniner og harer. Jeg har truffet kejserørn på ynglepladser i Jugoslavien i større kuperede løvskovsområder, og i udstrakte sump- og steppeområder, hvor der er spredte bevoksninger. Kejserørnens rede er væsentligt mindre end kongeørnens. Det årlige kuld består i reglen kun af 1-2 æg. Æggene er ofte plettede og sribede. Skallen er grå eller cremefarvet. Kejserørnens skrig er påfaldende højt og kraftigt, og den lader gerne stemmen høre ved ynglestedet, særlig i begyndelsen af redebygningen og rugetiden.

Kejserørn ♂ Aquila heliaca

Øverst: Lille skrigeørn · *Aquila pomarina*, rede med fuldtallig kuld.
Nederst: Kejserørn · *Aquila heliaca*, rede med fuldtallig kuld.

Øverst: Fiskeørn · *Pandion heliaetus*.

Nederst: Fiskeørn · *Pandion heliaetus*, næsten flyvefærdig unge i reden.

FISKEØRN · *Pandion haliaetus*

Fiskeørnen er ynglefugl både i det nordlige og sydlige Europa. I Danmark forekommer den lejlighedsvist som ynglefugl.

Den nordlige udbredte fiskeørn er en udpræget trækfugl og overvintrer bl.a. i Afrika. Enkelte eksemplarer er konstateret overvintrende i det sydlige Skandinavien og i Nordvesteuropa, de sydlige udbredte bestande er standfugle.

Undersiden hos fiskeørnen er meget lys, ofte synes den helt hvid, og der fremtræder en tydelig mørk plet på hver af vingernes underside. Oversiden er mørkebrun, bortset fra hoved og nakke, som er næsten hvid. Ungfuglene minder en del om de gamle, men er lidt mørkere. Fiskeørnens vingefang kan nå en størrelse på 150 cm, fra næb til halepids 50-60 cm. Vingerne er meget lange og smalle og er skarpt bøjede. Når fiskeørnen flyver, kan den for ikke helt kyn-dige minde lidt om en stor måge.

Fiskeørnen lever næsten udelukkende af fisk, som den styrtdykker efter fra 20-30 meters højde. Man kan ofte se, at fiskeørnen tager flere styrtdyk, før det lykkes at gribe en fisk. Når den så har fået fat i en fisk, forsvinder den et øjeblik under vandoverfladen.

Fiskeørnen bygger helst sin rede i fritstående træer på holme og småøer, og reden kan blive meget stor. Jeg har også set reder langt fra kysten bl.a. i større skove, hvor den må flyve 8-10 km for at nå ud til vandet for at fiske. Fiskeørnen får 2-3 unger. De opholder sig ret lang tid i reden (7-8 uger), før de er i stand til at flyve.

Havørnen er en meget fåtallig ynglefugl i Nordøsteuropa samt i Sverige, Finland og Island. Den største bestand findes i Nordnorge ud mod Atlanterhavskysten. Endvidere findes havørnen udbredt som ynglefugl i Sydvestgrønland. På bestemte områder ved de store floder i Jugoslavien og Rumænien er bestanden ikke helt lille. Jeg har truffet havørnen på ynglelokaliteter på Island, Grønland, Norge og Jugoslavien. De unge havørne strejfer noget omkring. Nordskandinaviske ørne kan således overvintre i Danmark, og nogle trækker længere mod syd. De gamle havørne er gerne standfugle, men kan strejfe lidt omkring uden for yngletiden. Om vinteren kan havørnene samle sig i store flokke, der kan tælle op til 25-30 individer.

Flokke af denne størrelse består gerne af unge, ikke yngledygtige ørne, som samler sig på områder, hvor de kan finde den fornødne føde.

Havørnen er den største ørn i Europa. Den gamle ørn er nærmest ensfarvet brun med en tydelig kileformet, hvid hale. Først efter 6 år er halen blevet helt hvid uden mørke pletter og striber. Der forløber en periode på mindst 3 år, hvor halens udseende gradvist forvandles fra at være helt mørk til at blive helt snehvid.

De unge havørnes næb og vokshud er sort og antager først efter en alder af 3-4 år de gamle ørnes næbfarve, som er gul eller elfenbensfarvet. De unge havørne er betydeligt mere mørke end de gamle.

Havørnen har et meget stort og bredt vingefang, og svingfjerene er under flugten altid meget udspilede. Havørnehunnens vingefang kan nå en størrelse på 2,5 meter. Havørnens næb er meget stort, langt og fremadrettet.

Der er tydelig forskel i størrelse mellem kønnene.

Havørnen bliver først yngledygtig, når den har nået en alder af 5-6 år. Havørnen bygger ofte sin rede i træer og på klippeafsatser. I nogle tilfælde kan den have sin rede på selve jorden ved en bakkeskråning. Havørnen yngler tidligt på året, og man har fundet æg allerede i februar, men friske kuld er også fundet langt hen i april. Havørnen får gerne 1-2 unger. I mere sjældne tilfælde kan der være 3 unger i samme kuld, de udvikler sig ret langsomt, og opholder sig i reden 2 måneder, før de kan flyve. Det er fortrinsvis hannen, der

sørger for føden til ungerne og hunnen. Hannen er betydeligt mere behændig og jager bedst. Når ungerne er store, har jeg set det gamle ørnepar flyve ud på jagt i fællesskab, de var ofte væk i flere timer, før de vendte hjem til reden. Især fisk, men også en del andefugle hører til havørnens foretrukne føde. Men også ådsler og syge dyr er en vigtig fødekilde.

På en mindre ø ud for Vestgrønland har jeg set reder af havørn og vandrefalk tæt ved hinanden. På en klippehylde ca. 600 meter over vandet havde ørnen sin rede, og ca. 120 m højere oppe på samme klippe havde vandrefalkeparret deres redehylde. Omtrent hver gang havørnen fløj til reden efter en jagt, var vandrefalkeparret på vingerne og jog efter ørnene for at markere territoriet. Nabostriden gik værst ud over havørnehunnen, idet falken i stor fart styrtdykkede direkte mod ørnens hoved, ofte så tæt, at ørnen foretog kaotiske vendinger i luften for at undgå at blive ramt.

Først når ørnen satte sig på klippen, faldt der ro over vandrefalken. Falkene tålte åbenbart ikke nogen konkurrence i luften. Havørnehannen gav ikke så hurtigt op og søgte længst muligt at hævde sit berettigede krav om at kunne færdes ved reden. Med snilde og behændighed lykkedes det længe havørnehannen at afparere falkens styrtangreb. Lynhurtigt vendte ørnen sig om i luften, og flyvende med ryggen nedad rettede den sine fangere og kløer mod den nærgående plageånd. Vandrefalken var betydelig mere forsigtig, når det gjaldt havørnehannen og kom aldrig så tæt på, som tilfældet var med havørnehunnen.

Der er talt meget om de store ørnes evne til at kunne løfte et bytte op fra jorden. Evnen at komme tilvejs er dog i høj grad betinget af både omgivelserne og vejrligets omstændigheder. Er ørnen en anelse våd, og er der ingen vind, kan det være svært at komme tilvejs blot med sin egen vægt, hvilket især gælder hunnen. Derimod i åbent land og med vind kan havørnen let transportere en fuldvoksen hare, og når ørnen har fået fat i et bytte på et højdedrag med gunstige opvinde, kan den transportere et bytte, der vejer mere end den selv, dvs. mere end 10 kg.

Havørn ♂ Haliaeetus albicilla
i ungedragt.

Havørn ♂ Haliaeetus albicilla
gammel ørn med endelig dragt.

*Havørn ♂ Haliaeetus albicilla
gammel ørn med bytte.*

MUSVÅGE · *Buteo buteo*

Musvågen er vidt udbredt over hele Europa. Mange steder er den en almindelig ynglefugl. Den findes langt mod nord i Skandinavien og i hele det sydlige Europa. Bestandene i det nordlige Skandinavien trækker bort om efteråret og overvintrer bl.a. i Danmark og i Nordvesteuropa.

Arten varierer meget i udseende. Der findes individer, som er næsten sorte, også omtrent helt hvide. Den mest almindelige variation er mørkebrun med enkelte lyse tværbånd på siden og midt på bugen.

Musvågen har brede vinger og en forholdsvis kort hale. Størrelse 50-60 cm. Kønnene er omtrent lige store, hannen er dog altid den mindste. Vingefanget kan på de største eksemplarer blive 140 cm.

Musvågen er mindre menneskesky; selv om den ikke ligefrem yngler i bygninger som tårnfalken, kan den godt bo i skove ganske tæt ved mennesker. Ofte har jeg fundet musvågens rede i skovkanter i umiddelbar nærhed af menneskelig beboelse.

Musvågen har ligesom tårnfalken fundet sig godt tilrette i menneskeskabt kulturland, i skove og dyrkede områder og befinder sig vel i områder med tæt trafik. Ofte har jeg set musvåger siddende på grene, der hænger ud over meget befærdede veje. Selv store, støjende lastbiler kunne passere forbi med få meters afstand, uden at musvågen fløj væk. Derimod, hvis den føler sig iagttaget af nogen, selv om det er på længere afstand, bliver den urolig og flyver bort.

I godt vejr med klar himmel og en let brise er musvågen næsten altid i luften. Med vidt udspilede vinger ynder den at kredse omkring i store cirkler. Det ses særligt i forårstiden over skovene, men iøvrigt overalt på egnede områder i det åbne land.

Musvågen yngler både i mindre og større skove med lysninger eller spredt bevoksning, særlig ynder den gammel løvskov. I sådanne områder har jeg i Danmark igennem årene fundet over 200 beboede musvågereder.

Jeg har fundet en særlig tæt ynglebestand i en løvskov (mest bøg) på 100 ha. I dette område var der ialt 4 beboede musvågereder. Mellem to beboede reder var afstanden ca. 200 m, den tætteste

Musvåge ♀ *Buteo buteo*
ruger

MUSVÅGE · *Buteo buteo*

afstand jeg har set mellem beboede musvågereder. I et egnet område med en god bestand har jeg ofte fundet reder, hvor den mere almindelige afstand imellem beboede redepladser var 5-600 meter. Nok har musvågen en særlig forkærlighed for at opholde sig i løvskov, men den er også en almindelig ynglefugl i nåleskov.

Inden for samme geografiske områder er yngletidens begyndelse meget varierende for musvågen. Jeg har konstateret ægkuld fra midt i marts til langt hen i maj måned. Kuld størrelsen varierer meget. Æggenes farve er oftest lys creme med få mørke pletter. Undtagelsesvis har jeg set æg, som var meget mørke med rødbrun farve. Oftest har musvågen 2-3 unger. 4-5 unger er mere sjældent. Rugetiden strækker sig over 34-35 døgn, og der forløber omtrent samme antal dage, før ungerne er i stand til at forlade reden som flyvefærdige.

Musvågens føde er meget alsidig og består bl.a. af orme, biller, snoge, frøer, fisk og hugorme. Fugle fra spurve- til fasanstørrelse, syge dyr samt ådsler indgår ligeledes i musvågens føde. Det mest foretrukne bytteobjekt er smånavere: bl.a. rotter og mosegrise, men først og fremmest mus. I en rede, hvor ungerne var ved at komme ud af æggene, bragtes den første dag 17 mus til de spæde unger. Da ungerne kun tager yderst begrænset næring til sig de første dage, og da hunnen heller ikke var i stand til at æde alle musene, hobede der sig et stort forråd sammen i reden. De spæde ungers pippen havde åbenbart stimuleret hannen til at bringe det store antal mus til reden.

Et par måneder efter at ungerne har forladt reden, kan man endnu se dem tigge føde fra forældrene. Dette forhold har jeg bl.a. set i områder, hvor musvågen ikke trækker bort om vinteren. Helt hen i november har jeg set unger, der fløj efter forældrene, mens de skreg efter føde.

Når træktiden sætter ind i september, vil familieforholdet og dermed bindingen til forældrene normalt ophøre. Under træk samles musvågerne i meget store flokke, og med gunstige vejrforhold vil specielt de nordskandinaviske bestande bevæge sig sydpå.

SPURVEHØGEN · *Accipiter nisus*

Spurvehøgen er udbredt i det meste af Europa. Uden for yngletiden strejfer spurvehøgen noget omkring. Om efteråret trækker de nordskandinaviske bestande mod syd. I Danmark og i det sydlige Skandinavien overvintrer en betydelig del. En del spurvehøge trækker længere mod syd og overvintrer bl.a. i Sydvesteuropa, nogle flyver endog til Nordafrika.

Spurvehøgen er en lille, slankbygget rovfugl. Vingerne er korte og brede og halen meget lang. I litteraturen bliver spurvehøgen ofte sammenlignet med duehøgen. Spurvehøgen har dog et mere rundt hoved med store øjne. Dens fangere er yderst spinkle og meget lange. Duehøgens hoved er derimod smalt, og næbbet er mere fremadrettet, og øjnene er mere dybtliggende. Også duehøgens kraftige fangere og skinnebensfjerene, kaldet bukserne, giver et andet helhedsindtryk, når man sammenligner duehøgens og spurvehøgens udseende.

Spurvehøgehunnen er mørkebrun på oversiden med lys bug og tætliggende mørke tværstriber. Hannen er betydeligt mindre, her er der i virkeligheden tale om en yderst markant forskel i størrelse mellem kønnene. Hannen vejer 150 g, hunnen 300 g. Størrelse 27-39 cm. Hannen er ligesom hunnen tværstribet på bugen, men med et mere rustrødt skær.

Hannen er lysere og på ryggen askegrå og blålig. Unge spurvehøge er tværstribede på bugen og ligner de gamle. Spurvehøgens hale er markeret med tydelige tværbånd.

På grund af spurvehøgens ringe størrelse og dens behændighed er den i stand til at jage i selv meget tætte bevoksninger. Spurvehøgen overrumpler altid sit bytte og fanger det under en kort spurt. Hele jagten er overstået på nogle få sekunder. Man ser ofte, at en flok spurve gemmer sig i en tæt hæk og er næsten ikke til at få ud af deres gemmested, når en spurvehøg er i nærheden.

Det hænder også, at spurvehøgen sætter sig i nærheden og tålmodig venter, indtil en af spurvene i flokken vover sig frem. En særlig ivrig og utålmodig spurvehøg kan ligefrem finde på at krybe ind i buskadset for at fange småfugle, der har gemt sig. Det er næsten kun småfugle, spurvehøgen lever af. Hunnen kan dog jage

SPURVEHØGEN · *Accipiter nisus*

duer, skovskader og agerhøns. Fugle i drosselstørrelse foretrækkes. Hannen jager mest småfugle i spurvestørrelse, men jager også fugle i drosselstørrelse.

Spurvehøgen yngler og jager gerne i nærheden af mennesker. Et spurvehøgepar, der havde rede i nærheden af min gård, foretrak at jage spurve i et nyt parcelhusområde i en afstand af ca. 2 km fra skoven. I den periode, hvor spurvehøgen havde unger, så jeg næsten dagligt, at den fløj i retning mod parcelhusområdet for at jage. Ved denne spurvehøgs redeomgivelser fremgik det tydeligt, at skov- og gråspurve var det foretrukne bytteobjekt.

Spurvehøgen lever helst i tætte fyr- og granbevoksninger. Den holder gerne til på samme ynglelokalitet år efter år. Inden for et foretrukket ynglebiotop bygger den en ny rede hvert år. Man finder derfor tit et større antal gamle reder, der er blevet bygget i tidligere år. Yngletidens begyndelse varierer noget. I Danmark har jeg fundet reder med æg fra sidst i april til sidst i maj. Ungerne er i stand til at flyve i en alder af 24-26 dage. Når ungerne har forladt reden, er de en stor del af dagen ivrigt engageret med flyveøvelser og jagtleg. Det foregår i hvirvlende fart ind og ud mellem træstammerne.

Ungerne griber efter smågrene og grankogler i farten, slipper og griber den samme genstand, imens de farer frem og tilbage over skovbunden, som var det er bytte, de var i færd med at jage. Når to unger mødes, griber de ofte fat om hinandens fødder, imens de flyver afsted. Imens jagtlegen står på, hører man bestandig ungerne hvinende skrig, der bryder den ellers monotone stilhed, der hersker i den halvmørke granskov. Ungernes leg vil snart blive alvor, skoven er på denne årstid fuld af fugleunger, der vil være et let bytte, selv for de endnu uerfarne spurvehøgeunger.

Øverst:

*Spurvehøg · *Accipiter nisus* med bytte.*

Nederst:

Spurvehøgens øje er relativt større og mere fremstående end hos duehøgen.

DUEHØG · *Accipiter gentilis*

Duehøgen er vidt udbredt i hele Europa lige fra det nordligste Skandinavien til og med hele det sydlige Europa. Duehøgens størrelse og udseende varierer noget fra egn til egn. Den sydligt udbredte duehøg er noget mindre og mere brunlig. Forskellen på sydligt og nordligt udbredte duehøge er tydelig og kan være ca. 20 cm. De største duehøge og tillige de lyseste findes i det nordøstlige Skandinavien, Finland og Sibirien. Fra næb til halespids måler duehøgen fra 45-65 cm. Forskellen mellem kønnene er overordentlig stor. En stor han fra Nordskandinavien kan opnå samme størrelse som en hun fra Sydeuropa.

Den østlige form, *buteoides*, hører til de største og kraftigste duehøge, er udbredt i Finland og Sibirien og kendes specielt på sine forholdsvis mindre fangere.

Forskel i fangernes størrelse hænger formentlig sammen med, at *buteoides* i større udstrækning ernærer sig ved hårvildt, specielt lemminger. Den noget mindre sydligt udbredte duehøg lever fortrinsvis af fugle, som den mere hensigtsmæssigt kan gribe om på grund af sine større fangere med det brede greb.

Om vinteren strejfer de unge duehøge noget omkring. Nordskandinaviske duehøge trækker i en vis udstrækning mod syd, specielt unge individer. Yngleaktive duehøge holder stort set til på samme område året rundt.

Duehøgen er en stærkt bygget rovfugl. Med sine store og veludviklede fangere er den i stand til at gribe og dræbe selv et meget stort bytte. Duehøgens hale er meget lang, og vingerne brede og forholdsvis korte. Den gamle, udfarvede duehøg er hvid på bugen med korte, mørke tværgående striber. Vingernes overside og ryg er askegrå.

Ungerne er brune det første år. Bugen er lysere brun eller gylden med mørke dråbeformede pletter og striber.

Selv om man daglig færdes i områder, hvor duehøgen findes, undres man gang på gang over, hvor lidt man egentlig ser til denne store rovfugl. Den er umådelig sky og undgår helst at komme i berøring med mennesket. Enkelte individer fristes dog til at drive jagt på tamduer og høns, som er et let bytte at få fat i. Har duehøgen

således fået smag for tamduer og høns, fortsætter den nok resten af sit liv med at jage denne form for let tilgængeligt bytte. Duehøge, som er kommet i konflikt med menneskets interesser, må ofte nøjes med et kort liv. Før eller senere vil de blive fanget eller skudt. Rovfugle som har fået smag for tamt fjerkræ, er sikkert kommet til skade.

Duehøge, som findes i områder hvor der er vildtopdræt, hvor bl.a. fasaner udsættes, bydes helt urimelige vilkår. Vildttætheden vil på sådanne områder indebære, at rovfugle tiltrækkes fra nær og fjern, og duehøgen er utvivlsomt den af alle rovfugle, der må betale den højeste pris. Den er ikke blot frygtet, men også yderst ilde set på områder, hvor vildtudsætning finder sted. Jeg har talt med flere opdrættere, der helt åbent erkender, at de ikke kan være i fred for rovfugle, i særdeleshed duehøgen, og man tager alle midler i brug for at begrænse duehøgens tilstedeværelse på sådanne områder.

Duehøgen findes ynglende langt mod nord i Skandinavien. Den ynder at opholde sig i ældre ikke for tætte skovbevoksninger.

Duehøge, som jeg også har truffet i Jugoslavien, havde ofte deres rede i mindre skove direkte ved de store floder. Men jeg har også set den have rede i kuperede skovområder, specielt i nærheden af dybe, skovbevoksede slugter. I Danmark ynder den at have sin rede i gammel bøgebevoksning, men findes iøvrigt overalt på egnede områder, hvor vildtbestanden er af en rimelig størrelse.

Duehøgen er meget yngleaktiv. I det sydlige Skandinavien kan man allerede midt i januar høre duehøgens karakteristiske skrig ved redestedet. Det er endnu 3 måneder, før den lægger æg. Det er fortrinsvis hannen, der står for byggearbejdet og redens placering.

Hvis reden benyttes flere år i træk, kan den opnå en anelig dimension, over 100 cm i tværmål. Inden for samme lokalitet har et duehøgepar gerne 2-4 forskellige redepladser, der skiftevis bliver benyttet gennem årene.

Duehøgens adfærd ytrer sig meget forskelligt, når mennesker kommer til dens redested. Hunnen, som fortrinsvis ruger, flyver i nogle tilfælde bort fra reden uden at blive bemærket, da den er helt tavs. I sådanne tilfælde undgår duehøgen tit at røbe sin tilstedevæ-

Duehøg ♀ *Accipiter gentilis*
ung eet-årig dragt.

relse, og at reden er beboet. I andre tilfælde ruger hunnen så fast, at den nødig flyver væk, trods megen støj direkte ved reden.

Duehøgens lange hale og korte vinger byder fremragende egenskaber til at manøvrere imellem træer og tæt bevoksning. Duehøgens jagtteknik går da også ud på at overrumple byttet. Enten sidder duehøgen skjult i et træ og venter på, at et bytte skal komme frem, eller også flyver den tæt ind på sit bytte ved at udnytte terrænets bevoksning, for at kunne overraske det. Duehøgen kan på kortere afstande, dvs. 2-300 meter, præstere en stor hastighed. Byttet bliver altid dræbt af duehøgens kraftige fangere. Den bruger aldrig næbbet, som falkene gør. De skarpe og lange klør vil ved gentagne og hurtige gribebevægelser trænge ind i det grebne bytte, som derefter hurtigt bliver dræbt.

Når man tager i betragtning, at duehøgen er mere sky og forsigtig end andre rovfugle, overraskes man over, at denne art alligevel har formået at tilpasse sig de af mennesket ændrede vilkår, det gælder særlig biotop-forandringer som moderne skovdrift og den dermed forårsagede uro. For duehøgen som for andre arter gælder det, at den åbenbart kan vænne sig til trafik. Jeg har kendt en rede, der lå ganske tæt ved en befærdet jernbane. Pågældende redetræ var placeret på en bakke, og det bevirkede, at de tog, der passerede, omtrent kørte under træet, og det skete med få timers mellemrum, uden at duehøgen tog nærmere notits heraf. I øvrigt fik dette duehøgepar et kuld på 4 unger flyvefærdige. Reden lå på et afsides sted i skoven hvor der ikke kom forbigående.

Duehøgen har gerne 2 eller 3 unger. 4 unger i et kuld forekommer regelmæssigt, 5 unger forekommer kun helt undtagelsesvist. Det største kuld, jeg har set, var på 5 æg, og denne duehøgehun præstede det store kuld flere år i træk.

Ungerne er flyvefærdige i løbet af 40-44 dage. Hannerne flyver først bort fra reden ofte 4-5 dage før hunnerne. Før ungerne flyver fra reden, deltager også duehøgehunnen i de daglige jagtudflugter, dog fortrinsvis i de nærmeste omgivelser. Duehøgehunnen har da næsten overstået den årlige fældning. Fjerskiftningen af vinger og hale har stået på i den periode, hvor hunnen har fået bragt al føden til reden af hannen og i den periode ikke har haft brug for at flyve

DUEHØG · *Accipiter gentilis*

perfekt. Hannen starter fældningen midt i juni ca. 6 uger senere end hunnen. Den dermed nedsatte flyvefærdighed kunne måske give problemer med hensyn til jagtudbytte, hvis ikke det var så fint tilpasset, at det netop på denne årstid vrirlede med drossel-, solsorte- og ringdueunger, der lige har forladt reden og er et nemt bytte.

Duehøg ♀ Accipiter gentilis gammel hun ruger.

Duehøg · Accipiter gentilis
2-3 dage gamle unger.

Duehøg · Accipiter gentilis
14 dage gamle unger.

RØD GLENTE · *Milvus milvus*

Den røde glente er udbredt i det meste af Europa. Den er ret fåtallig i det sydlige Skandinavien, som er det nordligste udbredelsesområde. Den røde glente holder til i det åbne land, helst med søer, åløb og floder. Den har sin rede i træer, ofte i udkanten af større skove, eller hvor der findes spredte og mindre bevoksninger. Den tager gerne forladte reder, bl.a. musvågereder i brug.

Den røde glente er nem at artsbestemme i luften med sin dybt kløftede hale. Størrelse 60-62 cm. Vingefanget når en størrelse af 150 cm. Hannen er lidt mindre end hunnen. Ungfuglene er rødbrune med mørke pletter og striber på henholdsvis overside og bug. Med alderen antager den røde glentes farve en lidt mere bleg tone. Hoved og hale bliver lysere og helt grå. Glentens vinger er meget lange og smalle, i flugten ofte skarpt bøjede og minder lidt om kærhøgens.

I forhold til glentens størrelse er fangerne og klørerne meget små og virker nærmest sirlige. Den røde glente er ikke nogen særlig stor jæger. Byttedyrene, som den sædvanligvis efterstræber, er meget små, ofte er der tale om insekter, regnorme og smågnavere. I mange tilfælde er der tale om skadede eller syge dyr. Ofte holder glenten til ved trafikerede veje, hvor den hovedsagelig ernærer sig af påkørte dyr. I en vis udstrækning snylter den røde glente på andre rovfugle, fra hvem den røver det fangede bytte. Jeg har set den specialisere sig i at stjæle fisk fra fiskeørne. Glenten er en fremragende flyver. Bliver en rovfugl først plaget af en rød glente, giver den gerne slip på sin fangst for at få fred.

Den røde glente er kendt for at slæbe sære genstande til reden, ofte er der tale om tøjrester, papir og andre husholdningsgenstande.

Den røde glente får gerne to unger, som er temmelig lang tid om at udvikle sig og opholder sig længere i reden end andre rovfugleunger, før de er i stand til at flyve.

Rød glente ♂ Milvus milvus

Rød glente · Milvus milvus

SORT GLENTE · *Milvus migrans*

Den sorte glentes udbredelse går mere mod øst og arten findes i Finland. I Vesteuropa er den sorte glente en fåtallig ynglefugl, omend der af og til foreligger ynglefund. Jeg har flere gange set den sorte glentes rede i mindre skove og bevoksninger ved floder og på øer i de større Jugoslaviske floder. Reden var anbragt i løvtræer og mindede i størrelse og placering om en almindelig musvågerede.

Føden er næsten ens hos den sorte og den røde glente. Dog antager jeg, at den sorte glente i større udstrækning ernærer sig af fisk.

Den sorte glente adskiller sig fra sin røde slægtning ved at have en væsentlig mindre kløftet hale og er meget mørk. Ungerne er mere spraglede og plettede og ikke så mørke som de gamle fugle. Den sorte glente er lidt mindre end den røde glente, men i levevis minder de meget om hinanden. I østen optræder den sorte glente i stort antal, navnlig i byerne, hvor den hovedsagelig ernærer sig af efterladenskaber fra mennesker og er med til at renholde byerne. I Pakistan har jeg set flokke på 20-30 fugle, der fløj omkring bygninger på åbne pladser i byen.

HVEPSEVÅGE · *Pernis apivorus*

Hvepsevågen findes som ynglefugl i omtrent hele Europa og mangler kun i det nordligste Skandinavien og langs Norges Atlanterhavskyst. Optræder hovedsagelig i skovbevokset lavland med søer og vandløb, størrelse 50-60 cm.

Som musvågen varierer også hvepsevågen meget i udseende, næsten sorte og helt hvide eksemplarer findes og alle kategorier af plettede og spraglede typer. Særlige kendetegn: gamle hanner har et askegråt hoved, denne specielle farve på hovedet mangler hunnen og ungerne. På nært hold kan man dog se forskel på kønnenes øjne, idet hunnens iris nærmest er citrongul og hannens stærkt orange eller i nogle tilfælde rød. Ungfuglenes iris er mørk og falder sammen med den sorte pupil. Vokshuden på næbbet er sort hos de gamle og gul hos de unge. De gamle hvepsevåger har et mørkt bånd yderst på halen og to tætliggende bånd ved haleroden. Ungernes hale er mørkere med flere tætliggende, smalle tværbånd.

Hvepsevågens vinger er ikke så brede, men derimod længere end hos musvågen. Halen er også tydeligt længere end musvågens.

Hvepsevågen lever en skjult og ubemærket tilværelse. Når den endelig ses, vil den ofte blive forvekslet med en musvåge. Årsagen til, at man ser så lidt til hvepsevågen er, at den først indfinder sig på yngleområdet sent på året, oftest i sidste halvdel af maj måned. På dette tidspunkt er løvskoven udsprunget, og netop her ynder hvepsevågen at bosætte sig. Dens stille adfærd bevirker, at den ofte er vanskelig at lokalisere.

Hvepsevågens føde består først og fremmest af hvepse- og biyngel. Vokskagernes indhold af larver bliver hurtigt og med stor behændighed trukket frem og slugt en efter en.

Hvepsevågens smalle hoved og det relativt tynde og aflange næb egner sig glimrende til denne måde at skaffe sig føde på.

Hvepsevågen må besidde en eminent evne til at opspore de ofte godt skjulte hvepseboer. Jeg vil anslå, at et hvepsevågepar i yngletiden finder mindst 200. Når der er tale om et stort hvepsebo, kan arbejdet med at grave det frem tage flere dage. Der vil da være

Hvepsevåge ♂ Pernis apivorus 20-25 dage gamle unger fodres.

HVEPSEVÅGE · *Pernis apivorus*

tilstrækkelig føde til nogle dage. I den periode, hvor ungerne vokser særlig stærkt, fra de er 8-10 dage til de er 25 dage gamle, fortærer hvepsevågeparret og deres unger mindst indholdet af 2 eller 3 hvepse- eller biboer af almindelig størrelse pr. dag. På regnvejrsgange har hvepsevågen svært ved at lokalisere hvepseboer og må ofte ty til anden føde. Foruden hvepse- og biyngel består føden også af andre insekter, orme, snegle og stålorme samt snoge, foruden en del frøer og fugleunger. Under arbejdet med at grave frem til boet, må hvepsevågen rive græstørv, mindre rødder og en mængde jord til side for at nå sit mål.

Imens gravearbejdet står på, er hvepsevågen omgivet af en rasende sværm af hvepse, der bestandig flyver omkring hovedet og sætter sig alle steder for at finde et sted at stikke brodden ind. I forvisning om, at hvepsenes angreb er nytteløse, fortsætter hvepsevågen uanfægtet sit gravearbejde for at nå frem til de eftertragtede vokskager.

Også hvepsevågens mage kan deltage i transporten af vokskager, når ungerne er store nok til at undvære forældrenes konstante opsyn.

Når hvepseboet er gravet fuldstændig op, er omgivelserne totalt endevendt, og der ligger opgravet jord over flere kvadratmeter.

Jeg har fundet over 30 hvepsevågereder og har konstateret, at æggene er lagt fra sidst i maj til midten af juni måned. Et fuldt kuld består af 2 æg, 3 æg i et kuld er yderst sjældent. Æggenes farve er meget varierende og oftest rødbrune, og de minder meget om falkeæg. Æggenes udseende bevirker, at de er godt camouflerede i det visne løv, som reden er belagt med. Jeg har set, at hvepsevåger har skrabet redemateriale af løv og kviste hen over æggene for på denne måde at skjule kuldet overfor en eventuel fare.

Hvepsevågen er mere tillidsfuld over for mennesker end andre rovfugle.

Jeg har været ude for at se en hvepsevågehun, der opholdt sig på selve reden, mens jeg fotograferede og undersøgte redens indhold.

Yngletiden for denne art er meget koncentreret, og dette forhold giver formodning om, at fuglene allerede under trækket nordpå har dannet par. Denne antagelse kan begrundes med, at der findes æg

HVEPSEVÅGE · *Pernis apivorus*

umiddelbart efter, at hvepsevågerne er ankommet til ynglestederne.

Hvepsevågen gør ikke meget ud af redebygningen. De fleste reder er skødesløst opført og meget små i forhold til musvåge- og duehøgereder. Hvis der kommer en sommerstorm, vil de være udsat for at falde ned. Da rederne er bygget højt oppe i træernes kroner, er faren for at den falder ned særlig stor. Hvepsevågerne benytter også gerne andre ubeboede rovfuglereder, hvis oprindelse skyldes duehøge eller musvåger.

Hele yngleperioden fra det tidspunkt, hvor hvepsevågerne danner par, og til ungerne er flyvefærdige varer kun 100 dage. Umiddelbart efter at ungerne har forladt reden, når de er 42 dage gamle, vil de sammen med forældrene begive sig syd på til tropisk Afrika.

Hvepsevåge · Pernis apivorus
typisk anlagt og nybygget rede på en sidegren i et løvtræ (eg).

Hvepsevåge · Pernis apivorus
Hos denne art er der stor variation på æggenes udseende

Hvepsevåge ♀ *Pernis apivorus*
Ungfugl med et opgravet hvepsebo, vokskage fra et hvepsebo

Blå kærhøg ♀ *Circus cyaneus*

BLÅ KÆRHØG · *Circus cyaneus*

Den blå kærhøg er udbredt som ynglefugl i det nordlige Skandinavien og overvintrer i Sydeuropa og Nordafrika. Enkelte individer overvintrer i det sydlige Skandinavien. Jeg har flere gange set den i Danmark om vinteren.

Kærhøgene ligner hinanden, hvilket i nogen grad gælder udseendet, men først og fremmest flugten. Vingerne er skarpt bøjede, flugten er ofte ujævn, idet kærhøgene svinger sig fra side til side, imens de bevæger sig over terrænet.

Blå kærhøgehun er mørkebrun, halen fremtræder med mørke tværbånd med en lys plet på halerodens overside. Hannen er gråblå med mørke vingespids, bugen er meget lys. Størrelse 42-52 cm. Den blå Kærhøgs rede er anlagt på jorden, ofte godt skjult i mandshøj vegetation af pil og birk. Reder jeg selv har set, har jeg fundet i fjeldet i områder med udstrakte højmoser.

Føden består af småfugle, bl.a. engpiber, men også smånavere er en vigtig fødekilde. Jeg har set kærhøgere, der har haft kuld fra 2-5 unger.

Blå kærhøg ♀ Circus cyaneus Hunnen kommer til reden med bytte

Hedehøg · Circus pygargus. Rede af hedehøg med et kuld unger fra 12-18 dage gamle

Hedehøgens yngleudbredelse strækker sig over det meste af Europa med nordgrænse i Danmark. Arten er gået en del tilbage, specielt i det nordlige udvredelsesområde, eventuelt som følge af klimaændringer. I 1959-60 har jeg fundet hedehøgen ynglende på flere lokaliteter i Danmark. I et område på Læsø i en større klitmose fandt jeg 3 ynglepar. Rederne lå kun få hundrede meter fra hinanden. På dette sted kunne man faktisk tale om en koloni.

Hedehøgen overvintrer i Sydeuropa og Nordafrika. I det nordlige Marokko medio oktober har jeg på en flyveplads set 4-5 hedehøge, der helt upåvirket af start og landing af store jetfly jagede på græsplænen direkte ved start- og landingsbanerne. En af hedehøgene befandt sig på et tidspunkt i luften midt ude over startbanen, da det fly, jeg befandt mig i, var på vej op. Der skete dog ingen kollision.

RØRHØG · *Circus aeruginosus*

Rørhøgen er udbredt i det meste af Europa med nordgrænse i Danmark og det sydlige Sverige. Overvintrer i det sydlige Europa og Nordafrika. I milde vintre kan den overvintre i Danmark. Jeg har truffet den flere gange i vintermånederne ved Arresøen.

Rørhøgen er den største af kærhøgene, 46-56 cm. Under Rørhøgens flugt kan man se, at vingespidsene er sorte, resten af vingerne er lyse. Hunnen er brun med lysere hoved og nakke. Også en del af oversiden og vingerne er lyse. Ungfuglene er meget mørkebrune og har en lys plet på oversiden af halen. Hovedet er lyst.

Rørhøgens vinger er ikke så spidse som den blå kærhøgs og he-dehøgens.

Rørhøgen bygger helst sin rede i større rørskove. På egnede lokaliteter kan der findes flere par ynglende forholdsvis nær hinanden. Reden er bygget på jorden eller snarere på en tue eller forhøjning i den tætteste og mest frodige del af rørskoven. Rørhøgens ernæring består væsentligst af smågnavere samt en del småfugle og kyllinger som f.eks. blishøns og ænder. Rørhøgen jager fortrinsvis ved søbredden og på nærliggende enge og mosearealer, der grænser til rørskoven. Jagtområdet kan også omfatte dyrkede marker.

LÅDDENBENET MUSVÅGE · *Buteo lagopus*

Den låddenbenede musvåge har sit yngleområde i fjeldet i det nordlige Skandinavien. Den overvintrer i det sydlige Skandinavien og Mellemeuropa.

Låddenbenet musvåge eller vintermusvåge er noget større end den almindelige musvåge, 50-63 cm og har generelt et mere ensartet udseende. Vingefanget måler godt 150 cm. Vingerne er længere og mere smalle end den alm. musvåges. Fjerdragten er temmelig lys. Halerodens overside er hvid og markeres af et sort bånd. I flugten virker vingernes underside meget lys og fremtræder med en mørk aftegning. Flugten kan minde lidt om kongeørnens. Låddenbenet musvåges vigtigste føde er smånavere, lemminger, mus og unge fjeldharer samt fuglevildt, f.eks. ryper.

Under jagten ses den ofte standse i luften og holde sig stille over samme punkt, med opmærksomheden rettet mod et bytte.

Den låddenbenede musvåge bygger ofte sin rede på fjeldsiderne og helst, hvor der findes udstrakte fjeldplateauer med højmoser. Reden kan undertiden også være bygget på jorden i nærheden af store sten. Den låddenbenede musvåge jager fortrinsvis, hvor der findes åbne fjeldvidder.

Det årlige kuld varierer ofte meget i størrelse helt fra 1-6 unger. Kuldstørrelsen er nøje forbundet med de ernæringsmæssige vilkår. Specielt lemmingernes svingende mængder fra år til år spiller en afgørende rolle. Når lemmingernes antal er på et minimum, er det ikke usædvanligt, at den låddenbenede musvåge helt undlader at yngle det pågældende år.

Den låddenbenede musvåge er en trækfugl, som overvintrer i det sydlige Skandinavien. I Danmark overvintrer således et stort antal, men nogle trækker også længere mod syd.

STOR SKRIGEØRN · *Aquila clanga*
LILLE SKRIGEØRN · *Aquila pomarina*

Stor og lille skrigeørn er brune af udseende og er begge tæt befjedrede på benene som kongeørnen. Den store skrigeørns størrelse 60-68 cm. Den er meget mørk, specielt gamle fugle kan være næsten helt sorte. Ungfuglene kendes bl.a. på de lyse og tætliggende pletter på oversiden og den hvide halerod. Den store skrigeørn lever i skovbevoksede områder, helst hvor der er søer og floder. Den er udbredt i Østeuropa til Sydfinland. De trækker bort om vinteren til bl.a. Nordafrika.

Den lille skrigeørn er ikke så mørk. Ungfuglene er kun ganske svagt plettet på oversiden og har en tydelig hvid plet på baghovedet. Størrelse 54-56 cm. Den store og den lille skrigeørn ligner meget hinanden. Vingerne er forholdvis brede, og håndsvingfjerene er gerne meget udspilede, når man ser skrigeørnene i luften. Den lille skrigeørn foretrækker at opholde sig i løv- og blandingsskov. Jeg har truffet den i bøgeskove i kuperede områder i Jugoslavien. Reden minder meget om musvågens. Som de fleste andre ørnearter har skrigeørnene forholdsvist små kuld på 1-3 unger.

Lille skrigeørn er udbredt som ynglefugl i Jugoslavien og op igennem det meste af Østeuropa til Østtyskland, Polen og de Baltiske lande.

SLANGEØRN · *Circaetus gallicus*

Findes som ynglefugl i Syd- og Østeuropa op til de Baltiske lande. Vinterkvarter i Nordafrika. Opholder sig mest i åbent og let bevokset landskab.

Slangeørnen har et meget lyst og gråt udseende. Under flugten ser vingerne næsten hvide ud. Slangeørnens ben er ikke fjerbeklædte. Slangeørnen har brede vinger og ses ofte svæve. Størrelse 62-70 cm.

Føden består væsentligt af mindre slanger og gnavere. Jeg har ikke selv truffet denne art på ynglestedet og set dens rede, men iflg. litteraturen bygges reden i træer.

DVÆRGØRN · *Hieraeetus pennatus*

Udbredelsen strækker sig over det meste af Sydeuropa med undtagelse af Italien. Dværgørnen overvintrer i Afrika. Den minder i bygning om en lille kongeørn, omend den kun er halvt så stor. Størrelse 45-54 cm.

Dværgørnen optræder i en mørk og en lys form i en mørkebrun eller gylden farve. Den lyse form er lys gråpletet på oversiden og næsten med hvid underside. Benene er fjerbeklædte. Halen er ret lang uden nogen tværbånd. I flugten virker dværgørnen meget behændig.

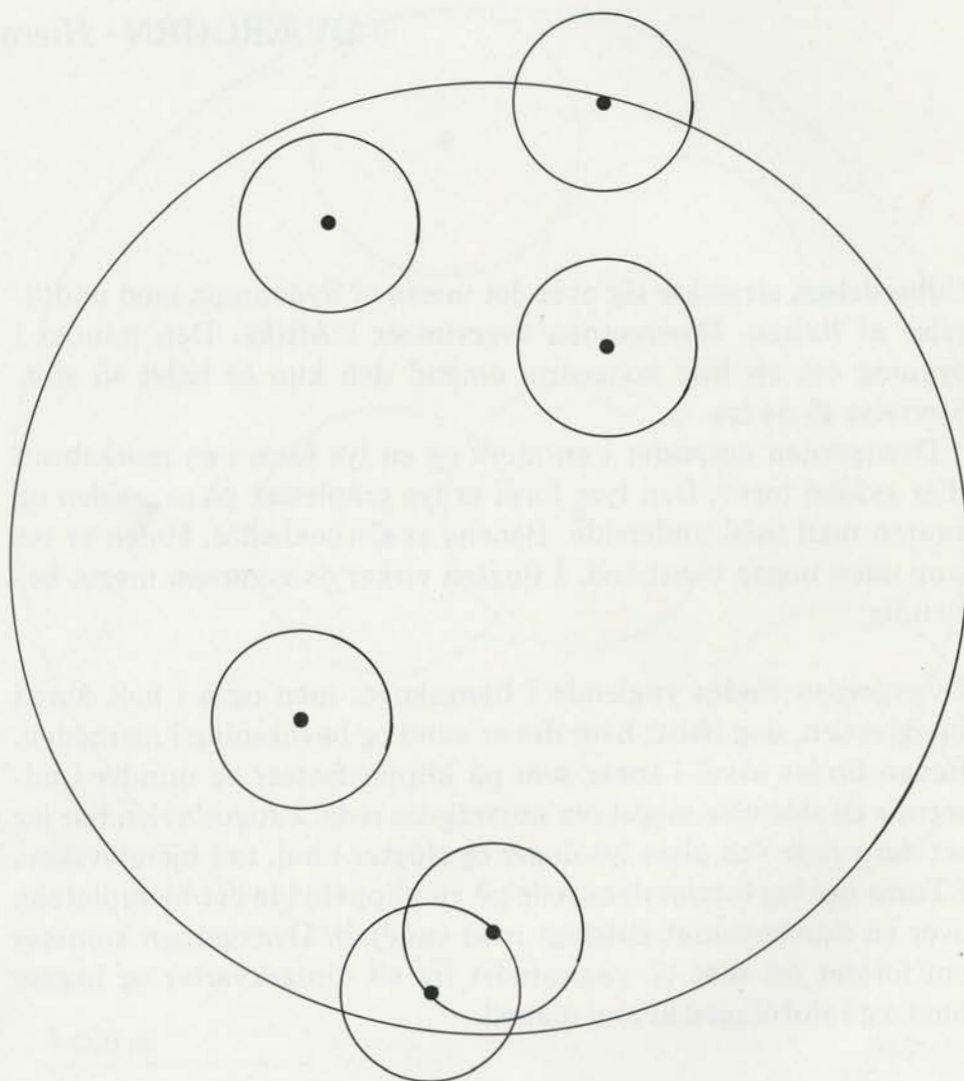
Dværgørnen findes ynglende i bjergskove, men også i helt åbent bjergterræn, dog helst, hvor der er vand og bevoksning i nærheden. Reden findes såvel i træer som på klippeafsatser og minder i udseende og størrelse meget om musvågens rede. I Jugoslavien har jeg set dens rede ved åbne lysninger og slugter i høj, tæt bjergløvskov. I Tunis har jeg fundet dens rede på en klippehylde i et bjergplateau over en skovbevokset dalslugt med vandløb. Dværgørnen kommer om foråret ret sent til ynglestedet fra sit vinterkvarter og lægger først æg i slutningen af maj måned.

HØGEØRN · *Hieraeetus fasciatus*

Høgeørnen er udbredt som ynglefugl i Sydeuropa og er i overvejende grad standfugl.

Som det fremgår af navnet, ligner høgeørnen både en ørn og en høg. Det gælder udseende og dens jagt og adfærd. Vingerne er længere og ikke så tætte som hos duehøgen. Halen er meget lang, og unge høgeørne kan minde særlig meget om unge duehøge. Høgeørnene har derimod en brun overside og lys bug uden tværstriber. Føden er meget varieret og består af forskellige gnavere og dyr op til hare størrelse. Også fuglevildt hører til høgeørnens føde, her kan fugle fra gæs til de mindste småfugle ikke føle sig sikre.

Høgeørnen har ry for at være en dristig og meget jagtivrige rovfugl. Høgeørnen holder ofte til i tæt skov og kuperet landskab. Reden kan findes både i træer og på bjergsider i en klippehylde.

400 m

1.800 m

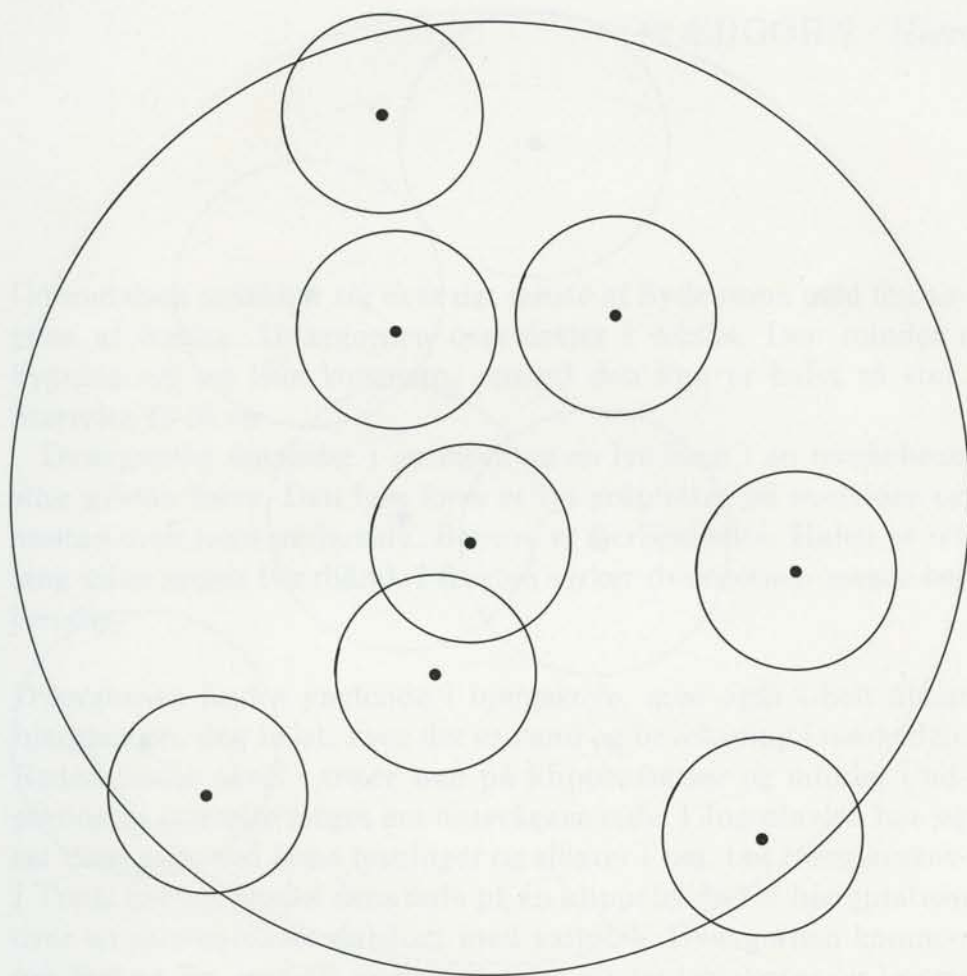
ALM. MUSVÅGE BUTEO BUTEO

Territorium - markering af yngletæthed for 6 beboede redepladser.

Lille cirkel angiver selve redelokaliteten og yngleområdet. Stor cirkel angiver et samlet kontrolleret område, hvor forfatteren har konstateret ideelle biotopforhold for arten.

Optegnelse og konstatering af beboede redefund samt tegning udført af F. W.

3.000 m

15.000 m

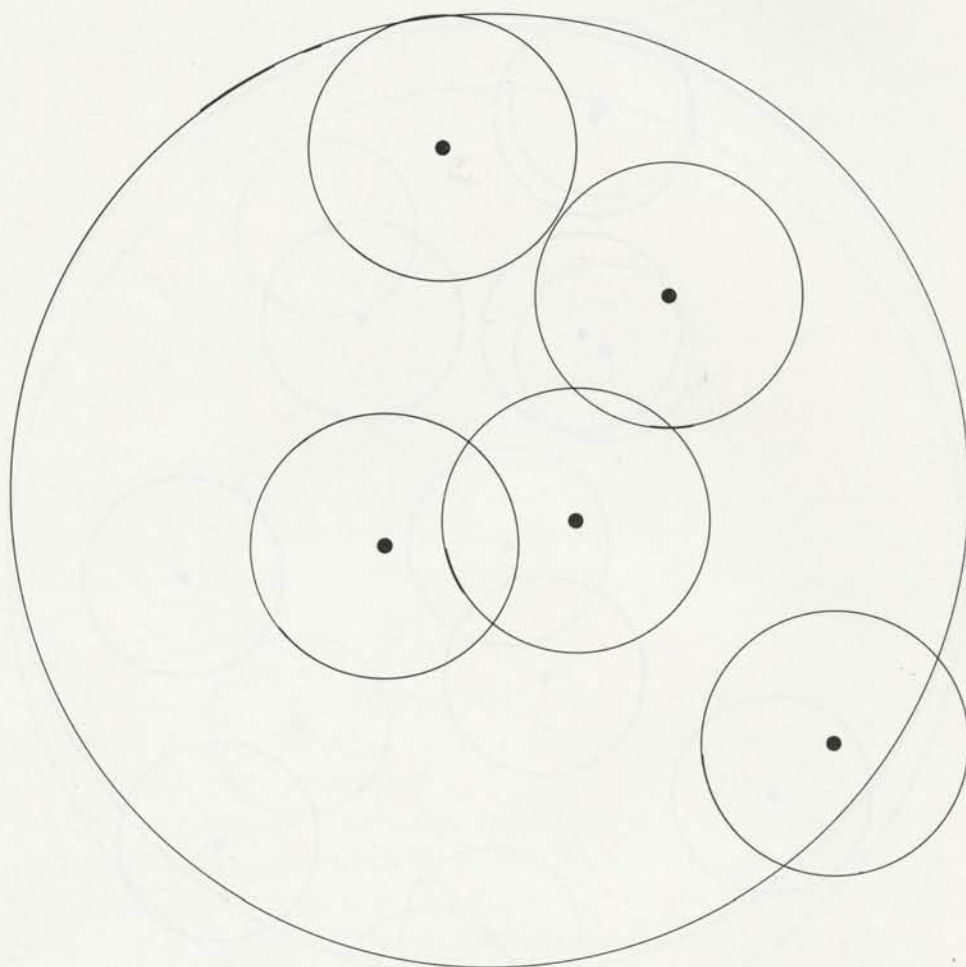

HVEPSEVÅGE *PERNIS APIVORUS*

Territorium - markering af yngletæthed for 8 beboede redepladser.

Lille cirkel angiver selve redelokaliteten og yngleområdet. Stor cirkel angiver et samlet kontrolleret område, hvor forfatteren har konstateret ideelle biotopforhold for arten.

Optegnelse og konstatering af beboede redefund samt tegning udført af F. W.

5.000 m

20.000 m

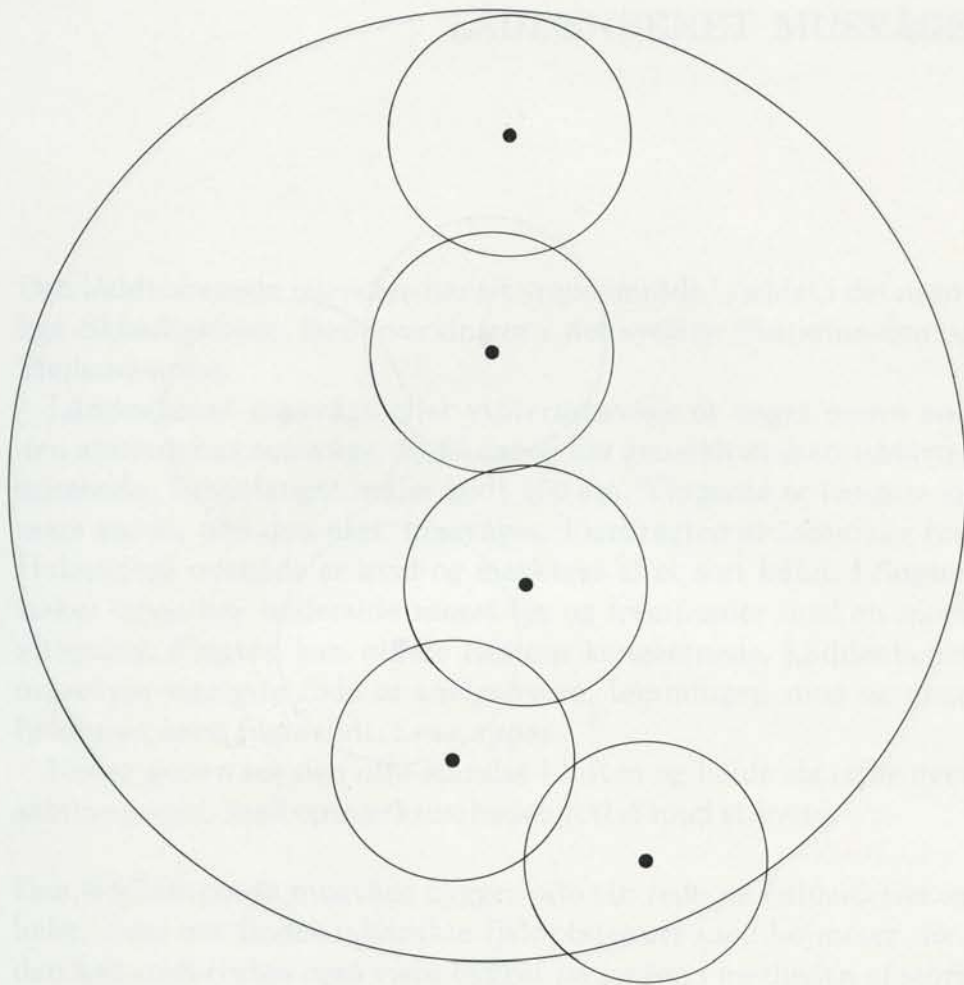
DUEHØG ACCIPITER GENTILIS

Territorium - markering af yngletæthed for 5 beboede redepladser.

Lille cirkel angiver selve redelokaliteten og yngleområdet. Stor cirkel angiver et samlet kontrolleret område, hvor forfatteren har konstateret ideelle biotopforhold for arten.

Optegnelse og konstatering af beboede redefund samt tegning udført af F. W.

10.000 m

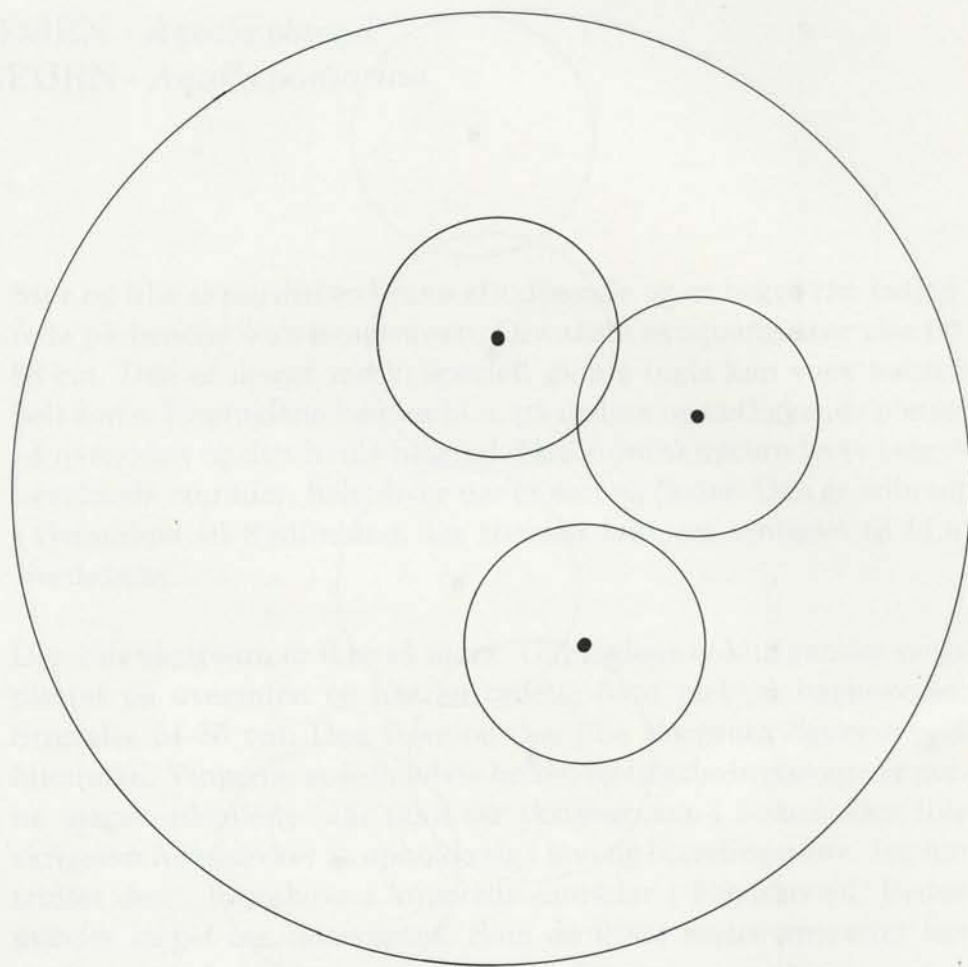
40.000 m

JAGTFALK FALCO RUSTICOLUS

Territorium - markering af yngletæthed for 5 beboede redepladser.

Lille cirkel angiver selve redelokaliteten og yngleområdet. Stor cirkel angiver et samlet kontrolleret område, hvor forfatteren har konstateret ideelle biotopforhold for arten.

Optegnelse og konstatering af beboede redepladser samt tegning udført af F. W.

10.000 m _____

40.000 m _____

VANDREFALK FALCO PEREGRINUS ANTAUM

Territorium - markering af yngletæthed for 3 beboede redepladser.

Lille cirkel angiver selve redelokaliteten og yngleområdet. Stor cirkel angiver et samlet kontrolleret område, hvor forfatteren har konstateret ideelle biotopforhold for arten.

Optegnelse og konstatering af beboede redefund samt tegning udført af F. W.

Føde

Byttespecialisering

Rovfugle er ofte set omtalt som naturens sundhedspoliti. En sådan betegnelse er i det store og hele berettiget, da det i overvejende grad er syge og svækkede individer, som først bliver taget. Det sørger særligt de mange og uerfarne unge rovfugle for (de vil selv på et noget senere tidspunkt bukke under for de hårde krav naturen stiller for overlevelse). Ældre og mere erfarne rovfugle kan ikke i længden klare sig, hvis de kun var i stand til at fange svage og defekte individer af byttedyr, hvilket da heller ikke er tilfældet. Når det er de få og absolut stærkeste rovfugle, som klarer sig, skyldes det netop, at de er i stand til at fange alle kategorier af såvel sunde og stærke, men selvfølgelig også svage byttedyr. I denne forbindelse vil det være værd at hæfte sig ved, måske særligt for dem, der dyrker vildtpleje og jagt, at rovfugle, der også jager sundt og stærkt vildt, kun udgør et absolut minimum af hele rovfuglebestanden, højst 20-30 %, som er den nødvendige kerne af bestanden, som opretholder arten.

Beregninger jeg har foretaget har vist, at det daglige fødebehov varierer temmelig meget fra individ til individ. 2 duehøgehunner fra samme kuld opfødt hos mig, begge med en gennemsnitsvægt på 1200 g, omsatte henholdsvis 200 og 300 g pr. dag.

Udviklingen af unger fra samme kuld med varierende fødeomsætning har formentlig betydning for at give en nødvendig fleksibilitet for arten både som overlevelse og i økologisk henseende. Når unger af samme køn fra et bestemt kuld kan være forskellige, er

der allerede her tale om en medfødt udvikling til fødespecialisering, hvilket formentlig hænger sammen med, at den duehøg, som har et stort fødebehov, specialiserer sig i jagt på større byttedyr. Fangernes størrelse og form, som jeg har målt, pegede klart i den retning.

Beregning af fødebehovet af omtalte to duehøgehunner fra samme kuld fandt sted over en periode på 12 måneder og startede fra det tidspunkt, hvor ungerne var 10 dage gamle, og blev fulgt op, til de var eet år. Forskellen i fødebehovet blev allerede konstateret under ungerne opvækst. Lignende forhold til byttespecialisering og varierende fødeomsætning gælder også andre arter, hvilket jeg har konstateret hos vilde rovfugle. Duehøge, som var opfødt hos mig, muliggjorde en nøjere beregning af både vægtforhold, føde og bygningsforskelle og bekræftede dermed det, jeg i forvejen havde lagt mærke til fandt sted i vild stand.

Fødebehov

Undersøgelser og beregninger af forskellige rovfugles fødebehov er ofte meget mangelfulde, da det sjældent er angivet, hvilken art af føde der er tale om.

Rovfugle æder betydeligt mindre, når de får føde med høj næringsværdi. Dette har jeg selv erfaret, idet jeg i en periode på 12 mdr. udelukkende fodrede rovfugle, som jeg havde, med vagtler.

Ved at anvende vagtler som foder til rovfuglene mener jeg, at man kommer den føde nærmest, som rovfuglene selv ville finde i

naturen, hvilket vil sige et alsidigt udvalg af mindre byttedyr og fugle, som gennemgående har et højere proteinindhold ligesom vagtlerne.

Vægtmål, som jeg har beregnet over 5 forskellige arter, har vist, at rovfugle der blev fodret med vagtler (et højt proteinindhold) behøvede betydelig mindre føde end hidtil kendte beregninger.

Kongeørn *Aquila chrysaetos* vægt 3200 g, omsatte daglig fødemængde på 160 g.

Duehøg *Accipiter gentilis* vægt 1200 g, omsatte daglig fødemængde på 135 g.

Jagtfalk *Falco rusticolus* vægt 1760 g, omsatte daglig fødemængde på 145 g

Vandrefalk *Falco peregrinus* vægt 800 g, omsatte daglig fødemængde på 125 g.

Dværgfalk *Falco columbarius* vægt 150 g, omsatte daglig fødemængde 80 g.

Ved beregning af den fødeomsætning rovfuglene har, må man derfor angive, hvilket byttedyr eller fødeart rovfuglene får. Et større byttedyr giver mere spild, idet skroget efterlades, hvorimod mindre byttedyr ofte bliver fortæret helt uden nævneværdig spild. Dertil kommer, at der gennemgående er højere protein- og næringsindhold hos mindre byttedyr.

Når der er foretaget undersøgelser af rovfuglenes ernæring, i områder, hvor de lever af fasaner, hvilket især gælder duehøgen, er

beregningerne over den føde rovfuglene indtager, ofte højt ansat, hvilket bl.a. skyldes, at rovfugle, der er fanget i fælder, i forvejen er indstillet på at jage større byttedyr eller næsten altid er uegnet til at klare sig i naturen, hvilket skyldes, at de hører til den store procentdel af unge individer, som går til grunde, da de faktisk kun opretholder livet ved at fange let tilgængelige fasaner. Stærke og levedygtige rovfugle går kun yderst sjældent i fælder og er i stand til at klare sig uden at behøve at jage vildtopdræt.

Fældefangede rovfugle, som bl.a. er grundlaget for nyere vildtbiologisk undersøgelse om høgenes såkaldte vinterøkologi, giver derfor et misvisende billede.

Rovfuglenes størrelse og omsætning af fødemængde

Hunnen hos de fleste arter er større end hannen og æder gennemgående 30 % mere. De mindste arter, bl.a. dværgfalk og spurvehøg, omsætter relativt mere føde om dagen end de større arter, i mange tilfælde en samlet fødevægt pr. dag, der overstiger halvdelen af egen vægt. De mindste arter er betydeligt mere aktive, og følgen bliver et større fødebehov.

De større arter, specielt ørnene, er en stor del af dagen meget passive. Temperaturen har også en stor indflydelse på, hvor meget rovfuglene æder. Om vinteren sætter de mere til livs, hvilket vil sige op til 20-30 % mere føde pr. dag. Det omvendte er tilfældet, hvis det er meget varmt. Høje temperaturer på 25-30° nedsætter rovfuglenes fødebehov, det gælder specielt de større arter.

Fjerbeklædning (fjerdragten)

Når ungerne har forladt reden og er flyvefærdige, er deres første fjerdragt fuldt udviklet. Hos mindre og mellemstore rovfuglearter sker der herefter en ny fjerskiftning hvert år. Ungernes dragt er i det første år mindre kontrastrig og oftest brunlig. I mange tilfælde minder ungerne om de ældre hunners.

Hos de større ørne er fjerskiftning og fældning udstrakt over en længere periode. Fjerene på vingerne og halen er først komplet skiftet efter en periode på 2 år. Dækfjerene skiftes hvert år. På særlig varme dage kan man finde hele bundter af fjer, der er faldet af samtidig. Dækfjerene vokser forholdsvis hurtigt frem, på ca. 10-14 dage. Sving- og halefjer hos mindre og mellemstore arter er ca. 3-4 uger om at vokse helt ud. Hos de store ørne tager det mindst 6-8 uger.

Både psykiske og fysiske forhold har indvirkning på, hvor hurtigt en fjerskiftning foregår. Hos individer, der er i god kondition, sker fjerskiftning hurtigt, derimod kan fældningen gå helt eller delvis i stå hos individer, som er i dårlig kondition, måske p.gr. af sygdom. Fældningen kan ligeledes standse hos rovfugle, der er blevet fanget. Chok og forandring har således en negativ indvirkning på fjerskiftningen.

Mindre og mellemstore arter har ofte en meget koncentreret og hurtig fjerskiftning, hvor flyvefærdigheden kan være stærkt nedsat i en periode. Hos jagtfalken, dværgfalken og duehøgen har jeg set, at hunnen i løbet af kort tid kan tabe indtil 1/3 af samtlige svingfjer, dvs. 3 af de midterste svingfjer på hver

vinge. Under flugten kan man tydeligt se, at der fremkommer et dybt og bredt hul på ydersiden af hver vinge.

Denne fase af fjerskiftningen, hvor en trediedel af svingfjerene ikke er vokset helt ud, er en kritisk tid for fuglens flyvefærdighed. Pågældende fjerskiftning er dog nøje afpasset til at finde sted i en periode, hvor hunnen ruger og ikke har behov for at flyve så meget (hannen bringer al føden). Hos hannen begynder samme fjerskiftning 3-4 uger senere og falder nu sammen med, at der er et rigeligt antal byttedyr, hvis unger netop er udviklet og meget nemt lader sig fange.

Her er i virkeligheden tale om en forbløfende og helt fantastisk tilpasning. Rugning og arbejdsdeling mellem kønnene og de nøje afpassede, tidsmæssige forhold på året, samt byttedyrenes antal og tilgængelighed på området.

Fjerens stabilitet, smidighed og styrke varierer en hel del hos de forskellige arter. Vågerne, bl.a. musvågen, har forholdsvis bløde og smidige svingfjer. Ørnenes fjer er også smidige, men ikke helt så bløde som vågerne. Falkene og høgene har særligt stive fjer. Vandrefalkens fjer er ekstraordinært stive og stærke. Årsungernes fjer er mindre stærke og mangler stivhed og smidighed i forhold til de gamle fugles. Dette indebærer, at ungerne mere bløde og skrøbelige fjer nemt kan blive ødelagte, og fjerene kan brække. Fjerene bliver mere faste og sejge med alderen, og det betyder, at ældre rovfugle flyver hurtigere end ungerne (fjerene giver ikke efter). Dette fortrin suppleres yderligere ved, at ældre rovfugle har større fysisk styrke.

Træk

Arter med et udpræget trækinstinkt lever hovedsagelig af byttedyr, som kun findes i en begrænset periode, i det område, hvor den pågældende art yngler.

Hvæpsevågen, lærkefalken, aftenfalken og hedehegen er særlig typiske eksempler. Det er alle arter, som i stor udstrækning henter deres føde fra insektverdenen. På grund af klimaforholdene trækker fuglene over store afstande fra nord til syd for at leve i egne med klimaforhold, som passer til de byttedyr, som er den vigtigste fødekilde. Det vil sige, at de efter yngleperioden trækker langt bort og et godt stykke ind i Afrika. De bestande, der lever i Skandinavien, har betydeligt længere trækrute, end de, der lever i Sydeuropa, og som også trækker længere mod syd.

Fiskeørnen er en typisk trækfugl. Den findes ynglende helt op i de nordlige egne i Skandinavien. Når fiskeørnen trækker bort om vinteren, skyldes det, at den finder sin føde (fisk) i søer og vandløb, som om vinteren fryser til. Et forhold, der står i modsætning til havørnen, der i det nordlige Skandinavien oftest henter sin føde fra det åbne hav og kysterne, områder, der ikke i samme omfang fryser til om vinteren. Havørnen er stort set standfugl, den lever på samme område året rundt. Unge havørne kan i mere sjældne tilfælde trække noget mod syd om vinteren.

I Nordskandinavien trækker en overvejende del af bestanden af almindelige musvåger, låddenbenede musvåger, spurvehøgen, dværgfalken, tårnfalken, blå kærhøg og rørhøg bort om efteråret for at overvintre i mere tempererede egne i Vest- og Mellemeuropa.

Bestanden af musvåger, tårnfalke og spurvehøge, som lever i Sydsandinavien, trækker delvis bort, og overvintre i Sydvesteuropa. Samtidig vil et stort antal af samme arter, der er kommet fra Nordskandinavien, slå sig ned i Sydsandinavien, hvor klimaet er mere mildt, andre arter som dværgfalken, låddenbenet musvåge vil nu optræde i Sydsandinavien og vil være borte fra det nordlige Skandinavien, hvor vinteren er mere streng og langvarig.

Nogle få rovfuglearter trækker overhovedet ikke bort om vinteren og opholder sig på samme område året rundt. Det drejer sig om jagtfalken, duehøgen, kongeørn og havørn. Ungerne af nævnte arter strejfer omkring, og det kan i mere sjældne tilfælde antage karakter af træk. Når især yngleparrene er i stand til at klare sig året rundt uden at behøve at trække bort, skyldes det, at der er tilstrækkeligt med byttedyr på alle årstider. Det skal da tilføjes, at nævnte arter alle har et meget stort jagtområde, og der er lang afstand imellem yngleparrene.

Træk i flok

I september og oktober trækker store flokke af almindelige musvåger og hvæpsevåger mod syd fra Nordskandinavien. Det er fascinerende at se, ofte over 100 eksemplarer, der i samlet flok drager bort på deres udspilede og smukke vinger skruer sig højt til vejrs, hvor passende opvinde forekommer, for i hurtig glideflugt at forsvinde bort i horisonten mod syd.

Sanser

Syn, hørelse og stemme

Allerede langt tilbage i tiden har man været klar over, at rovfugle havde gode øjne. I almindelig omtale blev alle rovfugles øjne identificeret med det såkaldte skarpe falkeblik, der var i stand til at registrere genstande, der befandt sig langt ud over den grænse, menneskets øjne kunne nå. Synet hos rovfuglene er da også ualmindelig godt og langt det vigtigste sanseorgan. Undersøgelser har vist, at der i rovfugles øjne kan være 10 gange så mange nervetråde som hos mennesket. Synsstyrken kan sikkert variere noget fra art til art.

Høge og tårnfalke jager fortrinsvis på kort afstand og har ikke behov for at se genstande, som befinder sig meget langt borte. Det kan antages, at arter som kongeørn og vandrefalk, som er specialiseret til at se og jage på stor afstand, må have et endnu bedre syn. Det er vanskeligt at foretage helt præcise beregninger og opmålinger af den afstand, hvorpå bl.a. vandrefalken er i stand til at se sit bytte. Jeg har personlig haft lejlighed til at se mange jagtsituationer både hos vilde og falkonertrænede vandrefalke. Ofte er det bytte, som vandrefalken styrer efter, længe borte, end man kan nå med en kikkert, der trækker 10 gange. Det siger lidt om, hvor gode vandrefalkens øjne er i sammenligning med menneskets, men det giver ikke nogen præcis oplysning om, hvor langt vandrefalken i virkeligheden kan se.

I Nordafrika har jeg set den afrikanske vandrefalk (berberfalken), *peligrinoides*, jage fra et højedrag med klipper, hvor det omkringliggende landskab var helt fladt.

Denne noget mindre vandrefalk jager hovedsagelig små fugle, bl.a. vagtler, der ikke er meget større end lærker. Fra mit opholdssted i ca. 200 meters højde over terrænet havde jeg meget fine betingelser for at følge vandrefalken (hannen), når den fløj ud på jagt. De fleste gange satte falken i hurtig jagtflugt direkte fra sin udkigspost på klippen, og det kunne tyde på, at den så sit bytte fra sin siddeplads. Selv med kikkertens hjælp forsvandt vandrefalken hver gang ud af syne.

Man kan måske undre sig over, at fugle, når de flyver med stor fart, er i stand til at se på grund af det vindpres som opstår. Retter vi selv vore øjne mod vinden, når det blæser, bliver øjnene fugtige, og vi har svært ved at orientere os. Fuglene har en gennemsigtig hinde, som kan trækkes for øjet, mens øjenlåget er åbent. Formentlig er fuglen i stand til at orientere sig, mens øjenhinden er trukket for.

Øjets udseende og irisfarven kan være meget forskellig

Falkene har meget mørke øjne, som kan variere i en mere eller mindre mørk tone. I stærkt lys kan man dog altid se irisringen omkring pupillen.

Musvågen kan have helt mørke øjne, hvor iris og pupil næsten falder sammen ligesom hos falkene. Men der findes også musvåger, der kan have helt lyse øjne.

Høgenes og hvepsevågens øjne kan variere meget i farvetone, fra bleggul til stærk citrongul og helt over i en orange til rødlig farvetone. Unger af alle arter har ofte mørkere øjne.

Stemme

Tidligt om foråret, når yngletiden begynder, hører man mest til rovfuglenes lyde og skrig. Blandt de større rovfugle har især havørnen og kejsrerørnen et særlig kraftigt skrig. Hunnens stemme er altid mere dyb og grov. Hannens er mere skarp og ikke så dyb. Hunnerne benytter ofte et langtrukket hvinende eller hyleagtigt skrig, der minder om ungernes tiggelyde efter føde. Kongeørnen er i reglen meget tavs og har i forhold til sin størrelse en svag stemme.

I parringstiden høres ofte et typisk skrig fra kongeørnen, der minder om en hunds gøen (en speciel kaldelyd efter magen).

Dværgørnen har et specielt, nærmest syngende skrig. Musvågens skrig er sikkert det af alle rovfugles, der kendes bedst. Stemmen bliver ofte karakteriseret som en kattelig-nende miaven, som ofte høres, når musvågerne flyver over deres yngleområde om foråret.

Hvepsevågen hører til de meget tavse rovfugle, også i yngletiden. Holstein har sammenlignet stemmen med den lyd, der fremkommer, når et cykelhjul drejes rundt, mens et papstykke holdes mod egerne. Af og til lader hvepsevågen et langtrukket og højt gennemtrængende skrig høre, som kan sættes i forbindelse med angst eller fare ved reden.

Spurvehøgens skrig kan sammenlignes med en fin rullende fløjten, men her forekommer ligeledes et langtrukket, hyleagtigt skrig. Duehøgen har et ret gennemtrængende skrig, som gentages i en hurtig rækkefølge: gek, gek, gek. osv. Dette skrig høres navnlig om foråret. Her høres også et langt skrig, som gentages 2 eller 3 gange: yyiiee, yyiiee, osv.

Falkenes skrig adskiller sig fra de øvrige rovfugles. De mindre arters skrig er mere

klingende og vibrerende. De større falkes, lannerfalken, slagfalken og jagtfalkens skrig har en dybere og mere grov tone.

Vandrefalkens skrig er mere skarpt. Eleonorafalkens adskiller sig ved at være mere langtrukket og virker nærmest hæst. Ved reden hører man ofte hannerne hos alle falkearter frembringe en meget typisk serie af korte og skarpe skrig, dip, dip, osv. - eller gii, eek, gii-eek, osv.

Samtlige arters skrig kan variere noget fra individ til individ.

I nærværende bog, der omhandler et større antal arter, vil det føre for vidt at give en mere detaljeret beskrivelse af alle forekommende skrig og lyde. I øvrigt ligner mange arters skrig og lyde meget hinanden, og kun absolutte kendere er i stand til at skelne mellem lydene.

Hørelse

Høreevnen hos rovfuglene er ofte blevet overset, hvilket måske hænger sammen med, at rovfuglenes syn er blevet særligt beundret og helt har stillet de andre sanser i skyggen. Det er imidlertid et faktum, at de fleste rovfugle har en udmærket hørelse. Øreindgangen findes bagest på hovedet og er godt skjult under fjerbeklædningen.

De store ørne, falkene og duehøgene har en høreevne, som er fuldt ud så god som menneskets. Nogle arter som ørne, høge og hvepsevåger benytter i nogle tilfælde hørelsen for at finde frem til et bytte, der har skjult sig. Jeg har set, at jagtfalke, vandrefalke og duehøge, som lever hos mennesker, kan opfatte helt sagte fodtrin på 60 meters afstand og er i stand til at genkende lydene uden at have set vedkommende. Også fløjt og kalden fra mennesket kan de fleste arter høre på en afstand af mindst 4-500 meter.

Frafald i opvækstperioden

Sygdomme - dødelighed - fjender

I naturen er der relativt få sygdomme, som rovfuglene bliver angrebet af. En af de mest forekommende alvorlige sygdomme er en svælglidelse, capillaria, der viser sig ved slim og belægninger i hals og svælg, der i sidste fase forhindrer indtagelse af næring. Sygdommen optræder næsten hos alle arter, også i arktiske områder. Flere islandske jagtfalke er fundet døde på grund af denne svælglidelse. Sygdommen fremkaldes igennem smitte fra byttedyr, navnlig duer er den hyppigste smittekilde. Men også andre byttedyr kan befordre sygdommen, bl. a. de fleste ande- og svømmefugle, som trækker vidt omkring. (Jagtfalken er særlig modtagelig). I områder, hvor duer er en almindelig fødekilde, er sygdommen ofte mere godartet grundet en vis immunitet hos rovfuglene. Blandt høge optræder sygdommen yderst sjældent. Jeg har konstateret sygdommen hos jagtfalk, vandrefalk og dværgfalk.

En anden lidelse som optræder jævnlige viser sig ved, at fødderne bliver tykke. Efter en periode på 8-10 dage forsvinder hævelsen i reglen af sig selv. Sygdommen optræder oftest i fangenskab, og kun i alvorligste tilfælde medfører det, at fuglen går til. I mere sjældne tilfælde er rovfugle angrebet af indvoldsorme. En mere alvorlig sygdom er en speciel mave- og tarmlidelse, som kan medføre en mærkbar afkræftelse. Stærke individer kan i reglen overleve. Sygdommen vil normalt strække sig fra 6-14 dage. Imens sygdommen står på, undgår rovfuglen at tage føde til sig. En duehøg, jeg havde, var meget hårdt angrebet af en sådan sygdom og tog ikke føde til sig i 30 dage. Glycosebehandling var formentlig med til at holde

denne duehøgehun i live. Den var fuldstændig afkræftet og kunne ikke stå oprejst. Jeg havde ikke noget håb om, at den ville overleve. Det skete dog til min store glæde og den ynglede det følgende forår.

Der er særlig 3 kritiske faser, hvor ungerne er udsat for stor dødelighed. Det drejer sig om: 1) perioden umiddelbart efter klækningen, 2) tidspunktet fra redetiden indtil ungerne lærer at klare sig selv, 3) den første vinter, hvor fødemængde og klima sætter ungerne på en prøve.

Jeg har erfaringer for, at man med nogenlunde sikkerhed kan fastsætte følgende reduktion af ungeres antal:

1. reduktion under redeopholdet	20 %
2. overgangen til selvstændighed	20 %
3. den første vinter	30 %
4. reduktion i ungeres første leveår i alt	70 %

I perioden efter den første til den følgende vinter, hvor ungerne har gennemgået en fældning, vil dødeligheden være betydeligt reduceret og vil i hele tidsrummet være under 10 %. Efter ungeres andet år er det meget sjældent, at der optræder sygdomme. Hvis dette forekommer, er der i reglen tale om en vis immunitet, som betyder, at fuglen overlever. Man må endvidere bemærke, at ungerne efter at have gennemgået en fældning nu har fået stærkere fjer, hvilket betyder bedre flyvefærdighed.

Fjender

Med undtagelse af mennesket har de store rovfuglearter ingen fjender. Nogle af de mindre arter kan undertiden blive dræbt af større arter, men dette er et særsyn. De

mindre rovfuglearter og høge kan nå en alder fra 10-15 år. De store falke og høge kan blive 30 år, måske endnu ældre. De største ørne kan opnå en alder på 60-70 år. En ørn i fangenskab er efter forlydende blevet over 100 år.

Information

De følgende sider giver en oversigt over en del af forfatterens virksomhed, der omfatter dokumentarfilm, litterært arbejde og udstillinger samt foredrag om rovfugle, hvortil skal føjes, at en meget væsentlig side af produktionen distribueres af Statens Filmcentral og bibliotekerne i Danmark og er af pædagogisk art. Dette materiale giver årligt information til 400.000 personer.

Dertil kommer de af forfatteren producerede TV-udsendelser og artikler i den øvrige presse, der giver information til et bredt udsnit af befolkningen, hvilket alene drejer sig om rovfugle, der hører til de absolut vanskeligste arter at iagttage i naturen.

Publikationer

Produceret af Frank Wenzel

MUSVÅGEREDEN I SKOVEN

Gyldendal 2. oplag 1967

MUSVÅGEN

Munksgård 1958

EVENTYRFUGLEN (HVEPSEVÅGEN)

Munksgård 1961

HVAD HØJEN FORTALTE

Gyldendal 1965

NORDISKE ROVFUGLE

(Biologisk orientering)

Gyldendal 1970

IN SUPPORT OF THE FAUNA

1975

Film

Produceret af Frank Wenzel

HVEPSEVÅGEN

10 min., farve, 1961 producent

Frank Wenzel Film

tilrettelægning: Jørgen Roos, Minerva Film

MUSVÅGEN

10 min., farve 1962, producent Frank Wenzel

kamera og klipning Frank Wenzel

GØGEN

10 min., farve 1965

HVAD HØJEN FORTALTE

19 min., farve, producent Frank Wenzel for Statens Filmcentral

MOSKUSOKSEN

10 min., farve 1967

GRÆVLINGEN

4 min., farve 1970

VED BRÆENS RAND

10 min., farve 1969, producent og manuskript Frank Wenzel

FALKONEREN OG DEN VILDE FALK

15 min., farve 1968. Med støtte fra Kortfilmrådet

HAVØRNEN

9 min., farve 1971

UNDER TRÆKRONERNES SKJUL

farve 1971

KRAGEUNGERNE

farve 1969

Danmarks Biblioteksforening

VANDREUDSTILLING - NORDENS ROVFUGLE

*Nordens Rovfugle. En fotoudstilling af
Frank Wenzel*

Fotografierne er optaget af naturfotografen Frank Wenzel, hvis fuglefotos internationalt anses for noget af det bedste, der findes. Wenzel har virket som aktiv og professionel dyrefotograf igennem 20 år, og han har til denne udstilling udvalgt fotografierne fra det største arkivmateriale, der formentlig findes.

Rovfuglene hører utvivlsomt til den dyregruppe, som i de senere år har været mest omtalt, en omtale som ikke mindst skyldes den skærpede årvågenhed over for miljø- og naturbeskyttelse. Flere rovfuglearter er blevet nævnt som værende nær total udryddelse. Det gælder specielt den nordeuropæiske vandrefalk, men også havørnen er der fare for.

De fleste rovfugle er meget sky og foretrækker at leve i uforstyrrede områder, fjernt fra mennesker. Det er derfor svært at iagttage og følge rovfuglenes frie liv i naturen.

Billederne i denne udstilling skal ikke blot give iagttageren et godt indtryk af nogle af de mest spændende og smukke fuglearter, der findes, men også appellere til det ansvar, vi mennesker har over for naturen.

På opfordring af Danmarks Biblioteksforening har jeg fremstillet udstillingen:
NORDENS ROVFUGLE

Det har glædet mig at erfare, at der har været en stor interesse for denne udstilling, der straks ved sin præsentation blev forudbestilt flere år frem til biblioteker i alle egne af Danmark.

Musvågen

Omtale af forfatterens første bog, udgivet i Danmark på Munksgaards forlag 1958. Er senere udgivet i Tyskland, England og Sverige.

»Billedrækken er en imponerende be-
drift. Resultatet er enestående. Bogen er
i stort format og omfatter 88 sider, hvis
tekst også skyldes Wenzel.«

Fyens Stiftstidende.

»Her er billeder som på én gang er tek-
nisk fremragende, enestående udset,
forbløffende i deres dramatiske effekt og
så sjældne, at de ikke har været taget
tilnærmelsesvis sådan før.«

Politiken

»Portrætstudierne af musvågeungerne
placrer Frank Wenzel i verdenseliten.«

Hans Hvass i Berlinske Tidende aften.

»Hans bog viser syner, som man aldrig
får at se ude i naturen uden hans mage-
løse udholdenhed. Der er optagelser i far-
ver som, hvad former og bevægelser an-
går, har kunstværkets intensitet, denne
særlige sanselighed, som mekanikkens
medvirken ofte aldeles udelukker. Så
vidt kan man altså nå i fotografering.«

Ole Vinding i Information.

Fortegnelse over arterne:

AFTENFALK *Falco vespertinus*
TÅRNFALK *Falco tinnunculus*
LILLE TÅRNFALK *Falco naumanni*
LÆRKEFALK *Falco subbuteo*
ELEONORAFALK

Falco eleonorae
DVÆRGFALK *Falco columbarius*
LANNERFALK *Falco biarmicus*
SLAGFALK *Falco cherrug*
JAGTFALK *Falco rusticolus*
VANDREFALK *Falco peregrinus*

KONGEØRN *Aquila chrysaetos*
KEJSERØRN *Aquila heliaca*
STOR SKRIGEØRN *Aquila clanga*
LILLE SKRIGEØRN *Aquila pomarina*
HØGEØRN *Hieraeetus fasciatus*

DVÆRGØRN *Hieraeetus pennatus*
SLANGEØRN *Circaetus gallicus*
FISKEØRN *Pandion haliaetus*
HAVØRN *Haliaeetus albicilla*

LÅDDENBENET MUSVÅGE
Buteo lagopus
MUSVÅGE *Buteo buteo*
SPURVEHØG *Accipiter nisus*
DUEHØG *Accipiter gentilis*
RØD GLENTE *Milvus milvus*
SORT GLENTE *Milvus migrans*
HVEPSEVÅGE *Pernis apivorus*
RØRHØG *Circus aeruginosus*
BLÅ KÆRHØG *Circus cyaneus*
HEDEHØG *Circus pygargus*